

ТЕОРИСКИ И
ПРАКТИЧНИ
ПОГЛЕДИ ЗА
ПРИМЕНА НА
МЕЃУЕТНИЧКАТА
ИНТЕГРАЦИЈА ВО
НАСТАВНИЧКИТЕ
ФАКУЛТЕТИ

Скопје, 2015

Оваа публикација е направена со поддршка на Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието во соработка со Центарот за балканска соработка – ЛОЈА. Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието е имплементиран од страна на Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО). Содржината на публикацијата им припаѓа на авторите и не ги изразува ставовите на Агенцијата на САД за меѓународен развој или на Владата на Соединетите Американски Држави.

Издава: МЦГО во рамките на Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието

Автори:

проф. д-р Валентина Гулевска
д-р Лулзим Мехмеди
проф. д-р Розалина Попова-Коскарова
проф. д-р Татјана Атанасоска
доцент д-р Трајче Стојанов
Небојша Мојсоски
Тулаха Тахир
Снежана Јанкуловска
Ана Пискачева

Стручна редакција: доцент д-р Маја Мухиќ

Соработници при изготвувањето на публикацијата:

Лорета Георгиева
Бужар Лума
Светлана Гашоска
Елмедина Шафи
Александра Апостолска
Блерим Јашари

Лектура: Бобан Карапејовски

Дизајн: www.koma.mk

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

323.111:37(035)

316:37(035)

ТЕОРИСКИ и практични погледи за примена на меѓуетничката интеграција во наставничките факултети / [автори Валентина Гулевска ... и др.]. - Скопје : Македонски центар за граѓанско образование (МЦГО), 2015. - 164 стр. : илустр. ; 20 см

Фусноти кон текстот. - Поимник: стр. [6]-7. - Библиографија: стр. 146-147. - Содржи и: Прилози

ISBN 978-608-4529-32-3

1. Гулевска, Валентина [автор]

а) Мултиетнички општества - Образовни ситеми - Прирачници б)

Образование - Социолошки аспекти - Прирачници

COBISS.MK-ID 100254730

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ	5
ПОИМНИК.....	6
ПРЕДГОВОР	8
ВОВЕД.....	11
ЗА ПУБЛИКАЦИЈАТА	14
ПРВ ДЕЛ.....	17
1. СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И МОЖНОСТИТЕ ЗА НИВНО НАДМИНУВАЊЕ	
проф. д-р Розалина Попова-Коскарова	19
1.1. Што се стереотипи и предрасуди и како се формираат?.....	19
1.2. Улогата на училиштето во надминувањето на стереотипите и предрасудите во интерес на меѓуетничка интеграција	21
1.3. Улогата на наставниците во редуцирањето на стереотипите и предрасудите	28
2. ПРЕГЛЕД НА ТЕОРИИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ, РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ПРЕВЕНЦИЈАТА НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ	
доцент д-р Трајче Стојанов	37
2.1. Културата и идентитетот	37
2.2. Од мултикултурализам до интеркултурализам и потребата од меѓуетничка интеграција во мултикултурно/мултиетничко интегрирано општество.....	40
2.3. Меѓуетничка интеграција во образованието и развој на интеркултурни компетенции.....	47
ВТОР ДЕЛ.....	55
3. УЧИЛИШТЕТО И НЕГОВАТА МИСИЈА КАКО АГЕНС НА ПРОМЕНИ ВО ОПШТЕСТВОТО	
проф. д-р Татјана Атанасоска.....	57
3.1. Училиштето како институција и како специфична средина	57
3.2. Воспитно-образовните цели на училиштето и меѓуетничката интеграција	58
3.3. Димензиите на мултикултурното образование во училиштето.....	59

3.4. Дефинирање културно интегрирана училиница.....	61
3.5. Пристап и примери за воведување промени во училиштето за меѓуетничка интеграција	65
3.6. Активности за реализирање на промените за меѓуетничка интеграција во образованието.....	67
ТРЕТ ДЕЛ	95
4. ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО ОБРАЗОВНИОТ СИСТЕМ	
проф. д-р Валентина Гулевска.....	97
4.1. Важноста на интеркултурните компетенции на наставниците	97
4.2. Развој на интеркултурни компетенции кај наставниците	98
4.3. Структура на интеркултурните компетенции кај наставниците.....	102
ЧЕТВРТИ ДЕЛ	113
5. АКТИВНОСТИ ЗА ЗАЕМНА СОРАБОТКА МЕЃУ УЧЕНИЦИ ОД РАЗЛИЧНИ ЕТНИЧКИ ЗАЕДНИЦИ И ПРИМЕРИ ОД ДОБРИ ПРАКТИКИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА АКТИВНОСТИ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА	
Тимот на ПМИО (Небојша Мојсоски, Тулаха Тахир, Снежана Јанкуловска, Ана Пискачева).....	115
5.1. Некои искуства од заедничките ученички активности во ПМИО.....	115
5.2. Примери од успешни практики од спроведувањето активности за меѓуетничка интеграција во основното училиште „Санде Штерјоски“ – Кичево	123
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	146
ПРИЛОЗИ.....	149
ПРИЛОГ 1	150
ПРИЛОГ 2	157

КРАТЕНКИ

- БРО** ▶ Биро за развој на образованието
- ДИЦ** ▶ Државен испитен центар
- ДПИ** ▶ Државен просветен инспекторат
- ИКТ** ▶ Информатичко-комуникациска технологија
- МИО** ▶ Меѓуетничка интеграција во образованието
- МЦГО** ▶ Македонски центар за граѓанско образование
- ОЖВ** ▶ Образование за животни вештини
- ОЗ** ▶ Одделенска заедница
- ПМИО** ▶ Проект на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието
- ПУЗ** ▶ Претседателство на училишна заедница
- РМ** ▶ Република Македонија
- СИТ** ▶ Тим за училишна интеграција
- УЗ** ▶ Училишна заедница
- УСАИД** ▶ Агенција на САД за меѓународен развој
- ФЗО** ▶ Физичко и здравствено образование
- ЦСОО** ▶ Центар за стручно образование и обука
- ЦЧПРК** ▶ Центар за човековите права и разрешување на конфликти

ПОИМНИК

Ова е кус преглед на значењето на поимите и акронимите од сферата на меѓуетничката интеграција во образованието со цел полесно читање на публикацијата.

ГОВОР НА ОМРАЗА – говор што навредува личност или цела група врз основа на атрибути какви што се родот, полот, етничката, религиозната или расната припадност, посебни потреби или сексуална ориентација.

ЕТНОЦЕНТРИЗАМ – Убеденост во дадената супериорност на сопствената култура или етникум врз нечија друга култура или етникум. Согласно со тоа, етноцентризмот подразбира и донесување судови за другите култури и етникуми исклучиво врз основа на вредносниот систем и стандардите на сопствената култура.

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ – културен диверзитет на заедниците во едно општество и политики за негова промоција. Мултикултурализмот подразбира и збир од идеи во рамките на политичката филозофија и теориите на мултикултурализмот за соодветен третман на културниот и религиозниот диверзитет во едно општество.

ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ – динамички концепт, кој извира како критика на пасивноста на мултикултурализмот и промовира промоција на дијалог и интеракција на културите.

МИО – Меѓуетничка интеграција во образованието. Ги подразбира сите видови организирани активности во областа на образованието, во и меѓу училиштата со цел унапредување на меѓуетничката интеграција во образованието.

ПРЕДРАСУДИ – Ставови што не се базираат врз разумски заклучоци ниту, пак, се поткрепени со искусвен доказ.

СТЕРЕОТИПИ – Припишување исти карактеристики на секој член во една група, без оглед на разликите меѓу припадниците на таа група.

ОЖВ – Образование за животни вештини. Подразбира образование за развој на вештини кај учениците за позитивно однесување (критичко мислење, интерперсонални вештини, будење на свеста за себе) со цел успешно и ефективно справување со секојдневните ситуации во животот.

СИТ/СИТ-ови – Тимови за училишна интеграција што произлегуваат како тело клучно за имплементација на ПМИО во и меѓу основните и средните училишта (од англиски - School Integration Team). СИТ-от го сочинуваат следниве членови: директорот на училиштето, стручен соработник, наставници од одделенска и од предметна настава и претставник на училишниот одбор. Во повеќејазични училишта составот на СИТ-от е од повеќе членови, кои треба да бидат етнички балансирани.

ПМИО – Проект за меѓуетничка интеграција во образованието, поддржан од страна на УСАИД, а имплементиран од страна на Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО) во партнерство со неколку локални невладини организации.

ПРЕДГОВОР

Република Македонија е држава на чијшто простор од дамнина постојат и коегзистираат многу култури. Нивниот белег е видлив и денес, во материјалното и нематеријалното културно наследство, во архитектурата, фолклорот, храната, дури и во секојдневните практики и обичаи што ги негуваме и ги сметаме за неопходен дел од нашиот живот. Мултикултурализмот и мирната коегзистенција во Македонија, иако често подложни на сериозни предизвици, се втемелени во основата на нашата државност. Модерните предизвици со кои се соочува Република Македонија, каков што е процесот за меѓуетничка интеграција во образованието, соживотот и заедничкото градење на иднината, би морале да бидат соодветно претставени, разбрани и инкорпорирани во општеството, за идејата за мултикултурното општество да биде правилно разбрана и прифатена.

Потребата од примена на интердисциплинарно образование што соодветно ќе го третира прашањето за мултикултурализмот, интеркултурализмот, како и нивната суштина и реалност во општеството, придружено со предизвиците со кои се соочуваме, како и богатството што сите поединци и сите културни групи го носат во колажот на државата, ни дава право да сметаме дека потребата образованието да стане мултикултурно, а пред сè, интеркултурно, како во теоријата така и во практиката, е вистинскиот влог за иднината.

Во таа смисла, накусо ќе ги претставиме мисијата и целите на петгодишниот Проект на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието. Мисијата на ПМИО е Република Македонија да постигне одржлива меѓуетничка интеграција во училиштата, во другите образовни институции и во целото општество. За да ја оствари оваа мисија, ПМИО, преку низа активности, работи на создавање клима потребна за Македонија да постигне одржлива меѓуетничка интеграција, не само во образовниот систем туку и во целото општество. Овие активности се фокусирани на учениците, родителите, наставниците, раководството, администрацијата и членовите на училишните одбори во сите основни и средни училишта во Република Македонија. Притоа, советниците од клучните образовни институции и просветните инспектори на државно и локално ниво имаат централна улога во постигнувањето одржлива промена и учествуваат во активностите за засилување на способностите на наставниците за спроведување на заедничките ученички активности.

Холистичкиот пристап во имплементирањето на ПМИО создава средина во која сите страни активно учествуваат во реализирањето на активностите за подобрување на меѓуетничката интеграција во образованието. Тие ја разбираат важноста на меѓуетничката интеграција во образованието и кон неа се однесуваат одговорно и отчетно.

Главните цели на ПМИО се:

- ☑ Градење свесност за потребата од меѓуетничка интеграција во образованието;
- ☑ Развивање компетенции на наставниците, директорите на училиштата, стручните соработници, училишните одбори и вработените во општините одговорни за образованието за спроведување активности за МИО;
- ☑ Обезбедување директна интеракција меѓу учениците од различни наставни јазици и можности за мултикултурно и интеркултурно учење;
- ☑ Обезбедување техничка помош и стимул за поддршка на меѓуетничката интеграција во образованието;
- ☑ Институционализирање и обезбедување одржлив развој на МИО.

Со цел да се исполнат мисијата и целите на ПМИО, активностите се изведуваат во следниве четири комплементарни компоненти:

КОМПОНЕНТА 1: Информирање на јавноста и заедниците

КОМПОНЕНТА 2: Градење на капацитетите на раководството и наставниците во училиштата и одговорните за образование во општините

КОМПОНЕНТА 3: Модел-училишта

КОМПОНЕНТА 4: Обезбедување стимул за училиштата и за локалните заедници

ВОВЕД

ЗОШТО МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО НА НАСТАВНИЧКИТЕ ФАКУЛТЕТИ?

Образованието влијае врз формирањето на личностите на децата и младите и им отвора нови перспективи во изборот на начинот на живот и конструирање нови форми и содржини на заедничкиот живот со *дружосџа*. Остварувањето на мултикултурализмот во општеството не е возможно без интегрирање на пристапот за респект, прифаќање и заемно потпирање во културното различје, пред сè, во подрачјето на образованието – во наставните планови и програми, образовните содржини и практики. Затоа, во современите општества, образовните институции имаат обврска преку својата дејност да го менуваат општествениот контекст, промовирајќи ги пристапите за мултикултурализам како универзални стандарди на граѓанското општество и клучните одредници на стратегијатата за развој на општеството во дваесет и првиот век.

Во Република Македонија, како во мултикултурно општество со четири наставни јазици (македонски, албански, турски и српски), постојат многу ет-

нички мешани училишта. Од вкупно 440 училишта во Македонија, во околу 115 основни и средни училишта наставата се изведува на два или на три јазици. Анализите од истражувањето во училиштата на почетната состојба од областа на меѓуетничката интеграција во образованието во државата, спроведена за потребите на ПМИО, покажува дека повеќејазичните училишта функционираат паралелно. Во добар дел од основните и средните „мешани“ училишта учениците од различни наставни јазици учат физички разделени. И тогаш кога учат под ист покрив, може да се распоредени во различни делови од зградата или во различни смени. Учениците во еднојазичните училишта што учат на различни јазици, пак, немаат можности за интеракција. И во еднојазичните и во повеќејазичните училишта непосредниот контакт меѓу учениците од различни етнички/јазични заедници е отежнат поради нивната оптовареност со стереотипи и предрасуди за *груѓиџе*. Постојната состојба може да се подобри со создавање услови за непосредни контакти меѓу учениците од различните етнички заедници, во заеднички ученички активности, не само во повеќејазичните училишта туку и меѓу еднојазичните училишта со различни наставни јазици. За таа цел, ПМИО го применува пристапот на целосен опфат на ниво на училиште, овозможувајќи континуиран развој на активности за меѓуетничка интеграција во училиштето преку примена на низа работилници за професионален развој на наставниците, заеднички ученички наставни и воннаставни активности. Учениците, родителите, наставниците, училишните директори, стручните служби и училишните одбори во сите основни и средни училишта во државата се фокусот на програмата со обуки и менторски средби, наменети за примена на стекнатите вештини и методологија за заедничките активности со ученици со различно етничко потекло. Методологијата содржи пристапи за намалување на стереотипите и предрасудите, засилувајќи го заедништвото меѓу учениците преку честа, непосредна и интерперсонална комуникација. Ваквиот холистички пристап се применува со цел да се воспостават механизми на сите нивоа во образовниот систем што ги поттикнуваат непосредните контакти, активната комуникација и соработката меѓу децата и младите од различните етнички/јазични заедници.

Клучните образовни институции, Министерството за образование и наука (МОН), Бирото за развој на образование (БРО), Центарот за стручно образо-

вание и обука (ЦСОО), Државниот просветен инспекторат (ДПИ) и Државниот испитен центар (ДИЦ) се најважни во обезбедувањето механизми за одржлива меѓуетничка интеграција во образовниот систем. Затоа и советници од овие институции, заедно со национални експерти и искусни едукатори, обезбедуваат техничка поддршка со советодавна улога во креирање модули за МИО во обучувањето на тимовите за училишна интеграција, стручните служби, училишните одбори и одговорните за образованието во општините. Тие се вклучени и во менторскиот систем и системот на следење на заедничките ученички активности во училиштата. Во соработка со ДПИ, се направија промени и во индикаторите за квалитетот на работењето на училиштето, односно се дополнија со индикатори за МИО. Постојниот Прирачник за интегрална евалуација на училиштата содржи нови инструменти, кои овозможуваат инспекторите од ДПИ фокусирано да ја набљудуваат, да ја следат и да ја евалуираат меѓуетничка интеграција во образованието. Исто така, општините и локалните заедници се активно вклучени во процесот на реализација на активностите за меѓуетничка интеграција во образованието на локално ниво.

Со цел покомплексно да се обезбеди одржливоста на меѓуетничката интеграција во образовниот систем преку интегрирање на концептот во високото образование, ПМИО остварува соработка и со наставничките факултети. Преку инкорпорирањето сегменти за интеркултурно образование во предметните програми, ќе се обезбеди натамошна примена на постојниот концепт за меѓуетничка интеграција во иницијалното образование на наставниците. Оваа публикација за меѓуетничка интеграција во наставата на факултетите ќе им понуди на новите генерации наставници пристапи, методи и практики со кои ќе зачекорат во училиштата со изграден професионален и личен профил на интеркултурно сензибилизирани и компетентни едукатори. Впрочем, само сензибилизирани и компетентни наставници можат да понудат учење и поучување со содржини и практики што овозможуваат континуиран раст на квалитетот на образованието.

ЗА ПУБЛИКАЦИЈАТА

Публикацијата „Теориски и практични погледи за примена на меѓуетничката интеграција во наставничките факултети“ е конкретно наменета за професорите од наставничките факултети во земјава, а исто така, и за едукација на сегашните и на идните наставници во основните училишта.

Целта на оваа публикација е да понуди содржини што ќе обезбедат соодветно разбирање на концептот за меѓуетничка интеграција во образованието и негова реализација на наставничките факултети. Градењето на капацитети за МИО на раководниот кадар и професорите од факултетите ќе придонесат за соодветна дисеминација на знаењата и вештините за МИО кај студентите-идни наставници и ќе им овозможат справување со предизвиците во процесот на спроведување активности за подобрување на меѓуетничката интеграција во образованието. Притоа, треба да се има предвид дека меѓуетнички интегрираното образование е:

- ▶ образование за сите ученици независно од нивната етничка припадност, кое истовремено ја има клучната улога да ги подготви учениците да живеат во мултикултурната средина на Македонија и пошироко;

- ▶ образование што го вреднува диверзитетот и промовира еднаквост, независно од општествениот слој, род, етничката припадност, религијата и јазикот;
- ▶ образование што го промовира ставот дека контактот и искуството со другите култури е богатство и придобивка за секого и дека разните култури можат и треба да соработуваат и да учат една од друга;
- ▶ образование што се стреми кон промовирање на овие вредности во секој сегмент од училиштето, какви што се организациските, наставните, воннаставните и педагошките стратегии и механизми на оценување.

Публикацијата е составена од следните делови:

ПРВ ДЕЛ – Во првиот дел од публикацијата се дефинираат поимите за етничките и културните стереотипи и предрасуди и се изнесува проблематиката за нив. Паралелено со дефинирањето на поимите и анализата на стереотипите и предрасудите, овој дел содржи и конкретни вежби и активности за превенирање на етничките и на културните предрасуди и стереотипи.

Во овој дел, се поставуваат и историските и теориско-филозофски основи на концепциите на кои се темели МИО. Покрај некои од клучните теории за кои се дискутира, во овој сегмент се отвораат портите кон некои од клучните дебати и теории за тоа што претставува мултикултурното и мултиетничко општество, како и мултикултурното образование, од една страна, но и меѓуетничка интеграција во образованието, од друга.

ВТОР ДЕЛ – во овој дел подетално се обрнува внимание на училиштето и на неговата мисија во општеството како агенс/двигател на промени.

Овој дел се однесува на следниве аспекти:

- ▶ потребата од воведување меѓуетничка интеграција во училиштето
- ▶ анализи на одредени ситуации во образованието
- ▶ упатување кон тоа како да се воведат промените за меѓуетничка и меѓукултурна интеграција во училиштето и заедницата, со кои наставни стратегии, средства и методички пристапи

- ▶ преглед, согледби и укажувања на клучната улога на наставниците, програмите за работа на активите, стручните служби, советот на родителите, органите на училиштето, активностите за заедничко учење во наставата, заеднички наставни и воннаставни активности на учениците – а сè согласно со концептот за МИО.

ТРЕТ ДЕЛ – тука се прави анализа со соодветни сугестии за засилување на интеркултурните компетенции на наставниците и стручните соработници. Во таа смисла, овој дел ги анализира следниве прашања:

- ▶ Што претставуваат наставничките компетенции (европски наставнички компетенции и компетенции на наставниците во нашиот образовен систем)?
- ▶ Кои се компетенциите на наставниците за меѓуетничка интеграција во образованието?
- ▶ Како се постигнуваат овие компетенции (знаења, вештини и активности)?

Овој дел дава и примери како може одредена интеркултурна компетенција да се преточи и да се манифестира низ соодветна активност од страна на наставникот.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ – овој дел се осврнува на содржината на заедничките активности за заемна соработка меѓу ученици од различни етнички заедници и споделува искуства од активности спроведени во различни средини и училишта што можат успешно да се применат во една мултикултурна училишница. Исто така, овој последен дел од публикацијата содржи и примери од добри практики на спроведување активности за меѓуетничка интеграција во ОУ „Санде Штерјоски“, Кичево и, како таков, нуди избор на вежби и активности за МИО.

ПРВ ДЕЛ

1. СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И МОЖНОСТИТЕ ЗА НИВНО НАДМИНУВАЊЕ

проф. д-р Розалина Попова-Коскарова

1.1. ШТО СЕ СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДИ И КАКО СЕ ФОРМИРААТ?

Стереотипите и предрасудите се формираат на тој начин што на луѓето им се припишуваат одредени особини и карактеристики единствено врз основа на нивната припадност на некоја определна група. Всушност, стереотипите се формираат врз основа на полот, возраста, етничките разлики, расата, способностите или тешкотиите за учење и сл. (Пр.: студентите со убав ракопис се совесни, а другите не, или: Ромите лажат и крадат, Власите се скржави итн.). Стереотипите и предрасудите во голема мера ја отежнуваат комуникацијата меѓу луѓето, поради што е потребно нивно надминување, особено во процесот на воспитание и образование.

Врз формирањето на предрасудите влијаат нашите ставови или, поконкретно, емоционалната компонента на ставот. Оттаму, за стереотипите и предрасудите обично се вели дека се многу цврсти ставови, најчесто и без реална основа. Познато е дека ставот има три компоненти: когнитивна, афективна и

мотивациска. Когнитивната се однесува на знаењето што го поседува некоја личност за нешто или за некого. Афективната компонента се однесува на емоциите и чувствата, а мотивациската – на намерата за однесување кон некого или кон нешто. Накусо, ставот содржи: знаење, чувства и намера да се направи нешто во врска со него. Сите компоненти се важни, а како најзначајна се смета емоционалната компонента, бидејќи таа се однесува на силата на позитивноста или на негативноста на ставот.

Својот став човекот го доживува како дел од сопствената личност и, ако го нападне некој, тоа го доживува како напад врз личноста. Од друга страна, пак, се случува човек да формира став врз основа на мал број искуства и да го брани цврсто. Такви ставови, кои се необјективни и неосновани, се предрасудите. Тие се необјективни и неосновани, но од друга страна, многу цврсти и отпорни ставови. Предрасудите се ставови што најчесто немаат објективна основа ниту во реалниот свет ниту во животното искуство на поединците. Такви се, на пр., верските, етничките, расните и др. предрасуди што ја попречуваат нормалната комуникација меѓу луѓето.

Предрасудите многу тешко се менуваат, дури многу често ни аргументи-

те не помагаат или немаат влијание. Со силата на аргументите може да се влијае за надминување на предрасудите и стереотипите преку целокупниот воспитно-образовен процес. За да се постигне тоа, треба интенционално да се влијае кај младите уште од најмала возраст. Главната улога во овој контекст ја имаат родителите, средината во која живее и се развива личноста и, секако, училиштето, односно наставниците.

1.1.1. НАЈЧЕСТИ СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДИ ВО НАШИТЕ УЧИЛИШТА

Во училиштата во Република Македонија силно се изразени стереотипите и учениците во еднојазичните и повеќејазичните училишта најчесто немаат никакви познавања за различните култури без какви и да се заеднички активности. Во повеќејазичните училишта наставниците и учениците немаат комуникација, односно најчесто учат во различни смени, а често пати и во различни згради. Поделеноста резултира со затворање во сопствени рамки – во реони на живеење, места за забава, кафетерии и сл. каде што одат само „нашите“, се слуша само „наша“ музика. Паралелизмот во живеењето и образовниот систем ги зголемува предрасудите на едни кон други, а со тоа и нетрпели-

воста, непочитувањето, неподготвеноста за согледување на сличностите и за прифаќање на различностите. Нашето општество се декларира како мултикултурно, но во суштина етноцентризмот или величањето на сопствената култура и етникумот на сметка на омаловажувањето на туѓата – веќе одамна е реалност. Во такви услови, доминира убедувањето дека сопствениот јазик, сопствената религија се „подобри“ од *груѓаиша*. Од тие причини, сè почесто сме сведоци на конфликти меѓу врсници од различна етничка припадност.

1.2. УЛОГАТА НА УЧИЛИШТЕТО ВО НАДМИНУВАЊЕТО НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ ВО ИНТЕРЕС НА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА

Стереотипите и предрасудите најлесно можат да се надминат, а во исто време и да се развива сензибилизацијата кон *груѓиош*, доколку децата имаат можност да се запознаат меѓу себе, односно да работат преку заеднички активности, како во рамките на редовната настава, особено во воннаставната дејност. Училиште-

то треба да обезбеди колку што е можно повеќе заеднички активности меѓу учениците што учат на различни наставни јазици, како, на пример, македонски и албански. Притоа, воннаставните активности се особено погодна форма за заеднички активности меѓу учениците од различна етничка припадност (Македонци, Албанци, Турци, Роми и др.). Посебно се погодни заедничките екскурзии, како и формите на општествено корисна работа, каде што децата од различни јазични и етнички припадности во рамките на едно училиште можат да организираат солидарни и хуманитарни активности. Исто така, заеднички активности можат да се планираат и да се реализираат и низ слободните ученички активности, односно секциите. Како што е споменато погоре, многу е важна интеракцијата меѓу децата, нивно то заедничко дружење, поврзаност, меѓусебно влијание и, на крајот, задоволството од крајниот продукт, кој треба да биде резултат на учеството на сите подеднакво. Се разбира дека заедничките активности треба да се одвиваат врз основа на кооперативност, како и врз рамноправна основа, низ меѓусебна интеракција, која подразбира меѓусебна зависност на еден од друг, за да се одвива работата квалитетно и да се постигне поставената цел. Овие активности

треба да се практикуваат уште од почетните одделенија на основното училиште. Досегашните содржини во наставните програми по одредени предмети што имаа за цел запознавање со верските празници од типот: православните христијани го слават Велигден, а муслиманите – Бајрам, се само формална информација, која не придонесува за меѓусебна интеракција. Најсоодветна е конкретна заедничка посета на верски објект од различна верска припадност. Во конкретниот случај, најдобро би било заедничка посета на црква и на џамија, проследување на ритуалот и негово соодветно етнографско објаснување. Тоа е патот за меѓусебно запознавање и почитување уште од мали нозе, но и за надминување на стереотипите и предрасудите кај децата. Впрочем, ваквиот начин на мултикултурно образование се практикува во образовните системи во многу развиени земји, а посебно во Шведска.

Тоа е, всушност, и целта на меѓуетничкото интегрирано образование, кое во РМ веќе претставува стратегија во сите основни и средни училишта.

1.2.1. ВЕЖБИ ЗА АНАЛИЗА НА СИТУАЦИИТЕ ЗА УЛОГАТА НА УЧИЛИШТЕТО ВО НАДМИНУВАЊЕТО НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ ВО ИНТЕРЕС НА ВОСПОСТАВУВАЊЕ И УНАПРЕДУВАЊЕ НА МЕЃУЕТНИЧКАТА ИНТЕГРАЦИЈА¹

Студентите треба да извршат анализа на ситуациите во образованието преку дискусија за следниве три прашања:

- 1.** Кои стереотипи/предрасуди се манифестирани во дадените ситуации?
- 2.** Како придонесува/придонело училиштето за нивно постоење и засилување?
- 3.** Што треба да се направи за да не се повтори таквата ситуација?

¹ Вежбите се преземени од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, Јуни 2013

СИТУАЦИЈА 1.

Учениците од III-4 го прашуваат класниот Александар Николов дали може во новата учебна година тие да учат во една од училниците што ќе се реновираат за време на летниот распуст, со оглед на тоа што слушнале дека се наменети за матурантите. На тоа, класниот им одговара дека се сомнева во тоа, затоа што директорката Вјолца Имери сигурно ќе им ги додели сите реновирани училници на „албанските“ паралелки. Своето мислење го поткрепува со „докази“ од минатото искуство: „Благодарение на директорката, подобрите компјутери ги добија учениците-Албанци.“ Потоа, додава: „Сите Албанци се такви – само за своите се грижат и сè сакаат да приграбат за себе. Кога ќе добијат власт во рацете, само на своите интереси мислат и, што е уште пострашно, мислат дека имаат право на тоа“.

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Според Македонците, Албанците се користољубиви и егоистични – мислат само на себе и своите потреби.
- ➔ Наставниците директно ги создаваат ваквите стереотипи и предрасуди.
- ➔ Одлучувањето во училиштето треба да се направи транспарентно, партиципативно и во интерес на сите – да се вклучат и наставниците (и Македонци и Албанци), па дури и учениците, и отворено и аргументирано да разговараат и да се договараат за распоредувањето на ресурсите, земајќи ги предвид потребите на сите етнички заедници застапени во училиштето.

СИТУАЦИЈА 2.

Во наставничка канцеларија се дискутира за подготовката на завршната приредба во училиштето. Веќе е решено приредбата да ја водат Ана и Игор – истакнати ученици од седмо и од осмо одделение што веќе имаат и искуство во тоа, па училиштето нема да се посрамоти пред гостите. Свој настап ќе има и хорот од ученици со една народна песна, па ќе следува централниот дел од приредбата, кој веќе е осмислен и подолго време се вежба со наставничката по македонски јазик. Она што недостасува е некоја музичка точка за на крајот, па наставникот по музичко предлага да ги праша Орхан и Надире да настапат заедно: тој многу убаво свири на тарабука со татко си по свадби, па ќе нема трема од јавен настап, а таа прекрасно игра стомачен танц уште од најмала. А така ќе се вклучат и Роми во приредбата.

ОДГОВОРТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Македонците се поодговорни и поспособни. Ромите се способни само за песна и игра.
- ➔ Училиштето, преку приредбата, непосредно ги поттикнува ваквите стереотипи и предрасуди.
- ➔ На следните приредби учениците–Роми треба да се вклучат и во другите точки, како што и другите ученици треба да се вклучат во точките со свирење и играње – настапот на учениците-Роми и учениците не-Роми треба да биде заеднички во текот на целата приредба.

СИТУАЦИЈА 3.

На класен час, наставникот Исмет како тема за дискусија со учениците ја поставува тепачката меѓу ученици-Македонци и Албанци, која претходниот ден беше прикажана како ударна вест на сите медиуми. Има намера да ги одврати од можноста и тие самите да влегуваат во слични тепачки, па им

го поставува прашањето: „Што може да се направи за да се спречи насилството меѓу младите?“ Прв одговара Блерим: „Ние не сме криви – тие постојано провоцираат, навредуваат и нè напаѓаат, па нè принудуваат да се браниме“. На тоа, наставникот реагира: „Што се мешате со нив? Кога ќе видите дека се во близина, бегајте подалеку. Кога веќе знаете какви се, немајте си никаква работа со нив!“

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Македонците се провокатори (го поттикнуваат насилство), а Албанците се жртви.
- ➔ Учениците доаѓаат со ваквите стереотипи и предрасуди, а наставниците ги потврдуваат и ги засилуваат.
- ➔ Треба да се обезбеди поредовна комуникација меѓу учениците-Македонци и Албанци за да се запознаат и да престанат да се чувствуваат загрозени едни од други.

СИТУАЦИЈА 4.

За време на посетата на споменикот на паднатите борци од НОБ, Игор почнува наглас да кажува како знае од дедо си дека сите Албанци во Втората светска војна се бореле на страната на фашистите и ги убивале Македонците заради одмазда затоа што се бореле со фашистите. На тоа, Елена се надоврзува, тврдејќи дека по војната, кога Албанците изгубиле, почнале да се доселуваат на територијата на Македонија од Албанија, со цел постепено да ја окупираат. Тоа ги поттикнува и другите присутни ученици да кажат што „знаат“ – дека Албанците намерно раѓале многу деца по директива на политичките водачи, дека оците не им дозволуваат да одат во школо за да може полесно да ги манипулираат. Станува очигледно дека сите ученици ги поддржуваат ваквите тврдења, додека наставникот само молчи и се прави дека не слуша.

ОДГОВОРТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Според Македонците, Албанците биле фашисти и непријатели на Македонците, необразовани и примитивни и, затоа, лесно манипулирани од своите водачи, кои имале скриени намери. Македонците се нивни жртви.
- ➔ Учениците доаѓаат со ваквите стереотипи и предрасуди, а наставниците ги потврдуваат и ги засилуваат секогаш кога нема да реагираат на нив и да ги коригираат.
- ➔ Наставникот може да укаже на тоа дека имало Албанци што биле на страната на фашистите, но и дека имало и Македонци што биле на страната на окупаторите, нагласувајќи дека имало жртви и кај едните и кај другите, што повеќе зависело од тоа на чија страна се борат отколку од тоа на која етничка група ѝ припаѓаат.

СИТУАЦИЈА 5.

Во едно основно училиште со настава на македонски јазик, драмската секција подготвила точка за претстојната приредба, со која сака да го илустрира мултиетничкиот карактер на РМ. Драматизацијата со комичен карактер прикажува група деца со различна етничка припадност што живеат во иста зграда и одлично се дружат: Владо глуми Македонче што е гениј за компјутери, Дејан – Албанче што е страв и трепет за другите деца во околината, Иван – Ромче што успева на некој волшебен начин да „обезбеди“ сè што ќе посакаат од продавничките во соседството, Зоран – Бошњаче на кое сите му се смеат зашто постојано „тресе глупости“, а Сашо – Турчинче што го слуша само татко си и ги извршува само неговите наредби. Драматизацијата, која илустрира една случка на дружината, предизвикува громогласно смеене во публиката и завршува со огромен аплауз.

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Македонците се паметни, Албанците се насилници, Ромите се крадци, Бошњаците се глупави, а Турците се патријархални.
 - ➔ Училиштето, преку приредбата, непосредно ги потхранува ваквите стереотипи и предрасуди.
 - ➔ Во сличните драматизации за следните приредби на учениците што ги претставуваат различните етнички групи треба да им се доделат нестереотипни улоги (на пример, Ромчето е паметно, Турчето е насилно, Македончето е крадец, а Албанчето е музикално). Може и сосема да се избегнуваат драматизации со ликови со негативни особини и да се заменат со друг вид точки што ќе ги претставуваат различните етнички заедници.
-

Резимирање на улогата на училиштето во формирањето и одржувањето на стереотипите и предрасудите се објаснува на следниов начин:

- ▶ Стереотипите и предрасудите се поттикнуваат и се одржуваат преку однесувањето на наставниците (што зборуваат и што прават), преку однесувањето на учениците (што зборуваат и што прават) и преку наставните материјали.
- ▶ Училиштето негува етноцентричен пристап (на пример, нашата музика е поубава од сите, ние сме најголемите жртви на Балканот, на-

шите верски објекти се најубавите на светот или нашите биле убивани за време на „X“ војна, нашата азбука е првата помеѓу сите што се слични, нашиот јазик е уникатен во однос на другите, итн.), но и преку воннаставните активности (екскурзии само на места значајни за сопствениот етнички/културен идентитет).

1.3. УЛОГАТА НА НАСТАВНИЦИТЕ ВО РЕДУЦИРАЊЕТО НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ

Во воспитно-образовниот процес наставникот ја има клучната улога во процесот на намалување и надминување на стереотипите и предрасудите. Со практикување различни заеднички активности, во кои преку интензивна соработка, дружење и интеракција меѓу учениците со различни културни припадности се запознаваат меѓусебно со различните карактеристики на културите, ги согледуваат сличностите и ги почитуваат постојните културни разлики. Притоа, во самиот директен контакт, кога учениците соработуваат во создавањето заеднички конкретен продукт, бариерите меѓу нив паѓаат. Кога им се овозможуваат на учениците добри услови за комуникација и соработка, не постои никаква пречка за заедничко дружење, пријателство и функционирање како група ученици, а не како група според етничката припадност. Само во такви услови за учениците водени од интеркултурно сензибилизирани и обучени наставници, возможно е постепено да се рушат стереотипите и предрасудите, да се надминува присутниот паралел-

лизам и успешно да се спроведува интеграцијата во образованието.

Учениците треба да се едуцираат да ги променат стереотипите и да ги надминат предрасудите, а за тоа, покрај нивните родители, се одговорни и нивните наставници. Учениците треба да се поучуваат да развиваат емпатиски чувства и да ја надминат системската дискриминација и да искажат став против каков и да е вид дискриминација и предрасуди. На пример, учителката или воспитувачката мора да интервенира доколку некои деца, поради извесни предрасуди, не прифаќаат некои други деца во својата игра. Затоа, најдобро е да воспостават правила од типот: „Секој заслужува и почит и сочувство. Нема да му дозволам никому да ве повреди и нема да дозволам да повредите некого“. За да функционира правилото, може да се јави потреба наставникот да асистира во разјаснувањето на комуникацијата помеѓу децата.

Понекогаш предрасудите можат да бидат стопени во општествениот живот и да не се забележуваат. Наставниците и воспитувачите се тие што, покрај родителите, треба да ги научат децата да живеат во мултикултурни средини. Всушност, наставниците и воспитувачите треба да ги градат и да ги засилат во исто време

мултикултурните капацитети кај децата. Првенствено, тие самите треба да претставуваат модел за почитување на децата што се различни, како и во своите програми да вклучуваат студии на случаи, приказни, раскази, социодрами и сл. што третираат различни културни, етнички или, пак, јазични прашања. Тоа значи дека наставниците треба да ги поддржуваат потребите на сите деца и, што е од особено значење, да дејствуваат спротивно на предрасудите што во нашето општество се силно изразени кон други луѓе, поради: полот, возраста, изгледот, бојата на кожата, сексуалната ориентација или религиозното определување. Затоа, поучувањето на децата да ги прифаќаат разликите меѓу луѓето треба да биде исто толку важна задача колку што е поучувањето на децата во читањето, пишувањето и сметањето. Во продолжение ќе следуваат два примера, кои се суштински различни во однос на предрасудите, токму поради однесувањето на наставниците.

Пр. 1.

Маја и Бојан се во прво одделение. За време на часоци во целодневниот преспој си играат со два комплети семејни фигури што постојат во училиштето. Фигуриите од едниот комплет имаат темна боја на кожата, а од другиот свеќла. Бојана им се приклучува и покажува кон фигуриите со темна боја, при што ѝ гласно велејќи: „Не ѝ сакам црниите луѓе, бидејќи се лоши“. Пошто сите тројца играат ѝ примаси на одговорност, гледајќи ѝ темниите фигури. Наставничката ја следи нивната игра и одлучува да не се меша. Ги осмислуваат гласно...²

Во наведениот пример, наставникот ги одобрува предрасудите во однос на луѓето со темна боја на кожата („Црниците“). Наведениот пример е негативен, кој треба да послужи за тоа какво не треба да биде однесувањето на наставничката. Имено, со самото нејзино невмешување, таа анализира премолчено однесување за размислувањата и однесувањето на децата, во случајот изразено расистичко однесување.³

2 Образованието и демократската култура (1991), (превод), Институт Отворено Општество. Скопје, Македонија, стр.60

3 Исто, стр. 61

Пр. 2.

Маја и Бојан се во прво одделение. За време на часоци во целодневниот престој, си играат со два комплети семејни фигури што постојат во училиштето. Фигуриите од едниот комплет имаат темна боја на кожата, а од другиот свеќла. Бојана им се приклучува и покажува кон фигуриите со темна боја, при што гласно вели: „Не ги сакам црните луѓе, бидејќи се лоши“. Пошто сите деца прават гримаси на одвратноста, гледајќи ги темните фигури. Наставничката ја следи нивната игра и се доближува до нив, велиќи им: што ги прави овие луѓе лоши? Не можете да знаете дека се лоши по тоа како изгледаат, туку само по тоа како се однесуваат. Ајде да направиме убава продавница со коцките, а семејството со темна боја на кожата може да биде нејзин соисповеник. Училишката пошто им дава да направат мала продавница и ја игра улогата на една од фигуриите со темна кожа, игравајќи ги децата што сакаат да купат. Ги напушта кога веќе се занесуваат во игра, играјќи си продавница со фигуриите⁴.

Во примерот 2, наставничката е таа што ги насочува децата да немаат негативни ставови кон луѓето со темна боја на кожата, а во исто време со нејзиното вклучување во играта, таа им дава добар пример за почитување на разликите, кои во овој случај се резултат на темната боја на кожата.

Изразувањето почит спрема друга етничка заедница е едно од „најмоќните нешта што може да го направи наставникот за да промовира еднаквост во одделението уште од најмали нозе. Пожелно е тоа да го прави со користење учтиво и културно изразување секогаш кога зборува за некој друг, со воздржување од кажување лоши работи и демонстрирање предрасуди, како и изразување недоверба кон одредена група на луѓе. На пример, наставникот може да им се обрати на учениците на следниот начин: „Сара е денес дома, бидејќи нејзиното семејство прославува важен празник од нивната религија. Ајде да ја прашаме за тоа кога ќе дојде утре во училиште“⁵. Методите и стратегиите за едукација во мултикултурни средини влијаат и на развивањето на механизмите на групен живот и работа, посебно другарство, солидарност, поддршка, заемна соработка и слично. Учениците се ставаат во ситуации што бараат меѓусебна соработка и

4 Исто, стр. 71

5 Исто, стр. 66

помагање, грижа едни за други, поголемо меѓусебно разбирање и слично. Секако дека сите овие аспекти не се можни доколку не се развијат емпатија и емпатиските чувства.

1.3.1. ВЕЖБИ ЗА АНАЛИЗА НА СИТУАЦИИТЕ И РАЗВИВАЊЕ ДИСКУСИЈА ВО ОДНОС НА УЛОГАТА НА НАСТАВНИЦИТЕ И ВОСПИТУВАЧИТЕ ВО РЕДУЦИРАЊЕ НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ⁶

Анализата на ситуациите од страна на студентите треба да се спроведат преку одговарање на следниве три прашања:

1. Кои етнички групи се „поделени“ во ситуацијата?
2. Како се манифестира поделбата?
3. Што треба да се промени во дадената ситуација за да се олесни интеракцијата?

6 Вежбите се преземени од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, јуни 2013

СИТУАЦИЈА 1.

На огласната табла во едно стручно училиште во Тетово е ставено соопштение за посета на сите ученици од втора година на едно стручно училиште во Струмица. Група ученици од „албанските“ паралелки го чита соопштението и коментира: „Што им е на нашиве – кој сака да оди кај оние во Струмица? Ако сакаа навистина да се запознаат со нас, тие ќе дојдеа тука! Повторно ние први да подаваме рака, а тие... И, кој ти гарантира дека нема да нè тераат и некоја црква да посетиме и да се прекрстиме!“ Разговорот го слуша еден од наставниците и, за да ги смири, им вели: „Сакале-нејќеле, посетата мора да се оствари. И за нас ќе беше подобро да одевме во Струга, ама дојде наредба дека мора да се поврземе со училиште од тој крај. Но, ако мислите дека идејата е лоша, напишете петиција, па ќе ја доставиме до надлежните, за во иднина“.

ОДГОВОРТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Поделеност меѓу Македонците и Албанците.
 - ➔ Преку искажани предрасуди кај учениците поврзани со недоверба и „страв“ од непознатото, потхранети од страна на наставниците.
 - ➔ Да се подготват учениците за таков вид посета – да ги сфатат придобивките од посетата и да учествуваат во одлучувањето.
-

СИТУАЦИЈА 2.

На состанок во училиштето се планира претстојната екскурзија за полуматура во Охрид. Решено е сите ученици од двата наставни јазици (четири паралелки на македонски и две на турски) да одат заедно, како и секогаш: за секој клас – по еден автобус. По пат ќе се посети манастирот Св. Јован Бигорски, а низ Охрид, се знае – Св. Софија, Св. Јован Канео, Св. Наум. Веќе е одредена и групата што ќе свири – „Гоце бенд“. Одлични се, нема што не знаат да отсвират од која и да ти падне на памет стара или нова македонска песна, сакаш забавна или народна. И повеќето ученици се среќни со овој избор. Тоа го покажа и анкетата што ја спроведе стручната служба.

ОДГОВОРТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Поделеност меѓу Македонците и Турците.
 - ➔ Одвоено патување и нееднаквиот/нерамноправниот третман на учениците-Турци (при изборот на местата и знаменитостите за посета, при изборот на музиката и при одлучувањето).
 - ➔ Да се земаат предвид интересите на учениците-Турци (нивните одговори на анкетата да се обработуваат посебно од одговорите на учениците-Македонци); учениците да патуваат „мешано“ во автобус; да посетуваат подеднаков број знаменитости значајни за двете етнички заедници; да бидат експонирани на музика што не фаворизира ниту една од двете етнички заедници.
-

СИТУАЦИЈА 3.

Наставникот по физичко го подготвува машкиот училиштен фудбалски тим за претстојниот државен гимназиски турнир. Домаќин на турнирот е нивното училиште затоа што има најдобри услови. Ќе се натпреваруваат тимови од повеќе училишта, помеѓу кои и најсилниот тим од една „албанска“ гимназија, која мора да ја победат за да ја одбранат честа на „македонските“ гимназии. Влатко, Горан, Иван и другите од тимот редовно доаѓаат и тренираат и навистина се трудат да се подготват најдобро што може. Бидејќи ќе им треба голема поддршка, наставникот посебно подготвува и група навивачи што по часовите прават навивачки транспаренти, а се разбира го вежбаат и навивачкиот хит: „Излези момче право на тераса“, како и разни други видови скандирања.

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Поделеност меѓу Македонците и Албанците.
- ➔ Компетитивни односи меѓу Македонците и Албанците („поразување“ на Албанците и навивање, пред сè, со величање на Македонците).
- ➔ Да се подготват учениците за поинаков вид навивање – наместо етнички насочено и етноцентрично, да биде спортски и за училиштето

СИТУАЦИЈА 4.

Муарем и Сашо се знаат од најмали нозе – цело детство го поминаа заедно, од утро до вечер. Двајцата одат во исто училиште, но во различни одделенија – Муарем е во VII а, а Сашо во VIII в. Тоа што сакаат и во училиште и надвор од него да бидат постојано заедно им создава проблеми. Другарите на Сашо од неговото одделение постојано го задеваат што се дружи со Ром и одбиваат да го примат Муарем во друштвото кога одат на забави или на некакви спортски активности. Кога ѝ се пожали Сашо на класната, таа го посветува на училиште да се држи настрана од Муарем за да не ги провоцира другите и да се заштити од проблемите.

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Поделеност меѓу Македонците и Ромите.
 - ➔ Предрасуди кај учениците-Македонци кон Ромите, поради кои се дистанцираат од нив, што е потхрането од страна на наставниците.
 - ➔ Ги намалува можностите за интеракција и меѓусебно запознавање и се зголемува поделбата.
 - ➔ Да се создадат повеќе можности за заеднички воннаставни и вонучилишни активности во кои би учествувале учениците-Роми.
-

СИТУАЦИЈА 5.

Две одделенски наставнички од различни училишта (едното во Кратово, а другото во Дебар) што се запознале и одлично соработувале на некој семинар, решиле да ги вклучат своите ученици во спроведување заеднички проект преку Интернет. Кога го гледа тоа колешката од Кратово, спонтано коментира: „Наместо да ги учиш друпки и равенки што ќе им требаат во животот, ти губиш време таму со некои Албанци што никогаш нема ни да ги видат во животот“. Во исто време, и колешката од Дебар реагира: „Наместо да ги учиш друпки и равенки, ти губиш време во допишување таму со некои Македонци. Ако сакаш толку нешто да правиш баш со нив, имаш тука такви колку ти душа сака“.

ОДГОВОРИТЕ ШТО СЕ ОЧЕКУВААТ СЕ:

- ➔ Поделбата се однесува, непосредно, на наставниците и, посредно, на учениците-Македонци и Албанци.
- ➔ Наставниците не се ни свесни за потребата од меѓуетничка интеграција преку образованието.
- ➔ Ги намалува можностите за интеракција и меѓусебно запознавање и се зголемува поделбата.

- ➔ Да се подигне свеста на наставниците за потребата од соработка со колегите од другата етничка заедница, како и за потребата од заеднички активности со учениците од другата етничка заедница, преку создавање на дополнителни можности за повеќе наставници и ученици.
-

Се очекува понудените вежби за студентите на наставничките факултети да ја продлабочат нивната интеркултурна сензибилизација и да ги засилат компетенциите во процесот на реализација на меѓуетничката интеграција во наставата.

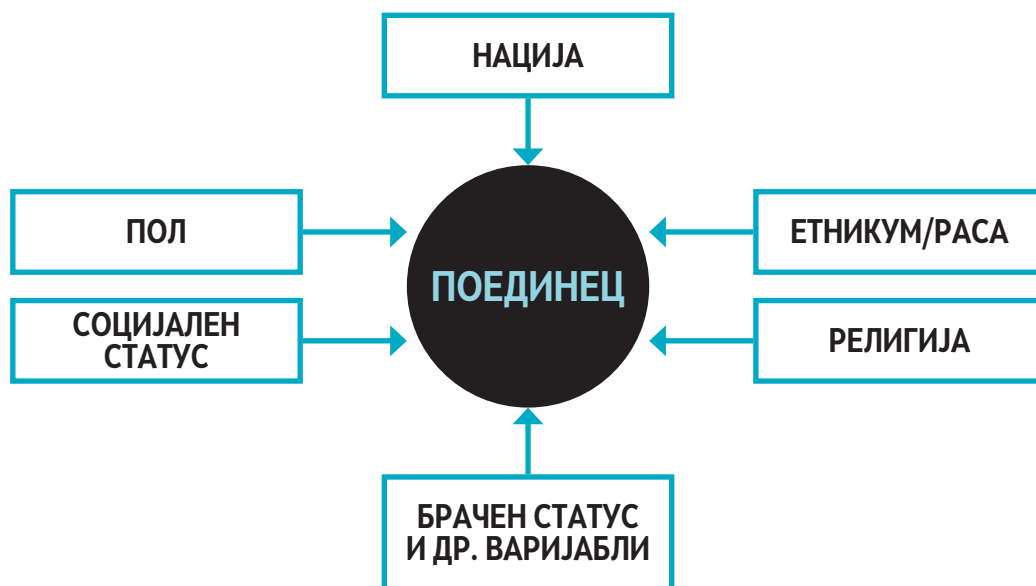

2. ПРЕГЛЕД НА ТЕОРИИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ, РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ПРЕВЕНЦИЈАТА НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ

доцент д-р Трајче Стојанов

2.1. КУЛТУРАТА И ИДЕНТИТЕТОТ

Културата е динамичен и комплексен процес на конструкција. Сè што мислиме дека сме, всушност, „од раѓање“, „по природа“ или дека ни е „од Бога дадено“ е конструкт на културата. Во социјална смисла, ние сме конструирани суштества. Ништо од тоа што сме како општествени суштества не сме го наследиле во гените – ниту нашата религија, ниту нашата групна, етничка припадност, дури ниту нашиот јазик – сето тоа е научено и создадено преку влијанието на културата. Значи, во голема мера, ние сме „случаен“ производ на средината во која сме се нашле. (Сл. 1 е илустрација на некои од факторите што нè детерминираат). Се разбира, припадноста на тој групен идентитет не нè детерминира целосно и безусловно, но, сепак, одредено однесување го прави помалку или повеќе веројатно.

Сл. 1 - Детерминирачки фактори

Погорната одредба на културата е најдиректно и најтесно сфатена. Ако сакаме, пак, да ја одредиме културата пошироко, би рекле, едноставно, дека е групна програма за преживување и адаптација на околината⁷. Оваа програма се состои од знаења, концепти, вредности што заедницата ги споделува низ систем на комуникација. Во оваа смисла, културата е сочинета од уверувања, симболи и интерпретации во рамките на самата група. Таа е повеќе симболична,

идејна и нематеријална репрезентација на стварноста, нешто „преку“ што го доживувате, го разбирате и го интерпретирате светот. Последицата од ваквото разбирање на културата е следнава: нашиот идентитет не се развива изолирано, тој е плод на културата, историјата, традицијата, медиумите, образованието, опкружувањето, па и личните релации и животните приказни.

Ако е тоа така, тогаш ние, како конструктор, многу тешко можеме да разбереме дека сме конструктор воопшто. Ние не можеме да препознаеме дека сме конструирани низ тој долг и несвесен процес на влијанието на

⁷ Bullivant, B. M. (1993). Culture: Its Nature and Meaning for Educators in J. A. Banks & C. A. M. Banks, Multicultural education: Issues and perspectives (2nd ed., pp. 29-47), Boston: Allyn & Bacon.

културата. Навистина е тешко да се излезе надвор од тој долго развиван социјален идентитет и да се види нашата улога во општеството. Затоа, самиот ваков пристап кон идентитетот како социјална конструкција, овозможува да се види дека сите наши перцепции, ставови, уверувања, поведенија, а со тоа и стереотипи и предрасуди, во голема мера се создадени, исковани и наметнати низ еден долг процес на социјално-историско ферментирање.

Од ова стојалиште можеме да ја извлечеме и следнава хипотеза – мултикултурализмот може да се вгради во нашиот идентитет! Ова овозможува теориска основа на концептот за меѓуетничка интеграција во образованието, кој треба да го инкорпорира мултикултурализмот во образованието. Тој мора да стане дел од нашиот личен и колективен идентитет првенствено преку образовниот процес. МИО е најсоодветниот начин за тоа – затоа што го прави тоа преку интеракција. Централната идеја што во голема мера го гарантира успехот на мултикултурализмот е интеграција преку интеракција⁸.

Понатаму, со вака разбран концепт за мултикултурализмот како дел од личниот и од колективниот иденти-

тет, се овозможува МИО да биде интегрален дел од целиот образовен простор во државата, затоа што неговата намера не е само учениците да бидат изложени на мултикултурни содржини туку и мултикултурализмот да стане дел од нивниот идентитет. Впрочем, нема мултикултурализам без мултикултурна личност! А тоа им е потребно и на оние што живеат во релативно хомогени етнички средини, како и на оние што живеат во етнички хетерогени средини. Затоа што нам ни требаат првенствено не само учители со мултикултурни компетенции туку и граѓани со усвоен мултикултурен идентитет. Затоа МИО е концепт потребен за примена на целата територија на Република Македонија.

Клучно за секое мултикултурно образование е да се преиспитува овој процес на формирање на нашиот идентитет. Ова може да биде навистина ризично, затоа што бара од инволвираните да се преиспитуваат себеси и сопствените идентитети – да преиспитуваат нешто што е создавано долго и се смета за релативно трајно. Но тоа е единствениот начин секој да се справи со сопствените „предизвици“, т.е. да ги лоцира и да се бори со сопствените стереотипи и предрасуди. Кога не го гледаат сопствениот идентитет како социјална конструкција, наставниците и учениците:

8 Подолу во текстот е дадено објаснување.

- ▶ не можат да се борат со сопствените стереотипи и предрасуди;
- ▶ не чувствуваат способност и моќ да внесат промена кај себе и кај учениците;
- ▶ не можат да развијат чувство за другиот, за туѓиот идентитет;
- ▶ не може да се внесе мултикултурноста како дел од сечиј личен идентитет;
- ▶ не можат да се препознаат како членови, „делови“ од разни социјални, културни подгрупи истовремено, при што не можат да видат дека, иако различни, во многу нешта, сепак, се слични, затоа што – иако членови на различни етнички групи – примиле исти карактеристики со учеството во истите подгрупи;
- ▶ не можат да го збогатат својот идентитет и да ги прошират своите искуства, со тоа што идентитетот го третираат како затворен и траен;
- ▶ си ги ограничуваат и саморазбирањето и самодоживувањето;
- ▶ имаат искривено самовреднување, што е основа за стереотипите и предрасудите.

Разбирањето на културата како „програма“, а на идентитетот како конструкција ни отвора широко поле

за имплементација на концептот за меѓуетничка интеграција во образованието, зашто мала промена, нова варијабла во таа „програма“, ќе направи промена во тоа како ги доживуваме светот и луѓето околу себе. Нашето однесување може да се промени ако се внесе во програмата нова идеја, нова претстава, нова репрезентација или, пак, ако се промени старата. Затоа и оправданоста на сите наши напори дека внесувањето на мултикултурализмот преку МИО, ќе доведе до промена на предубедувањата, надминување на предрасудите и подобрување на интеграцијата.

2.2. ОД МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ ДО ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ И ПОТРЕБАТА ОД МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО МУЛТИКУЛТУРНО /МУЛТИЕТНИЧКО ИНТЕГРИРАНО ОПШТЕСТВО

Во најопшта, дескриптивна смисла, мултикултурализмот означува исто што и културен плурализам, т.е. ги посочува разновидноста, многустраноста и културната различност во

едно општество. Свеста за постоењето на различноста на културите што споделуваат еден простор стана доминантна тема во политичката филозофија во последните две-три децении.

Но, во потесна, нормативна смисла, кога ќе се рече „мултикултурализам“, се мисли на една идеја, теорија и практика што треба да ја организираат таа културна различност на начин на кој еднакво би го одразувала идентитетот на сите култури. Мултикултурализмот, како идеја, се врзува за политичката филозофија што сака да одговори на диверзитетот во едно општество. Поддржувачите го темелат овој дискурс на уверувањето дека индивидуалните права и слободи не се доволни за да ја рефлектираат, да ја заштитат и да ја унапредуваат културната различност и затоа е потребен одреден специјален корпус колективни права што би дал одредени колективни права на разните културни заедници во општеството. Ваквиот концепт промовира потреба од посебни права на одредена група или групи, за да им се даде можност да го изразат како својот идентитет така и своите барања, т.е. права.

Мултикултурализмот изникнува од неколку политички теории – „политики на идентитет“⁹, „политики на разлики“¹⁰, „политики на признавање“¹¹ или „групно издиференцирани права“¹². Без да навлегуваме поединечно во секоја од овие теории, во основа, сите можеме да ги сведеме на два извора.

Првиот доаѓа од комуитаристите¹³ и нивната критика на либерализмот. Впрочем, првите најави на мултикултурализмот изникнаа токму во табо-

9 Gutmann, A., 2003, *Identity in Democracy*, Princeton: Princeton University Press

10 Young, I.M., 1990, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, NJ: Princeton University Press

11 Taylor, C., 1992, “The Politics of Recognition,” in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press

12 Kymlicka, W. 1989, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford: Oxford University Press

13 Под *комуитаризам* се подразбира политичка и социјална филозофија што во прв план ја става заедницата, поточно – заедницата пред поединецот. Овие теории изникнуваат во 80-тите години на минатиот век како одговор на либерализмот и либертијанизмот, иако самиот термин „комуитаризам“ е скован уште во 1841 од Гудвин Барби. Помеѓу најпознатите застапници на оваа теорија се канадскиот философ Чарлс Тејлор, американскиот Мајкл Сандел и британскиот Алисдир Мекин-таер

рот на комунтаристите. „Па така, бранителите на мултикултурализмот на почетокот беа вовлечени во комунтаризмот како во можна филозофска основа за малцински права“[...], т.е. „природната еволуција на комунтаризмот беше во правец на некоја форма на мултикултурализам“¹⁴. За комунтаристите колективот е пред поединецот, уште повеќе, поединецот е резултат, плод на колективот. Со тоа, за нив, групата (заедницата) е пред поединецот. Во таа смисла, сите општествени благодати мора да бидат достапни за сите. Како што би рекол Тејлор, еден од најпознатите застапници на оваа теорија, општествените благодати, токму затоа се општествени, бидејќи им припаѓаат на сите. Во таа смисла, не може некоја група, со самиот факт што е „различна“, да нема пристап до истите права. И оттука, „комунтаристите на мултикултурализмот гледаат како на соодветен начин за заштита на заедниците од уништувачкиот ефект на индивидуалната автономија“¹⁵.

Вториот извор на мултикултурализмот, всушност, доаѓа од рамките на самите либерални теории и теоретичари. Најпознатиот претставник помеѓу нив, Вил Кимлика, вели дека

14 Вил Кимлика, *Современа политичка филозофија*, Академски печат, Скопје, 2009, 361

15 Исто, стр. 361.

токму заради темелните вредности на либерализмот – автономијата, слободата и еднаквоста на индивидуите, треба да им се овозможат повеќе права на групите што, само по игра на случајот, во некое општество се малцинство и не можат да бидат одговорни за својата состојба. Тој се обидува да ја ревидира либералната идеја дека поединецот самиот и единствено самиот е одговорен за својата судбина, со тоа што сака во самите либерални теории да ја вгради идејата за заедницата. Впрочем, како што вели самиот Кимлика, „некои барања за малцински права ги засилуваат либералните вредности“¹⁶.

Кимлика се согласува со либералните теории и тврди дека сите сами сме одговорни за сопствените постапки и со нив го градиме нашиот живот и од нив зависат нашиот успех и нашата среќа. Но, сепак, некои околности не можеме да ги промениме, ниту, пак, ние самите ги создаваме. Не можеме да ја прифатиме нееднаквоста само затоа што произлегува од самиот факт дека припаѓаме на малцинска група, бидејќи не е резултат на наша одлука и за неа ние не можеме да бидеме одговорни. Затоа, треба да се земат предвид овие нееднаквости за да се излезе во пресрет за нивно надминување.

16 Исто, стр. 367

Во тоа накратко се состои суштината на двете стојалишта за мултикултурализмот. Во секој случај, двете стојалишта го афирмираат ставот дека културата, т.е. разните културни групи, треба да бидат центарот на политичката теорија и практика. Државата не може да биде индиферентна кон културата и културните разлики. И токму затоа овие „групно издиференцирани права“ (Кимлика), вклучуваат исклучоци од постојните практики, сè со цел на различните групи да им се овозможи рефлексивна на нивните особености и права.

Овие исклучоци подразбираат разни активности: од мултилингвални гласачки ливчиња за избори, преку финансирање училишта за малцинските јазици, па сè до квоти и „позитивна дискриминација“ во образованието, вработување во државниот апарат и сл. Ова оди дури и дотаму што ваквите „групно издиференцирани права“ понекогаш можат и директно да ги ограничуваат слободата или правата на оние што не се дел од групата, сè со цел да им се овозможи на членовите на групата да ја заштитат својата култура и да ги остварат своите права. Со ова концептот на мултикултурализмот станува практика, се оживотворува, затоа што во случајов се работи за интеркултурализам преку интеркултурна, а во нашиот случај, во Македонија, главно интонирана како интернетничка интеграција.

Но, многу брзо се увиде дека мултикултурализмот не е доволен. Концептот на мултикултурализмот беше предизвикан од праксата и доведен во ситуација да биде ревидиран. Слично, како и во ситуацијата во Македонија, се покажа дека „политиките на признавање“, „групно издиференцираните права“ и сл. не успеаја да овозможат инклузија на различните културни групи во општеството, туку напротив, го поделија општеството и ги атомизираа, ги сегрегирала и ги гетоизираа заедниците. Така, никна концептот наречен *интеркултурализам*, кој инсистира на тој меѓукултурен дијалог и заемно разбирање и потпирање.

Во оваа смисла, мултикултурализмот може да се смета за „пасивен“, дескриптивен поим, кој само отсликува одредена состојба на културен плурализам, егзистенција на повеќе култури на еден простор, при што не мора да значи дека таа состојба претставува заедничко општење на културите што го споделуваат тој простор. Мултикултурализмот е нужната, почетна основа. Без јасно разработен и усвоен концепт на мултикултурализам, нема прифаќање на сличностите, но ни почитување на разликите. Мултикултурализмот, впрочем, е токму тоа – свест дека културите имаат како свои специфики така и свои разлики и токму затоа е потребно и

прифаќање на сличностите, но и почитување на разликите.

Интеркултурализмот, пак, е „динамичен“, но и нормативен поим, кој инсистира првенствено на потребата од дијалог и интеракција, но и соработка и заемно потпирање меѓу културите. Тој, во оваа смисла, претставува програма за општествена акција. Оттука, интеркултурализмот претставува и процес што се стреми кон *квалитативни промени во мултикултурната средина*. Затоа што веќе не е доволен самиот факт за мултикултурноста на општеството, веќе не е доволна само толеранција, бидејќи толеранцијата е пасивен принцип, не е доволно само пасивно прифаќање на фактот на мултикултурноста на општеството – потребна е интеграција.

Но за интеграција, неопходна е, првенствено, интеракција! Интеграцијата е резултат од интеракцијата, а интеракцијата, пак, е услов за интеграција. Не можете да се интегрирате ако воопшто не комуницирате. Затоа, идејата за меѓуетничка интеграција во образованието и оваа публикација се замислени и водени од идејата за интеграција преку интеракција. Само заемни контакти можат да ги интегрираат заедниците.

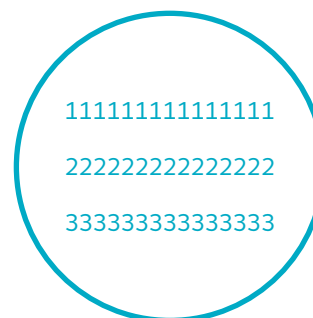
А интеграцијата значи повеќе од само коегзистенција на повеќе кул-

тури на еден простор (затоа концептот на мултикултурализмот веќе не е доволен); интеграцијата значи дури и повеќе од прифаќање и почитување на таа различност. Зошто? Затоа што првиот аспект – коегзистенцијата – е пасивност, тука ние ништо и не правиме, освен што го констатираме тој едноставен факт дека еден простор го споделуваат повеќе култури. Културите ќе си коегзистираат и без нашата свесност за тоа. Вториот аспект – прифаќање и почитување – е само отсуство на шовинизам и ксенофобија и повторно нема активна компонента во себе. Што треба да направиме активно за прифаќање и почитување? - Ништо, освен да се „воздржиме да „го елиминираме другиот“! Така, се покажува дека и двата аспекта не бараат наш свесен напор да ја промениме состојбата и да придонесеме за интеракција и инклузија/интеграција.

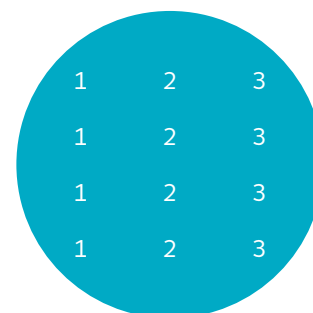
Но, кога коегзистенцијата претставува не само споделување ист простор и не само прифаќање и почитување (толеранција) туку и заемна соработка, упатеност еден на друг заради обезбедување заедничка егзистенција – тогаш зборуваме за интеркултура и интеграција. Невозможно е да се има интегрирано општество, ако индивидуите од различни етнички и културни заедници воопшто немаат контакти меѓу себе.

Во таков случај, можеби и ќе има привиден мир и ред, но тој секогаш, во својата најдлабока основа, е потенцијален конфликт. Коегзистенцијата и толеранцијата се привиден ред, замрзнат конфликт. Затоа, со животот е недоволен, потребен е живот – заеднички. Значи, сумарно, говориме за три ситуации во мултикултурните релации¹⁷:

1. **СЕГРЕГАЦИЈА** – кога културите постојат на еден простор, но се целосно одвоени, изолирани една од друга.
2. **ПАРАЛЕЛИЗАМ** – кога културите живеат едни покрај други, без интеракција и меѓусебна соработка.
3. **ИНТЕГРАЦИЈА** – кога постои заемна доверба и соработка помеѓу културите во остварување на заедничката егзистенција.

Коегзистенција со сегрегација

Коегзистенција со паралелизам

Коегзистенција со интеграција

17 Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, Јуни 2013

Сл. 2 – Видови на коегзистенција меѓу културите

Во првиот случај луѓето се еден до друг; во вториот се еден со друг, а само во третиот случај се истовремено и еден за друг. Тоа е смислата на заедништвото – еден за друг, зашто целта е заедничка, таа бара да се биде еден за друг, зашто не се може еден без друг.

Па така, можеме да кажеме дека коегзистенција на повеќе етнички заедници, кои освен што го споделуваат просторот и се потпираат една на друга за да обезбедат заедничка егзистенција, претставува интернетничко интегрирано општество¹⁸.

Во Македонија различните етнички заедници покажуваат мошне големо ниво на меѓусебна дистанцираност. Емпириските истражувања детектираат базично ниво на соработка и интеграција¹⁹. Врз основа на тие истражувања, би можело да се изведат следниве заклучоци за односот на различните етнички заедници едни кон други:

18 Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, Јуни 2013

19 Истражувањето на *Почетнајќи сосвојба во врска со меѓуетничката интеграција во образованието* спроведено во 2102 година: http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IEEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf.

- ▶ Македонците и Албанците живеат паралелно – едни покрај други;
- ▶ Ромите се еднакво дистанцирани како од Македонците така и од Албанците;
- ▶ Србите се „мешаат“ со Македонците, но се дистанцирани кон Албанците;
- ▶ Турците се „мешаат“, главно, со Албанците, но се нешто подистанцирани кон Македонците.

Во сите овие ситуации гледаме дека заедниците или се едни до други, сегрегирани и изолирани или, во најдобар случај, живеат паралелно; во никој случај, ниту една заедница не живее „еден за друг“, во ниту еден случај немаме коегзистенција со интеграција. Токму ова е состојбата, која сметаме дека може да се промени единствено преку образованието.

Слободно можеме да кажеме дека во голема мера ситуацијата е таква токму поради образованието, кое „произведува“ такви тенденции. Имено, во повеќејазичните училишта во Македонија, голем дел од учениците се разделени врз основа на наставниот јазик – или во различни смени или во различни делови од училиштето, неретко, дури и во различни, посебни згради. Додека во еднојазичните училишта, учениците-припадници само на едната заедница немаат никак-

ва можност за допир и комуникација со ученици со друг јазик и од друга заедница. И на крајот – во сите училишта повеќето ученици се оптоварени со етнички стереотипи и предрасуди²⁰.

И токму ова е состојбата што, впрочем, сакаме да ја промениме – да работиме на создавање интегрирано општество. А таа промена мора да се случи во образованието, затоа и мислиме дека идејата за меѓуетничка интеграција во образованието е клучот. Еден од најпроминентните теоретичари, Ч. Тејлор, кого веќе го споменавме, во својата студија „Политики на признавање“, кога говори за „признавањето“ на вредноста на различните култури и идентитети, веднаш упатува на училиштето како место каде што ова признавање се операционализира²¹. Училиштето и со курикулумите (видливиот и скриениот), но и со целокупната педагошка практика треба да ја имплицира, да ја рефлектира и да ја промовира различноста. Во оваа смисла – само низ образованието може да се создадат *интеркултурни компетенции* и да се развие *чувствителноста* за

дружиото, како и да се изгради личноста врз *принципите на демократичност, еднаквост и човековите права*. Нам ни требаат училишта што ќе ја промовираат и ќе ја унапредуваат меѓуетничката интеграција, зашто *само личностите излезени од такво училиште имаат интеграција ќе ја промовираат во општеството*.

2.3. МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ

Во оваа смисла, меѓуетничката интеграција во образованието е, пред сè, идеја, но и реформа, а со самото тоа и процес, чии главни цели се да ја променат структурата на образованието и образовните институции. Тој процес треба да доведе до тоа сè што е дел од образовниот процес – сите материјали, наставните планови и програми, но и сето однесување, сите поведенија и ставови на вклучените во тој процес да бидат променети на начин што ќе поттикнуваат образовна еднаквост и вклученост на сите различности.

Но и повеќе од тоа – меѓуетничката интеграција во образованието треба

20 Исто

21 Taylor, C., 1992, „The Politics of Recognition“, in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press

да обезбеди контакт и интеракција на сите етнички заедници, врз основа на заеднички цели и активности. И токму затоа, рековме, меѓуетнички интегрираното образование е реформски процес, затоа што подразбира промена на сите варијабли, а не само на курикулумот, содржините или наставните програми. А оттука, се разбира, со самото тоа, меѓуетничката интеграција во образованието не е само реформа туку, во извесна смисла, и идеал кон чие остварување секогаш треба да се стремиме, а како таков, и сериозен предизвик за секој вклучен во образовниот процес – *наставниците, директорите, родителите, учениците и пошироката заедница*. Ова е предизвик за сите, кој е достоин да се потрудиме.

Меѓуетничката интеграција во образованието е толку важна и заради уште еден многу важен аспект, имено, затоа што таа на извесен начин е насочена кон усвојување одредени социјални вештини и знаења, за разлика од строго академските, на кои традиционално инсистираат училиштата. Училиштата, во принцип, се структурирани да го акцентираат усвојувањето на академски, научни знаења и вештини, т.е. основни вештини на читање, пишување или нумерички вештини. Така, на пример, дури и тестирањето е ориентирано само кон овие базични академски вешти-

ни – ретко се тестираат социјални вештини – што го оддалечува ученикот од едно пошироко, либерално образование, кое му е потребно за ефикасно опстојување во мултикултурен свет. Се разбира дека на учениците им се неопходни, првенствено, нумерички и вештини за читање и пишување, како и академски знаења. Но тие треба да имаат знаење, вештини и вредности што ќе им овозможат да живеат, меѓусебно да комуницираат и да носат одлуки со сограѓани од различни етнички, религиски или јазични групи. Затоа, мултикултурното образование е, всушност, *образование за социјализација*. Низ него тие се сензибилизираат за она што, во најопшта смисла, се нарекува *социјална правда*, со што стекнуваат потенцијал да бидат *активни и партиципативни граѓани, што е темелот на либералната демократија*. Нема демократија без индивидуи со демократски капацитет.

Впрочем, најголемите проблеми денеска, како во светот така и кај нас, веројатно, не се резултат на фактот што луѓето не знаат да читаат и да пишуваат, туку на фактот што не можат припадниците на различни заедници, етнички групи и религии да соработуваат меѓусебно во решавање на, во основа, заедничките проблеми. Веројатно, кога и кај нас сите етнички групи би ги впрегнале заед-

нички силите кон заедничките цели и би работеле во заемна хармонија и согласие, голем дел од заедничките проблеми многу полесно би биле надминати. Ете затоа е важна меѓуетничката интеграција во образованието. Но, уште еднаш – не треба да се мисли дека меѓуетничката интеграција во образованието значи само промена на наставната програма, на курикулумите и вметнување содржини од различните култури. Тоа не е доволно. Впрочем, тоа е упростено и неадекватно разбирање на концептот.

Како и мултикултурализмот што еволуираше во интеркултурализам и интеркултурна интеграција, така и мултикултурното образование не е само усвојување знаења за концептите, дури не е ни само стекнување соодветни компетенции – тоа е повеќе од тоа – тоа е местото на средбата на културите! Образованието, особено во концептот промовиран во оваа публикација, е место за интеграција. Во училиштето мора да се сретнеме со *друѓиош*. Можеме да се охрабриме, па дури и да кажеме дека *меѓуетничката интеграција во образованието за Македонија сѐанува conditio sine qua non за ойсѐанокот на концептот на мултикултурализмот!* Без интеграција, не може да опстои ниту еден мултикултурализам. Затоа што, како што веќе рековме, мултикулту-

рализмот не е само коегзистенција, постоење еден до друг на различни заедници; мултикултурализмот не е дури ниту само прифаќање и признавање на различните култури. Мултикултурализмот е синергија, заемна упатеност и соработка во обезбедувањето заедничката егзистенција и иднина. А тоа може да го обезбеди само меѓуетничко интегрирано образование, каде што – не еден до друг, не дури и еден со друг – туку, пред сè, еден за друг, заедно работат во заедничкиот простор што го споделуваат на заедничките цели што ги поврзуваат, за заедничката иднина што ја исчекуваат. А за таа заедничката иднина се работи денес.

Само во ваков случај веќе говориме за интеркултурализам, кој во случајов се остварува низ концептот на меѓуетничко интегрирано образование. Затоа велите дека мултикултурното образование не е доволно. Затоа што тоа подразбира само експонирање на сите ученици на содржини од културите на *друѓиош*, со што се постигнува извесно ниво на почит кон *друѓош*, но тука недостасува контактот, што е клучно за продлабочени интеретнички релации и овозможување заеднички живот. Мултикултурното образование не е доволно – време е да се оди ниво повисоко.

Меѓуетничка интеграција во образованието во Република Македонија, пред сè, значи контакт меѓу припадниците на различните културни/етнички/јазични заедници. А, за да се обезбеди тој контакт, нужно е планирање и организирање заеднички ученички активности, како наставни така и воннаставни. Уште еднаш – акцентот е на заедничките активности на припадниците на различните културни/етнички/јазични групи. И, притоа, не е толку важно во што се состои заедничката активност, туку самиот факт дека таа се прави заеднички. Затоа е особено важно тоа што се прави заеднички, да биде и од заеднички интерес за сите инволвирани во процесот. Во таа смисла, не е важен само продуктот на заедничката активност туку и процесот на доаѓање до тој продукт. Само на тој начин учениците-учесници во заедничкиот процес остваруваат непосредна комуникација и учат еден за друг и само така ќе се научат на интеракција. Сето ова ќе доведе до намалување на предрасудите и стереотипите, ќе се зголеми нивото на соработка и ќе се создадат односи на меѓузависност. Ова меѓусебно запознавање и комуникација неминовно, во крајна линија, ќе доведе до формирање интерперсонални релации. Тоа, впрочем, е клучната и крајната цел на целиот процес. Тој процес на

меѓуетничка комуникација мора да се подигне на ниво на интерперсоналност, зашто секоја комуникација, во суштина, е токму тоа – дијалог на личности.

А досегашната состојба, покажуваат истражувањата²², е дека меѓуетничката комуникација е, главно, интергрупна. Што значи тоа? Тоа значи дека со *груѓиоџ* комуницираме од позиција на нашата заедница и како кон *груѓ*, како кон некој што е „различен“ од нас. Во таквата комуникација јасно е изразена поделбата на Вие и Ние! Тука нема дијалог, бидејќи дијалогот подразбира личности, тука нема личности, нема ни индивидуален, човечки контакт.

При таква поделба, етничката група врши силен притисок врз поединецот да не излезе од групата и е принуден да мисли и да дејствува исто, во спротивно би бил „предавник“. И токму затоа, ваквата ситуација подразбира и силно изразени стереотипи и предрасуди за *груѓиоџ*, за *груѓаџа заедница*, при што, се разбира – за себе се има високо, позитивно мислење, а за *груѓиоџ* ниско, негативно мислење. Главниот извор на

²² Истражувањето на *Почетнаџа состојба во врска со меѓуетничкаџа интеграција во образованието* спроведено 2012 година: http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf.

стереотипите и предрасудите е токму неможноста да се излезе од сопствената група и да се општи како човек со човек, личност со личност. Стереотипноста значи неможност да се надминеме, да се воздигнеме, да погледнеме отаде самите себеси.

Затоа, целта на меѓуетнички интегрирано образование е да ја подигне меѓуетничката комуникација на ниво на меѓуличностна! Во таков вид комуникација, општат личности, а не групи и етноси. Тие општат на теми од заеднички интерес, независен од нивната припадност. Во таквата комуникација се согласуваме или не се согласуваме со соговорникот не поради тоа што сме „различни“, туку поради предметот на дискусија, кој е заеднички. Каква би била улогата на етничката, културната или јазичната припадност, ако разговараме за тема од заеднички интерес? Минимална, речиси никаква, затоа што во меѓуличностната комуникација не се внимава толку на етничката припадност колку на личноста. Во таква комуникација ние не сакаме да се навредиме или да повредиме првенствено и, пред сè, како индивидуи, а потоа како припадници на некоја заедница. Во меѓуличностната комуникација ние не стануваме пријатели заради нашата етничка, културна припадност,

туку заради нашата личност, која општи со личност.

Затоа, една од клучните цели на меѓуетничката интеграција во образованието е обезбедување меѓуетничка комуникација на меѓуличностно ниво, затоа што само тоа, во крајна линија, може да доведе до интегрирано општество. А интегрирано општество значи можност секој граѓанин да го негува и да го чува својот идентитет, но и да го развива и да го чува заедничкиот идентитет, т.е. чувството на припадност кон Република Македонија²³. Со концептот на меѓуетничката интеграција во образованието ќе се внесат промени во образовниот систем, кои, во крајна линија, ќе го променат општеството. Во спротивно, ќе продолжи тенденцијата на сегрегација и меѓусебно дистанцирање на етничките заедници.

Како може, конкретно, училиштето да ја промовира оваа меѓуетничка интеракција? Прво, мора сите фактори во образовниот процес да се сензибилизираат за значењето на меѓуетничката интеграција. Сите фактори во образовниот процес –

²³ Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, јуни 2013

наставници, ученици, родители, директори, стручните, но и техничките и помошните служби, како и пошироката заедница – мора да сфатат дека постои проблем, но постои и решение. Без признавање на фактот дека етничките заедници во Република Македонија живеат во паралелни светови и дека тоа не е добро, нема да почнеме да работиме на промена на ситуацијата.

Откако ќе си го „признаеме“ тоа, секое училиште треба да почне да создава општа политика, која ќе овозможи планирање и реализирање активности за меѓуетничка интеграција, дизајнирани според карактерот на самото училиште. Мора да се заземе општ курс што демонстрира волја училиштето континуирано и долгоочно да работи на меѓуетничката интеграција. Таа политика треба да води сметка да ги вклучи сите фактори во образовниот процес: наставници, деца, родители и општината, и да ги операционализира нивните активности во конкретен план.

Значи, врз основа на тој, општ пристап, треба да се разработи конкретен план на заеднички активности на учениците. Без планирање заедничките активности, нема успешна реализација. Повторно, треба да се има предвид дека заедничките активности треба да бидат доволно интерес-

ни за учениците и да произлегуваат од нивниот интерес, за да можат да се мотивираат и долготрајно да се ангажираат. Затоа е важно во планирањето на активностите да бидат вклучени сите ученици. Тоа, пак, од своја страна, подразбира високо ниво на демократичност во самото училиште. Училиштето мора да работи во атмосфера на заедничко донесување на клучните одлуки, што ќе создаде чувство на заедничка припадност и заеднички придонес, што е, всушност, клучот за успехот.

Конкретниот план сега треба да се преточи во конкретни активности, кои, од своја страна, можат да бидат наставни и воннаставни. Наставните можат да се реализираат на часови што по самата своја природа се податливи за заеднички интеретнички активности, какви што се, на пример, часовите по музичко и ликовно воспитување или часовите по странски јазик, како и часовите по физичко и здравствено образование и воспитување. Исто така, наставните активности може да се реализираат преку разни заеднички проектни активности во рамките на редовните предмети, настава во природа, размена на наставници, материјали и сл. Во рамките, пак, на воннаставните активности, исто така, има широка палета активности што се во насока на меѓуетничка интеграција: од екскурзии,

излети, посети, заемни гостувања, преку заеднички прослави и приредби, забави и други забавни и социјални активности, спортски активности, па сè до активности што засегаат заеднички и општи прашања, како еколошки акции, хуманитарни активности и ангажмани во заедницата, но и слободни ученички активности во секции – како драмска, ликовна, хор и сл.

Во секој случај, какви и да се активностите – наставни или воннаставни, краткорочни или долгорочни - во секоја од нив треба да се внимава на следниве критериуми, кои секоја активност треба да ги исполни за да биде третирана како заедничка, интернетичка:

- ▶ групата ученици треба да биде балансирана според етничката припадност, возраста, полот и други параметри важни за активността;
- ▶ активността треба да ја реализираат наставници од застапените припадници на етничката, јазичната група;
- ▶ учесниците од различните заедници да се третираат еднакво и непристрасно од страна на реализаторите на активността;
- ▶ да се користат сите наставни јазички колку што е можно порамноправно;

- ▶ темите/активностите да се избераат заеднички од сите застапени заедници;
- ▶ секогаш да се работи на конкретни, опипливи цели и резултати кои се продукт на заедничката активност на сите заедници;
- ▶ да се одржуваат редовни средби кои ќе овозможат да се подигне нивото на интерперсонална комуникација;
- ▶ да се работи во атмосфера на соработка, а ако има натпревар, тој да биде во „мешани“ групи ученици.

На крајот од образовниот процес, „продуктот“ треба да биде ученици со интеркултурни компетенции, сензибилизирани за различностите и подготвени за живот и работа во мултикултурна средина. Во тој контекст, образовниот процес треба да генерира:

- **МУЛТИКУЛТУРНОСТ:** познавање на сопствената култура, но и на особеностите, вредностите и практиките на другите култури (да знаеш што значи Божиќ во твојата култура, но и Курбан Бајрам во културата на *друзиоѝ* и обратно);

- **ПОЧИТУВАЊЕ НА РАЗЛИКИТЕ:** прифаќање на културните/етничките разлики и воздржување од вреднување (разбирање дека носењето „шамџа“ е дел од културна/етничка традиција и дека, во никој случај, не значи „зло“);
- **МУЛТИПЕРСПЕКТИВНОСТ:** разбирање на мислењата и чувствата на другите, различните и способност за согледување на нештата од перспектива на другите (согледување на перспективата на другиот дека не сака да биде нарекуван „шиптар“ или „славомакедонец“, или „каур“);
- **НАМАЛУВАЊЕ НА ПРЕДРАСУДИТЕ И СТЕРЕОТИПИТЕ:** тоа е можност да се надмине само сопствената перспектива.

Само така ќе се дојде до:

- **ДОВЕРБА:** градење меѓусебна доверба (само со елементарно ниво на доверба и без предрасуди можам да пристапам кон реализација на некоја заедничка активност со *гру̀џиоџ*, во спротивно тоа „бреме“ ќе ја оптоварува секоја комуникација);

- **ДЕМОКРАТСКИ КАПАЦИТЕТ:** сите претходни придобивки, во крајна линија, ќе водат кон градење на демократскиот капацитет на секоја индивидуа во иднина да биде активен фактор на заедничките политики и да биде вклучен во одлуките на пошироката заедница (само како „освестен“ и активен граѓанин, јас сум дел од демократската заедница).

Треба да се запомни дека во училиштата влегуваат деца, но излегуваат граѓани на општеството, кои стекнатите, не само знаења туку и социјални вештини, па и предрасуди и стереотипи – ги пренесуваат во својата општина, на работното место и влијаат на поширокото опкружување. Затоа, веруваме дека концептот на меѓуетнички интегрирано образование во голема мера ќе придонесе за подобро општество, општество базирано на доверба и соработка, а не на поделби и омраза.

ВТОР ДЕЛ

3. УЧИЛИШТЕТО И НЕГОВАТА МИСИЈА КАКО АГЕНС НА ПРОМЕНИ ВО ОПШТЕСТВОТО

проф. д-р Татјана Атанасоска

3.1. УЧИЛИШТЕТО КАКО ИНСТИТУЦИЈА И КАКО СПЕЦИФИЧНА СРЕДИНА

Училиштето е институција одговорна за елементарното описменување на населението и игра клучна улога во подигањето на свеста на луѓето за многу големи прашања што го допирале и го допираат човештвото. Истовремено, училиштето треба да ги оспособи учениците за работа во разни сфери од општеството, да ја поттикне нивната креативност, да го поддржи подигањето на конкурентноста на општеството, да помогне во едукација на населението заради надминување горливи општествени конфликти и друго. Мора да се признае дека понекогаш овие институции во историската димензија на нивното постоење одиграле и негативна улога, обидувајќи се да ги индоктринираат и да ги идеологизираат луѓето. Но, речиси секогаш и насекаде тие се бележат како агенси на одредени промени. Во овој контекст училиштата денес може и треба да се јават во функција на внесување промени во свеста и однесувањето на граѓаните во функција на меѓуетничка интеграција, процес

во кој во голема мера тие можат да помогнат на начин на кој ниту една друга институција не го може тоа.

Училиштето е природна средина во која учениците, но и наставниците треба да се чувствуваат релаксирано и покрај сериозните обврски што ги имаат. Меѓутоа, за да биде тоа така, неопходно е да бидат исполнети многу предуслови. Пред сè, меѓу нив треба да има доверба и заемна грижа. Целокупната атмосфера и клима во која се одвива воспитно-образовниот процес треба да биде позитивна и исполнета со позитивни емоции. Образовниот процес има примат, но токму поради запоставувањето на воспитната компонента, може да се јават и одредени проблематични ситуации. Тоа особено е изразено во средини во кои учениците, но и наставниците се од различна етничка, верска и национална припадност. Практиката повеќе пати покажала дека токму во училиштата со ваква структура мирната и релаксирана атмосфера е многу кривка и ранлива. Тоа покажува дека треба уште многу да се работи на планот на меѓуетничката интеграција, и тоа мошне сериозно и посветено.

Специфичноста на средината наречена *училишће* е видлива според повеќе параметри. Во него живеат и работат луѓе со различна културна, со-

цијална, етничка, верска припадност. Дури и луѓето што меѓу себе не се разликуваат според овие параметри се разликуваат според своите потреби, желби, надежи, очекувања, способности, можности, предзнаења, карактерни особини, емоционални реакции. Шаренилото на личности прави оваа средина да биде уникатна според својот карактер. Тоа укажува на фактот колкава умешност е потребна за да може да се постигнат целите што во училиштето се поставуваат во зависност од проценките што треба и мора да научи еден ученик, да знае и да умее.

3.2. ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИТЕ ЦЕЛИ НА УЧИЛИШТЕТО И МЕЃУЕТНИЧКАТА ИНТЕГРАЦИЈА

Неспорно е дека учениците своето место во училиштето го гледаат како место каде што треба да научат многу различни нешта. И родителите, како и целото општество од училиштето, го очекуваат тоа. По заокружувањето на воспитно-образовниот процес, од учениците се очекува да излезат со мноштво знаења и вештини, но и способности да ги применат во практиката. Дobar дел од тие знаења и

умења се од научен карактер, знаења што припаѓаат на различни науки, и се чини дека кога се работи за нивно усвојување, работите стојат релативно полесно. Но, кога се работи за реализација на воспитните цели, нештата се малку покомплицирани. Тоа се должи на релативно посложената задача за реализација на воспитните цели што, главно, се однесуваат на формирањето на карактерот, усвојувањето вредности, заземањето ставови, обликувањето одреден вид позитивно однесување, социјализација. Тоа е местото каде што треба учениците да се запознаат со одредени цивилизациски вредности, кои се општоприфатливи од сите. Тоа вклучува развивање чувство на емпатија, демонстрирање разбирање и почитување на сите луѓе што се различни од нив. Интегрирањето како процес во една средина самиот по себе е сложен и долготраен, а тоа се однесува и на процесот на меѓуетничка интеграција во образованието. Тој процес се учи и се случува во самото училиште, интенцијално, но понекогаш и на спонтан начин. Во секој случај, во училиштето мора да се обезбеди простор и време што ќе се посвети на учењето на меѓуетничката интеграција како значајна придобивка за целиот живот на индивидуата на ученикот. А, како што беше споменато погоре, сите претходни придобивки водат кон градење демократскиот капацитет на секоја индивидуа за во иднина да биде активен фактор на заедничките политики и да биде вклучен во одлуките на пошироката заедница и целото општество.

3.3. ДИМЕНЗИИТЕ НА МУЛТИКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО УЧИЛИШТЕТО

Постојат шест димензии на мултикултурното образование во училиштето, кое претставува основа за успешна меѓуетничка интеграција. Тоа се следниве димензии:

- ▶ интеграција на содржини;
- ▶ процес на конструкција на знаење;
- ▶ редуцирање на предрасудите;
- ▶ педагогија на еднаквоста;
- ▶ подобрување на училишната култура;
- ▶ решавање конфликти и градење мир.

Интеграцијата на содржини означува проценка на содржините што се обработуваат во различните наставни предмети со цел во податливите да се внесат димензии што

се во функција на мултикултурното образование и развојот на вештините кај учениците за меѓуетничка/меѓукултурна интеграција. Но, тоа не значи дека во предметите што не се навидум поврзани со мултикултурното образование не може да се внесат негови димензии. На пример, наставникот по физика може да зборува за луѓе од различна етничка, јазична и културна припадност што дале придонес во оваа наука и притоа да се потенцира дека споменатите разлики меѓу луѓето не се релевантните аспекти во однос на тоа што тие можат да го дадат како придонес во животот и науката.

Процес на градење на знаења е значаен процес, кој постојано се одвива во училиштето. Преку овој процес, всушност, учениците учат да бидат личности способни за критичко мислење. Наставниците треба да им помогнат на учениците да сфатат, да испитаат и да определат како влијаат имплицитните културни претпоставки, критериуми, перспективи и предрасуди во некоја дисциплина врз начинот на којшто се гради знаењето. Всушност, се работи за тоа дека ист текст може да биде протолкуван на различен начин од страна на различни луѓе, зависно од тоа какви предрасуди и ставови имаат, но и со какви знаења располагаат. Наставникот треба да му помогне на ученикот да научи како да толкува одредени тек-

стови препознавајќи врз основа на кои претпоставки, предрасуди и ставови авторот го напишал тој текст. На пример, може да се случи текстот да се однесува на инфериорност или на супериорност на еден етникум, религија, нација, во однос на други. Наставникот треба да му помогне на ученикот да ги препознае предрасудите, стереотипите и ставовите на авторот на текстот, како и да поттикне развивање на дискусија меѓу соучениците.

Намалувањето на предрасудите претставува процес преку кој се настојува до максимум да се редуцираат предрасудите кај наставниците и учениците. Оваа димензија се фокусира на карактеристиките на родовите, етничките и културните ставови на учениците и како можат да се менуваат со наставните методи и материјали. Тоа е неопходно да се стори, бидејќи факт е дека тие постојат во реалноста и претставуваат закана за каков било вид интеграција. Тоа се однесува и на меѓуетничката интеграција. Она што треба да се направи, пред сè, е сензибилизација на наставниците во однос на ова прашање. Тоа значи дека наставниците треба да бидат обучени и оспособени да препознаваат предрасуди, но и одредени постапки и содржини преку кои тие предрасуди се разбиваат и се елиминираат. Ним треба да им бидат добро познати одредени мето-

ди што помагаат во развојот на позитивни ставови и однесување кај учениците. Во овој процес е неопходно да се вклучат сите наставници, без оглед на тоа кој наставен предмет е нивна специјалност.

Педагогијата на еднаквост е, всушност, можноста на наставниците да користат методи на поучување со своите ученици што најмногу одговараат на нивните стилови на учење за да можат да го постигнат максимумот во процесот на учење. Дел од истражувањата покажуваат дека полот, припадноста на одреден етницитет во контекстуални услови на живот и учење влијаат врз постигнувањата на учениците. Тие сознанија треба да се искористат при осмислувањето на наставната практика, при што наставниците го приспособуваат поучувањето на начин што ги олеснува академските постигнувања на учениците од различни етнички, културни, родови и општествено-класни групи.

Подобрувањето на училишната култура се фокусира на амбиентот во училиштето во целост, а не на секоја поединечна училница. На ниво на цело училиште, самата структурна и организациска поставеност, како и начинот на функционирање, треба да бидат пример за вистинска меѓуетничка интеграција. Самата структура на колективот, во која влегуваат припадници на различни етникуми,

но и нивното рамноправно учество во лидерските и организациските функции на училиштето, се вистинскиот начин да се даде позитивен пример за тоа како треба да функционира секоја училница поединечно, како и целото училиште. Мора да се испитаат практиките на групирање, учеството во спортски активности, диспропорционалноста во академските постигнувања и интеракцијата меѓу персоналот и учениците по етнички и јазични основи за да се создаде училишна култура што ги афирмира учениците што припаѓаат на различни етнички и јазични групи.

Решавање конфликти и градење мир. Градењето мир е термин што се користи низ светот, со кој се опишуваат процесите и активностите што се користат заради решавање на силен конфликт и воспоставување одржлив мир. Тоа вклучува трансформација на конфликтот, правда, лекување траума, помирување, развој и лидерство.

3.4. ДЕФИНИРАЊЕ КУЛТУРНО ИНТЕГРИРАНА УЧИЛНИЦА

Навидум е лесно да се постави една дефиниција за културно интегрирана училница. Според лаиците, тоа би

била онаа училница во која се наоѓаат ученици-припадници на различни култури. Но дали е тоа навистина така, дали таа училница само според тоа може да се нарече *културно интегрирана училница*? Културно интегрирана училница е онаа каде што учениците и наставниците ја препознаваат, ја ценат и ја капитализираат различноста со цел да го збогатат целокупниот процес на учење. Поттикнувањето културно интегрирана средина за учење ги охрабрува сите

индивидуи – без оглед на возраста, етницитетот, религиозната афилијација, социоекономскиот статус, сексуалната ориентација или, пак, политичките убедувања – да развијат лични контакти и ефективни интеркултурни вештини.

Сликовитиот приказ, всушност, ги претставува стратегиите што треба да се користат во животот и во работата во училницата со цел таа реално да стане промотор на меѓукултурна и на меѓуетничка интеграција.

Сл. 3 - Училницата како промотор на МИО

Позитивната интеракција со и меѓу учениците треба да се воспостави уште на првата средба. Користењето на таканаречените активности за „кршење на мразот“ помагаат во правец на запознавање меѓу нив, односно запознавање со разликите во културното милје во кое тие се родиле и растеле. Дobar начин за меѓусебно запознавање е и анализата на потеклото на сопственото име и толкувањето на неговото значење, доколку го има. Ова е првиот чекор преку кој се откриваат разликите, но и многуте заеднички моменти. Наставникот треба да потенцира дека тој е посветен на разбирањето на различната културна/етничка/јазична припадност, како и сè што доаѓа со неа, т.е. доминантните претпоставки, верувања, вредности во таа култура. На тој начин, тој испраќа порака дека во неговата училишница културната припадност се вреднува и се почитува. Исто така, многу корисна работа е и обезбедувањето време за неформална комуникација меѓу учениците и наставникот, секогаш кога ќе се укаже можност за тоа. Многу е важно да се користи соодветна невербална комуникација преку воспоставување контакт со очите, експресија на лицето што повикува на комуницирање, гестови со рацете што искажуваат разбирање.

Користење соодветен начин на обраќање означува низа препораки за наставникот што му помагаат во успешната комуникација со сите. При контакт со еден ученик, наставникот треба да го праша која форма на обраќање ја преферира. Во текот на дискусијата на часот, наставникот треба колку што е можно во повеќе наврати на учениците да им се обраќа по име. Притоа, мора да внимава на изговорот на името, со оглед на тоа што правилниот изговор покажува дека наставникот е културно свесен, но на тој начин искажува и почит. Доколку не е сигурен за начинот на кој се изговара името, најдобро ќе биде да се консултира со ученикот. Наставникот треба да користи инклузивен јазик, наместо етноцентричен. На пример, не е пожелно да каже фамилијарно име, туку презиме, не е пожелно да каже христијанско име, туку крстено име.

Елиминирање на непочитувањето и лошото однесување значи преземање повеќе постапки што се во функција на меѓуетничката интеграција. Се препорачува да се воспостават експлицитни правила што се во функција на успешно водење во училиницата, односно да се обезбеди заштита од културна ексклузија и нечувствителност. Промовирањето заеден резпект меѓу сите е многу важна работа, охрабрување на учениците

да преговараат за прифатениот код на однесување и низа дисциплински мерки што треба да се преземат ако се појави несоодветно однесување. Исто така, неопходно е наставникот веднаш да реагира на кое било однесување, вербално или невербално, кое може да се смета за говор со предрасуди, омраза или, пак, за дискриминаторско по својата природа. Несоодветните коментари од страна на учениците не смеат да бидат толерирани. Да се избегнува игнорирање и занемарување на потребите на секој индивидуален ученик. Наставникот треба да се осигури дека не прави преференција на прашањата на една група ученици во однос на друга. Наставникот мора да избегнува стереотипи и однапред донесени заклучоци без аргумент. Кога презентира нешто во врска со културната, етничката и лингвистичката различност на личностите или на заедниците, пожелно е наставникот да се повикува на релевантни научни извори, а не да искажува свое мислење. Исто така, треба да инсистира учениците да се оспособат за користење различни извори кога се во прашање вакви податоци, со цел да ја развијат својата вештина на аргументирање, како и критичкото мислење.

Охрабрување отворена и интегрирана дискусија во училницата подразбира вид однесување од страна

на наставникот што промовира отворено поставување изјави, кои на крајот оставаат простор за одговор. На пример, соодветно би било да се праша: *дали некој би сакал да сѝогели различно мислење или ѝерсѝекѝива?* Наставникот мора да избегнува потенцирање на некој посебен ученик или, пак, ставање на некој ученик во центарот на вниманието, посебно кога станува збор за културно сензитивни прашања. Ученикот може да се почувствува дека е ставен под притисок, доколку е ставен во позиција да зборува во името на сите припадници на својата етничка заедница или, пак, културно потекло. Наставникот мора да практикува *меѝог на ѝвој ред* секогаш кога станува збор за контроверзни прашања. Тоа значи дека наставникот мора да обезбеди секој да го добие својот ред со цел да го искаже своето мислење, но истовремено и да размислува за ставовите и гледиштата на другите.

Со цел да се промовира и да се практикува културно интегрирана училница, наставникот, пред сè, мора да направи рефлексивна на сопствените ставови, претпоставки и практики на проучување за да може да согледа до која мера овозможуваат неговата училница да биде интегрирана. Во продолжението следува алатка што може да му помогне на наставникот да направи една таква објективна рефлексивна.

10 прашања за водење саморефлексија на темата: КРЕИРАЊЕ КУЛТУРНО ИНТЕГРИРАНА УЧИЛНИЦА

1. Која е мојата дефиниција за различност?
2. На која етничка, јазична, религиозна група ѝ припаѓам јас? Како го отсликуваат ова моите поучувачки практики?
3. Што знам за културата, етничката припадност, јазикот, религијата и стекнатото образование на моите ученици или, пак, на другите наставници?
4. Како можам да научам повеќе за различноста на моите ученици и колеги?
5. Какви се моите перцепции / претпоставки за студентите и колегите од различни етнички групи? Или кои јазици или дијалекти се различни од моите? Или кои се нивните посебни потреби или барања?
6. Кои се изворите на овие перцепции (на пример: пријатели, родители, медиуми, стереотипи, поранешни искуства)?
7. Кои се моите реакции на моите ученици (емоционално, когнитивно, со моето однесување), а се базираат на овие мои начини на перцепирање?
8. Кои искуства ги имам стекнато од живеењето, учењето или работењето во етнички и јазично различни култури? Како можам да го капитализирам ова мое искуство?
9. Како можам да ги адаптирам моите поучувачки практики за да можам во што поголема мера да одговорам на уникатните потреби на различните етнички/јазични групи ученици?
10. Кое друго знаење, кои вештини и извори би можеле да ми помогнат за да поучувам од меѓуетнички интегрирачка перспектива?

3.5. ПРИСТАП И ПРИМЕРИ ЗА ВОВЕДУВАЊЕ ПРОМЕНИ ВО УЧИЛИШТЕТО ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА

Образовниот процес секојдневно е исполнет со ситуации што претставуваат добри примери за тоа како треба да се одвива меѓуетничката интеграција, но и со такви што треба да ни покажат како не треба да биде. Често се доаѓа до погрешен заклучок дека во училишта во кои работат наставници од еден етникум, а и уче-

ниците се, исто така, од една етничка заедница, не постои простор за меѓуетничка интеграција. Напротив, длабоко сме убедени дека и во овие институции и вакви состојби неопходно е и треба да се реализираат активности и вежби за развивање на свеста за меѓуетничка интегрираност, соработка, превенција на стереотипи и интеркултурни компетенции, поради мултикултурниот карактер на нашата држава. Несомнено, покомплексна е состојбата кога учениците и наставниците доаѓаат во меѓусебен физички контакт, но меѓу нив нема вистинска комуникација. Овие состојби се само предуслов за појава на недоразбирања и конфликти. Вистинската интеграција подразбира да разменуваме многу факти и информации за оној *групиоид*, за неговите потреби, интереси, верувања, обичаи, историја. Тоа, пак, подразбира отворање на сопствената култура кон другите култури, отворен дијалог за тоа дека разликите меѓу културите се нормална појава, која значи само дека секој имал различна историја, живеел во различни услови и околности, кои придонеле светот да е богат со култури и да не е униформиран по таа основа. Наставниците, преку конкретни примери, но и со сопственото однесување треба да им укажат на учениците дека светот е место што изобилува со различно-

сти што го прават да биде богат, дека токму тие различни погледи и убедувања придонесле да се појаснат многу нешта. Наставникот и преку своето однесување треба да манифестира отвореност, разбирање, доверба кон сè што е различно. Треба да ги искористи сите расположливи позитивни и негативни примери од историјата на човештвото, образованието, педагогијата и животот.

3.5.1. ПРИМЕР ЗА ВОДЕЊЕ ДИСКУСИЈА СО СТУДЕНТИТЕ ЗА МЕТОДИТЕ ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ ИНТЕРАКЦИЈА МЕЃУ УЧЕНИЦИТЕ ОД РАЗЛИЧНИ ЕТНИЧКИ ЗАЕДНИЦИ/НАСТАВНИ ЈАЗИЦИ

Прашање: како ќе се зголеми најуспешно интеракцијата меѓу учениците? Дали ќе се постигне тоа доколку:

- 1.** наставниците постојано им зборуваат дека треба да се дружат;
- 2.** родителите постојано им зборуваат дека треба да се дружат;
- 3.** можат да прочитаат од книга колку е важно да се дружат;

4. видат преку медиумите дека им е убаво на оние што се дружат;
5. гледаат дека се дружат оние што им се модел од кој учат;
6. оние што им се модел ги вклучат во интересни и забавни заеднички активности.

Од водената дискусија треба да се извлечат следниве заклучоци:

- 1 и 2. Само од зборување (и од наставниците и од родителите) нема голема корист – децата повеќе учат како да се однесуваат од она што го гледаат, а не од она што им се зборува; многу поголемо влијание има зборувањето во негативна насока отколку во позитивна.
3. За да бидат корисни за оваа цел, книгите треба да се дизајнирани така што да бидат сензитивни за меѓуетничка интеграција.
4. Медиумите се многу често повеќе штетни отколку корисни, затоа што повеќе информираат за негативни настани отколку што соопштуваат позитивни примери.
5. Ако ги гледаат наставниците и родителите како соработуваат и се дружат, многу е поголема веројатноста дека и самите ќе поч-

нат да се дружат затоа што децата во голема мера учат по модел.

6. Најефикасно е ако оние што им се модел ги вклучат во интересни и забавни заеднички активности – не само што им покажуваат преку сопственото однесување како треба да се однесуваат туку и активно ги вклучуваат да го научат тоа преку сопствено позитивно искуство.

3.6. АКТИВНОСТИ ЗА РЕАЛИЗИРАЊЕ НА ПРОМЕНИТЕ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

За да придонесат за подобрување на меѓуетничката интеграција како цел, училиштата треба да воведат промени во следниве четири домени:

1. заеднички активности на/со учениците што учат на различни наставни јазици;
2. заеднички активности на наставниците што ја изведуваат наставата на различни наставни јазици;

3. атмосфера и опкружување во еднојазичните и во повеќејазичните училишта;
4. соработка со родителите, заедницата и општината.

3.6.1. ЗАЕДНИЧКИ АКТИВНОСТИ НА/СО УЧЕНИЦИТЕ ВО ЕТНИЧКИ МЕШАНИ ГРУПИ – ВИДОВИ, ПРИНЦИПИ И КРИТЕРИУМИ

Заедничките активности на/со учениците во етнички мешани групи се делат во подолу наведените категории:

А) краткотрајни воннаставни активности: излети, екскурзии, приредби, прослави, забави, гостувања, еднодневни работилници, акции во училиштето и во заедницата;

Б) подолготрајни воннаставни активности: проекти-секции, мултикултурни работилници, спортски тимови;

В) редовна настава: настава по некои предмети, подолготрајни проекти во рамките на предметите, настава во природа, слободни часови/проектни активности;

Г) активности за демократска партиципација: дејствување на ученици од различните наставни јазици преку ученичките организации.

3.6.1.1. ОПИС И КАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЗЛИЧНИТЕ ВИДОВИ ЗАЕДНИЧКИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

А) Краткотрајни воннаставни активности

Ученици од различните наставни јазици можат да одат на заеднички излети и екскурзии, на кои ќе прават нешто заедно. На пример, да гостуваат едни кај други по различни поводи, да подготвуваат заеднички приредби, прослави и/или забави, да реализираат заеднички еднодневни работилници (како заедничко цртање, правење честитки) и/или да спроведуваат заеднички акции во училиштето и/или во заедницата.

Екскурзии

Елементи на организација и реализација на екскурзија што придонесуваат за меѓуетничка интеграција во образованието се следниве:

- ▶ при избор на места/знаменитости/објекти за посета, треба да се земат предвид потребите и интересите на учениците од различните етнички/јазични групи (без надгласување);
- ▶ при посета на знаменитости/објекти, треба да се обезбеди превод на официјалните објаснувања за местата; сите ученици од различните јазични групи, како

„мешана“ група, треба да истражуваат за нив однапред и да се информираат, како и да подготват презентација по завршувањето на екскурзијата;

- ▶ при организирање и реализирање на превозот, треба во ист автобус да има ученици од различни наставни јазици; музиката што ќе се пушта да биде или неутрална или да има еднакво застапена музика на сите јазици/етнички групи;
- ▶ при сместување на учениците од различните наставни јазици по соби во објектот, треба да не се разделуваат по катови и/или ходници, туку, една до друга, да има соби во кои се сместени ученици од различна етничка/јазична група;
- ▶ при исхраната, треба да се внимава на диететските потреби на учениците од различните етнички/јазични групи;
- ▶ при организирање вечерни забави, треба да има исти правила за музиката како за во автобус; сите ученици бидат се на иста забава; да има играње разни заеднички активности (на пр., ора, забавни игри) во кои учениците можат да се „мешаат“;
- ▶ при организирање на слободното време, треба да се нудат структу-

рирани активности што може да се реализираат само доколку се формира група со „мешан“ етнички/јазичен состав.

Прирегби

Приредбите се мултикултурни кога вклучуваат содржини за различни културни/етнички заедници или во нив учествуваат припадници на различни културни/етнички заедници.

Приредбите придонесуваат за меѓуетничка интеграција кога во себе ги интегрираат следниве стандарди:

- ▶ се подготвуваат заеднички за изведбата што е „мешана“ – со учество на припадници на сите застапени јазични/етнички групи;
- ▶ содржините се или „неутрални“ или заеднички или за секоја етничка заедница еднакво. „Неутрални“ содржини се оние што се сметаат за поуниверзални и/или немаат никаква видлива врска со РМ (на пр.,: изведба на странска песна или на танц на популарна странска песна, драматизација за пролетта и сл.). Заеднички содржини се оние што се однесуваат на училиштето, на пошироката или на потесната заедница и се од интерес за сите или за повеќето етнички заедници (на пр.,: драматизација за односите во училиште-

то, лични творби на учениците на темата „Мојата земја“, изведба на оро што се игра во две или во повеќе етнички заедници);

- ▶ рамноправна застапеност на „етнички“ содржини се оние содржини што се поврзани со идентитетот на конкретна етничка/културна заедница што живее во Република Македонија (на пр.: албанска народна песна, турско оро, рецитал за Гоце Делчев, ромска носија), а во точките учествуваат ученици од различни етнички заедници без оглед на „етничката“ содржина;
- ▶ рамноправно ги третираат сите јазични/етнички заедници – во застапеноста и во редоследот на јазиците (и на содржините).

Еднодневни акции и работилници

Еднократна средба на „мешана“ група ученици од различни наставни јазици што прават нешто заедно (на пр., еколошка акција, цртање, изработка на украси, фудбалски натпревар...) може да се однесува на каква било активност или содржина, но треба да води кон заедничка цел/продукт и да поттикнува меѓуетничка соработка. Таа вклучува балансиран број ученици од различните јазични/етнички заедници и ги водат наставници од сите застапени наставни јазици. Тие се со ограничен ефект. Кога се ор-

ганизира еднодневна активност со „мешана“ група ученици, со цел да се спроведе некоја заедничка акција или некоја работилница во вид на наставен или на воннаставен проект (истражувачки или изведбен), тоа се смета за краткотрајна активност.

Еднодневните акции и работилници треба да се организираат според критериумите што важат и за подолготрајните активности:

- ▶ да водат кон заедничка цел или продукт и да поттикнуваат на соработка, исклучувајќи меѓуетнички натпревар;
- ▶ да се реализираат со групи што се составени од еднаков број ученици од различни наставни јазици (и, по можност, со еднаков број ученици од различен пол);
- ▶ да ги реализираат наставници од сите наставни јазици застапени во групата.

Иако се популарни и се организираат често, особено при гостувања, овие активности имаат помал ефект од подолготрајните активности поради краткотрајниот контакт, кој не обезбедува доволна интерперсонална комуникација.

Б) Подолготрајни воннаставни активности

Ученици од различните наставни јазици можат да работат на заеднички проекти што траат барем едно полугодие, да имаат заеднички секции и спортски тимови или да реализираат мултикултурни работилници делумно преку непосреден контакт, а делумно преку Интернет-врска.

Работа на/во заедничките секции

Секциите може да бидат од најразлични области (драмска, модерно танцување, играорна, новинарска, ликовна, фото-, информатичка, млади научници, спортска, еколошка, музичка, видео- итн.). Тие треба да бидат доволно привлечни за учениците од различните етнички/јазични заедници. Секциите воопшто не мора да се поврзани со наставните предмети, туку може да бидат од која било тема/област што е доволно атрактивна, интересна и забавна за учениците и, со тоа, ќе ги привлече и ќе ги задржи заедно учениците од различни наставни јазици. Секако дека треба да се започне со помали чекори за да се постигне успех, што ќе поттикне на нови секции и други заеднички активности.

И во повеќејазично училиште и во партнерски училишта, треба да се почитуваат истите критериуми за ор-

ганизација и реализација на заедничките секции. За да придонесат секциите за меѓуетничка интеграција, важно е да се почитуваат следниве критериуми:

- ▶ да се одржуваат редовни средби во траење од 1-1,5 час еднаш неделно, во текот на најмалку едно полугодие;
- ▶ темата/активноста заеднички ја избираат учениците од сите застапени јазични/етнички заедници;
- ▶ да се работи во мали („мешани“) групи;
- ▶ да се работи во атмосфера на соработка (натпревар е можен само меѓу „мешани“ групи).

Мултикултурни работилници

Мултикултурни работилници е назив на посебна програма, која се спроведува како посебен вид секција – еднаш неделно во текот на најмалку едно полугодие. За мултикултурни работилници не се сметаат оние настани што се реализираат еднократно или во неколку наврати, според програма што ја подготвиле самите наставници. За нејзино спроведување се нудат специјално подготвени прирачници наменети за реализаторите со детален опис на активностите (слично на работилниците во програмата за образование

за животни вештини) и ги вклучуваат работните материјали наменети за учениците. Програмата ја водат двајца наставници, и тоа:

- ▶ или двојазично – кога работат со „мешана“ група ученици од два наставни јазика (не може од три, поради природата на активности-

те), со еднаков број ученици од два различни наставни јазика,

- ▶ или еднојазично – кога работат со „мешана“ група ученици од две етнички заедници со еднаков број ученици од две етнички заедници што учат на ист наставен јазик (најчесто Македонци и Роми).

Пример за мултикултурна работилница со ученици од трета возрастна група (IV и V одделение):

Работилница: МЕЃУСЕБНО ЗАПОЗНАВАЊЕ

Воведна активност: Сите стојат во круг. Започнува еден од реални-заторите кажувајќи го само своето име обично, со нормална висина на гласот. Потоа, еден по еден секој по ред се претставува. Откако сите го кажуваат своето име, се игра и вториот круг: сега, еден по еден, секој го кажува своето име најбрзо што може, а потоа секој, на даден знак, целата група го повторува кажаното име на ист начин како што било кажано. Во третиот круг, секој го кажува своето име најбавно што може, а потоа на даден знак целата група го повторува кажаното име на истиот начин.

Главна активност: Учесниците седнуваат на маса во група составена од четворица до петмина. Секој учесник добива по еден примерок од работниот лист: детелина во чија средина е оставен простор во кој учесникот го пишува своето име со големи букви на својот мајчин јазик, онака како што тој сака да биде викан во оваа група и го украсува напишаното. Потоа, во секој од четирите листа на детелината секој треба да напише по едно свое омилено нешто (предмет в училиште, спорт, животни и ден во неделата). На крајот, секој ја сече детелината по линија, со перфоратор прави дупка во неа, низ дупката вовлекува волница и неа ја закачува околу вратот.

Сите учесници застануваат во круг. Реализаторите кажуваат едно по едно омилено нешто што забележале дека е напишано помеѓу учесниците, но од една категорија, додека таа не се исцрпи, односно додека не се споменат сите напишани нешта, а сите што го имаат тоа нешто во својата детелина – застануваат во центарот на кругот и накратко секој кажува зошто му е омилено токму тоа нешто. Потоа другите во кругот им ракоплескаат, даваат аплауз), а тие се враќаат назад во кругот. Реализаторите водат сметка сите учесници да бидат некогаш во центарот на кругот за секоја категорија, независно од тоа дали со неколку други учесници или, пак, сами, доколку имаат наведено нешто омилено што не се среќава кај никој друг во групата.

Учесниците можат да ги носат беџовите на неколку почетни работилници за да може реализаторите полесно да ги запомнат нивните имиња, како и полесно да се запознаат меѓусебно.

ДИСКУСИЈА:

- ▶ Дали беа сите секогаш во центарот на кругот за секое наведено омилено нешто? Зошто?
 - ▶ Дали на сите што беа во центарот на кругот истото нешто им беше омилено од иста причина? Зошто?
 - ▶ Дали се случи некогаш само еден учесник да биде во центарот на кругот? Ако не, дали е тоа возможно да се случи? Зошто?
-

Завршна активност: Сите учесници стојат во круг, а на нив се закачени детелините изработени во претходната активност. Двајцата реализатори стојат еден наспроти друг, на спротивните страни од кругот (половина од учесниците се на едната, а половина на другата страна од кругот, меѓу нив). Започнува еден од реализаторите, кој треба најпрво да го изговори јасно и гласно името на другиот реализатор, а потоа да му ја додаде топката. Другиот реализатор треба да ја фати топката, да го изговори името на учесникот што стои десно од првиот реализатор и потоа да му ја додаде топката. Откако ќе ја фати топката, првиот учесник го изговара името на учесникот што се наоѓа десно од вториот реализатор и му ја додава топката. Вториот учесник го продолжува кругот на изговарање на имињата и додавање на топката на истиот принцип, кон десно од оној од кого ја примил топката. Кругот завршува кога топката доаѓа до првиот реализатор.

Играта може да се игра и втор круг, откако учесниците ќе ги сменат местата во кругот. Овој пат учесниците треба да се обидат да го прават сето тоа побрзо, но без топката да падне на земја.

Рефлексија: Што правевме денес? Што од ова што го правевме денес ви беше најубаво? Што научивте?

Заклучок: Луѓето се разликуваат меѓу себе по многу нешта, меѓу другото и по тоа што може да им се омилени различни нешта, поради нивните различни интереси, искуство, знаење. Некои луѓе имаат исти омилени нешта од иста причина, а кај некои причината за истиот избор може да биде различна. Луѓето за различни работи се слични со различни групи луѓе, а истовремено, поради некој свој избор или карактеристика, можат да бидат единствени.

Работилница: ПОЕДИНЕЧНИ РАМКИ

Главна активност: Учесниците се делат во шест групи. По две групи изработуваат еден вид рамка за цртежи. Сите заедно ќе учествуваат во правење онолку рамки колку што има членови во групата, а на крајот, по случаен избор, со влечење ливче ќе се определи рамка кој ќе ја добие. Во рамката, секој ќе го залепи цртежот што го избра во претходната работилница.

Рамка-јаболко

Сите учесници што ја прават оваа рамка најпрво добиваат по едно парче хамер во црвена боја на кое е нацртана контура на јаболко во чија средина е нацртана контура на лист хартија (А5), како што е покажано на работниот лист за реализаторите: Шема за рамка-јаболко. Учесниците треба да го залепат цртежот на означеното место во средината, а потоа да ја исечат рамката во вид на јаболко. Потоа секој добива и парче нацртан лист и дршка од јаболко, кои треба да ги исече, да ги обои и да ги состави со хефталка за јаболкото што е направено претходно, а потоа да го украси јаболкото во светкави бои.

Рамка-сложувалка

Сите учесници што ја прават оваа рамка најпрво добиваат по едно парче хамер во темносива/зелена боја на кое е нацртана контура на правоаголник во чија средина е нацртана контура на лист хартија (А5). Учесниците треба да го залепат цртежот на означеното место во средината, а потоа да ја исечат рамката во вид на правоаголник. Потоа секој најпрво си ги бои со боичка, а потоа ги лепи парчињата од картонска сложувалка во делот меѓу цртежот и рамката.

Рамка-лампион

Сите учесници што ја прават оваа рамка најпрво добиваат по едно парче хамер во бела боја на кое е нацртана контура на лампион во чија средина е нацртана контура на лист хартија (A5), како што е покажано на работниот лист за реализаторите: Шема за памка-лампион. Учесниците треба да го залепат цртежот на означеното место во средината, а потоа и по средината, па секој од двата дела да го спои со хефталка со секој крај од претходниот лампион. На таков начин се прави „поклопецот“ на лампионот, кој се отвора и се затвора, а потоа треба да се декорира.

Работилница: ЗАЕДНИЧКИ РАМКИ

Учесниците се делат во три групи и секоја изработува голема заедничка рамка за поединечните врамени цртежи од претходната работилница. Продуктите потоа треба да се закачат на училишните сидови, во ходниците, блиску до нивните училници или во главниот хол на училиштето.

Прва група: Рамка-дрво

Учесниците добиваат хамер на кој е нацртано стебло со онолку гранки колку што има поединечни рамки во форма на јаболко, како што е прикажано на работниот лист за реализаторите: Шема за рамка-дрво. Учесниците треба да ги исечат, а потоа кинат парчиња од самолеплива хартија, која е во разни нијанси на кафена боја, и ги лепат на дрвото како колаж. Потоа под гранките се лепат поединечните рамки во форма на јаболко. На хамерот треба да се напише името на сите што учествувале во нејзината изработка.

Втора група. Рамка-служувалка

Учесниците добиваат голем хамер со правоаголна форма, на кој се лепат поединечните рамки, кои се облепени со парчиња од картонска служувалка во претходната работилница. Потоа сите добиваат делови од картонска служувалка, кои треба да ги обојат со боички и да ги залепат по краевите на хамерот, формирајќи голема заедничка рамка. На хамерот треба да се напише името на сите што учествувале во нејзината изработка.

Трета група: Рамка-елка

Учесниците добиваат хамер на кој е нацртана елка, како што е прикажано во работниот лист за реализаторите: Шема за рамка-елка. Елката треба да ја обојат и да ја исечат, а потоа на неа да ги залепат поединечните рамки изработени во претходната работилница во форма на лампиони. Потоа со лепило може дополнително да се украси елката. На хамерот треба да се напише името на сите што учествувале во нејзината изработка.

Споршски активности

Спортските активности треба да поттикнуваат на меѓуетничка соработка – интерните натпревари може да бидат само меѓу етнички „мешани“ тимови. Спортските активности со „мешани“ групи може да се организираат во рамките на кој било спорт. Притоа, воопшто не мора тоа да се прави со намера да се формира спортски тим што ќе го претставува училиштето на натпревари, иако и тоа е можно. Доколку овие спортски активности се повеќе рекреативни, ќе се намали тензијата што се јавува при натпреварувањето, а ќе може и

да се привлече поширок круг ученици. Доколку, на пр., училиштето реши да има пинг-понг-секција, во нејзиното водење може да учествува кој било наставник што има афинитет за тој спорт или родител што знае пинг-понг. Притоа, треба да се внимава оние што ќе ја водат пинг-понг-секцијата да бидат од различна етничка припадност. Во претходните заеднички ученички активности се виде зошто е важен балансираниот број ученици од различните наставни јазичи, исто како што е важно и интерните натпревари да не бидат меѓу етнички хомогени, туку меѓу „мешани“ тимови.

Од спортските секции можни се следниве: фудбал, кошарка, одбојка, ракомет, пешачење/планинарење, возење велосипед, возење ролерки, риболов, бадмингтон, „народна“ итн.

В) Редовна настава

Заедничките активности на учениците во рамките на редовната настава се реализираат во настава по некои предмети, подолготрајни проекти во рамките на предметите, настава во природа, слободни часови/проектни активности. Ученици од различните наставни јазици можат да имаат некои заеднички активности во рамките на редовната настава (што се во функција на остварување на целите од наставната програма), како, на пример, да одат на заедничка настава во природа или да имаат заеднички часови по физичко, информатика или странски јазик, или да имаат заеднички слободни часови/проектни активности, или да прават заеднички проекти по ликовно, или по некој друг предмет што не бара многу меѓусебно зборување, но опфаќа најмалку пет часа заедничка работа во едно полугодие. Заедничките часови во редовната настава можат да бидат по различни предмети (на пример: физичко, ликовно, информатика, англиски јазик и др.), но, секако, не како што се практикува во некои училишта (учениците да делат само ист простор, а сосема одделено да ги

изведуваат активностите), туку онака како што би требало да биде (со интеграција на учениците и наставниците преку интензивна интеракција меѓу учениците/наставниците со различни припадности).

Г) Активности за демократска партиципација

Ученици од различните наставни јазици треба да соработуваат преку училишната заедница (УЗ) и другите ученички тела во училиштето што се избрани по демократски пат и ги претставуваат учениците во училиштето. Со нивното активно учество во животот на училиштето се обезбедуваат услови што ги стимулираат учениците да формираат свое мислење, кое слободно го изразуваат, и да градат механизми и процедури што ќе им овозможат да вршат влијание врз одлуките и случувањата во училиштето. Тоа им е овозможено на учениците кога:

- одлучуваат за прашања** што ги засегаат нив;
- решаваат проблеми** што се поврзани со училишното секојдневје;
- развиваат **компетенции за акција** и
- преземаат **конкретни акции**.

Во изодувањето на патот кон демократската партиципација, учениците имаат потреба од постојана помош

од наставниците, кои треба да ги водат во развојот на нивните **компетенции за демократска акција**. Затоа е многу важно најпрво меѓу наставниците и учениците да се воспостават:

- ☑ **партнерски односи;**
- ☑ **заемна доверба** и
- ☑ **чувство дека се заедно на тој пат на развој.**

Возрасните треба да поттикнуваат заеднички демократски акции на сите учесници во училишниот живот, кои низ постојан дијалог ќе ги усогласуваат своите видувања и ќе бараат заеднички решенија. Ова не е секогаш лесно – на тој пат се испречуваат низа бариери, кои бараат да се прифати предизвикот за справување со нив и да се верува во сопствените потенцијали, дури и кога решението не е на повидок.

Улогата на училиштата е да овозможи учениците да се организираат и активно да учествуваат во формите на здружување на учениците – **ученичките тела**, и тоа:

- ▶ **Одделенска/класна заедница** – учениците се организираат во своја ученичка заедница од 2-9 одделение (работата на заедниците се одвива според програми што ги предлагаат учениците);

- ▶ **училишна заедница** – учениците од заедницата на паралелки избираат свои претставници, кои учествуваат во работата на училишната заедница (секоја учебна година УЗ донесува програма во која се содржат предлозите од одделенските/класните заедници).

Преку овие тела на учениците им се даваат можности:

- ▶ **да учат да зборуваат за проблемите што ги засегаат;**
- ▶ **да соработуваат во различни контексти (во различен полв и етнички состав и со ученици со различни погледи);**
- ▶ **активно да ги истражуваат и да дискутираат за различните аспекти на училишниот живот и да работат на нивно подобрување преку акции за промени.**

На тој начин, училиштето се трансформира и во место за учење за демократија и за демократско функционирање во општеството.

Учениците имаат можности да се вклучат во сите аспекти во училишниот живот што ги засегаат, и тоа на различни начини и на различни нивоа. Тие можат активно да преземаат акции за промени за прашања што се однесуваат на следниве домени од училишниот живот:

- ☑ **настава** – на пр., како да се подобрат успехот и оценувањето, како да се подобри квалитетот на наставата;
- ☑ **односи меѓу учениците и односи со возрасните** – како да се подобрат односите во одделението/класот, како да се реши некој конфликт;
- ☑ **воннаставни активности** – на пр., каде да се оди на екскурзија, како да се одбележи некоја манифестација, како да се организира заедничка забава, кои секции да се организираат во училиштето итн.;
- ☑ **физички услови во училиштето** – на пр., како да се уреди дворот, како да се подобри хигиената во тоалетите, како да се обезбеди грижа за училишниот инвентар.

Преземањето акции за промени, низ кои учениците практично го искусуваат процесот на спроведување акција, може да се реализира според следниве чекори:

- I. Најнапред со учениците се работи на **идентификување проблем** што е од нивен интерес. проблемот може да биде од кој било домен на училишниот живот. Потоа учениците **истражуваат за проблемот** и даваат идеи за негово решавање. Во овој чекор учениците најчесто изработуваат анкета за да дојдат до потребните податоци.
- II. **Изнаоѓање решение на проблемот** се базира врз согледувањата од истражувањето и се нудат повеќе можни решенија, од кои учениците се определуваат за конкретно решение.
- III. Третиот чекор е **подготовка на акционен план, односно** се дефинираат **конкретни чекори**, се определува **кој ќе го прави тоа**, се наведуваат **потребни материјали** и се одредува **временска рамка** за да се дојде до решавање на проблемот. Планот за акција треба да вклучи кои бариери/препреки се предвидуваат при реализацијата и како ќе се надминат.
- IV. **Последниот чекор е спроведување на акциониот план**, којшто треба да доведе до планираната промена и решавање на проблемот што е инициран на почетокот. По реализацијата на акцискиот план се прави согледување на резултатите и на квалитетот на промената според критериуми за вреднување/евалуација на промените што претходно учениците сами ги дефинирале. Доколку акцијата не е успешна, учениците може да ги истражуваат причини-

те и повторно да преземат други акции.

По спроведената промена, информирањето на сите ученици на ниво на училиште за спроведената акцијата е од клучно значење за обезбедување транспарентност на работата на УЗ и за споделување на резултатите од акцијата. На тој начин се обезбедува мотивираност кај учениците за учество во идни акции. Информациите за работата на УЗ секогаш треба да бидат навремени, разбирливи и достапни, и тоа:

- ☑ усни (*чишње соопшенија, разглас*) и
- ☑ пишани (*огласна табла, веб-страница, брошури, гојиси, имено известување, записници, годишен информатор, гласило на училиштето*).

Во текот на реализацијата на акции за промени, **возрасните имаат клучна улога во давање континуираната поддршка и насочување на учениците:**

- ▶ изнаоѓање начини како да се одржуваат потенцијалниот ентузијазам, капацитетите и посветеноста што ги имаат учениците во текот на работата;
- ▶ поттикнување на учениците да ги прифаќаат предизвиците и успеш-

но да се справуваат со бариерите/препреките, што е еден од клучните елементи во развојот на капацитетите за компетенции за акција;

- ▶ охрабрување на учениците да даваат свои идеи при решавање проблеми, без наметнување од страна на возрасните и
- ▶ инсистирање на свесноста на учениците во текот на работата, низ почесто рефлектирање на процесот;
- ▶ насочување на учениците да прават самоевалуација/вреднување на акциите според претходно дефинираните критериуми од нивна страна.

Искуството од учество на учениците во процесот на преземање акција за промена покажува дека компетенциите за демократска акција не се развиваат преку ноќ и во краток период. Неопходно е подолго време и почесто учениците да се ставаат во ситуации во кои самите ќе ги дискутираат нештата и ќе истражуваат и да се дејствува со конкретни акции, наспроти држењето предавања на учениците што е правилно и како треба да биде. Учениците, преку стекнувањето искуство при преземање конкретни акции, најдобро ги развиваат компетенциите за демократски акции.

3.6.1.2. ПРИНЦИПИ ЗА ИНТЕГРИРАЧКА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКИТЕ АКТИВНОСТИ НА/СО „МЕШАНИ“ ГРУПИ УЧЕНИЦИ

За интегрирачка реализација на заедничките активности на/со „мешани“ групи ученици и постигнување интензивна и цврста интеракција меѓу нив, се применуваат одредени принципи. Неопходен услов, кој треба да биде неизбежно исполнет, е претходната детална подготовка на наставниците-реализатори за начинот на реализирање на заедничките активности и почитување на следниве принципи:

а. При корисењето на јазиците:

- ▶ за усна комуникација се применува парафразирање со дополнување наместо преведување. Исто така, редоследот на јазиците се менува наизменично. Примената на овие принципи е заради повеќе придобивки: рамноправност на јазиците, непречена комуникација меѓу учениците од различни наставни јазици и нивно активно заемно слушање;
- ▶ за пишана комуникација се применува пишување на двата јазици со иста големина на буквите и наизменичен редослед; за двојазични материјали најчесто се применува еднострано, со наизменичен редослед на јазиците,

а поретко двострано, со еден јазик на едната страна.

б. Во соработката меѓу наставниците-реализатори:

- ▶ пред реализирањето на заедничката активност, мора да соработуваат за да се подготват, со оглед на тоа што не се преведува што едниот ќе каже;
- ▶ си даваат видлива заемна поддршка во обезбедување учество на учениците и се дополнуваат;
- ▶ сите ученици ги третираат еднакво, независно од тоа на која група (и етничка припадност) се, давајќи им стручни насоки.

в. Во процесот на создавањето на заедничкиот продукт:

- ▶ секој член од малата група еднакво придонесува за крајниот продукт;
- ▶ иако секој индивидуално придонесува за продуктот (цртеж, постер, стрип итн.), учениците заеднички го осмислуваат (се дополнуваат во изработката, заеднички определуваат наслов и итн.).

џ. При формирањето на малише работни групи:

- ▶ се води сметка за мешаност и балансираност на малите групи, а при изборот на учесниците во малите групи, наставниците однапред подготвуваат, на пр., влечење карти, броење и сл., што истовремено ќе обезбеди спонтано „мешање“ и балансираност.

г. Атмосферата во групата е:

- ▶ пријатна, забавна и опуштена, притоа со структура и ред.

ѕ. Мотивирањето на учениците се осигурува преку:

- ▶ темата на активноста и продуктот на кој се работи се од интерес за учениците од двата/трите наставни јазика;
- ▶ повеќе средби (еднаш неделно), во текот на едно полугодие или целата учебна година.

е. Ефективите за оцврсти меѓусебни односи се реализираат преку:

- ▶ запознавање на индивидуално ниво и на реализаторите и на учениците, при што се воспоставува интерперсонална комуникација, учејќи како да се соработува.

3.6.1.3. ПОДГОТОВКА НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА ПРИФАЌАЊЕ ЗАЕДНИЧКИ АКТИВНОСТИ ПРЕКУ МУЛТИКУЛТУРНА УЧИЛИШНА АТМОСФЕРА И ОПКРУЖУВАЊЕ

Активностите што внесуваат промени во училишната атмосфера и опкружување и го подготвуваат училиштето за реализација на заеднички активности вклучуваат:

- ▶ Подготовка на иконографијата – во сликите и текстовите закачени на ѕидовите во холите на училишниот објект, која го одразува мултиетничкиот карактер на заедницата, односно на целата земја;
- ▶ документи на училишните активности за меѓуетничка соработка и визија/мисија во Годишната програма за работа на училиштето, во согласност со концептот за МИО.

3.6.1.4. ПОДГОТОВКА НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА ПРИФАЌАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИ АКТИВНОСТИ ПРЕКУ РАБОТИЛНИЦИ ЗАСТАПЕНИ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ЖИВОТНИ ВЕШТИНИ (ОЖВ)

Работилниците на ОЖВ може да се спроведуваат и во еднојазичните и во повеќејазичните училишта како поддршка на активностите за меѓуетничка интеграција на повеќе начини, со што се обезбедува подготовка на

учениците за прифаќање на заедничките активности. Работилниците се реализираат на одделенски/класен час, обработувајќи релевантни теми.

За основниџе училишџа најрелеванџни џеми од џрирачничкоџ за ОЖВ се:

- интерперсоналните односи;
- општествените односи.

За средниџе училишџа најрелеванџни џеми од џрирачничкоџ за ОЖВ се:

- односи со другите;
- одговорно граѓанство.

Во рамките на наведените теми има работилници преку кои на прифатлив и безбеден начин се зборува за стереотипите и за предрасудите, за прифаќање на различностите, за разрешување конфликти, за ненасилна комуникација и др.

Работилниците од ОЖВ може да се реализираат и во рамки на определена секција. Како поддршка во реализација на секција на дадената тема се обезбедува и примената на следниве **принципи**:

- ▶ работилниците се реализираат со етнички/јазично „мешана“ група;
- ▶ кога се работи на која било тема што е застапена во прирачниците (на пр., на тема „Личен развој“,

или „Здраво живеење“, или „Однос со/кон животната средина“ и сл.), работните материјали се подготвуваат на двата/трите наставни јазика на кои учат учениците што учествуваат во секцијата.

3.6.1.5. КРИТЕРИУМИ ЗА УСПЕШНО СПРОВЕДЕНА ЗАЕДНИЧКА АКТИВНОСТ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И ЗА УСПЕШНО СПРОВЕДЕНА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ

Критериумите за успешно спроведена *заедничка активност за меѓуетничка интеграција во образованието* се групирани во три подрачја: 1. подготовка, 2. реализација и 3. промоција на заедничката активност, додека критериумите за успешно спроведена *самостојна мултикултурна активност* се групирани во две подрачја: 1. подготовка и 2. реализација врз основа на критериумите.

Во рамките на ПМИО се изготвени инструменти што ги користи БРО:

- инструмент за следење на успешно спроведена самостојна мултикултурна активност во училиштето;
- инструмент за следење на успешно спроведена заедничка активност за меѓуетничка интеграција во образованието.

Овие инструменти ги содржат чекорите за следење на самостојната и на заедничката активност, критериумите за самостојната и за заедничката ученичка активност, според кои се следи активноста со скала за самопроцена и дел за коментари, кој треба да им помогне на наставниците-реализатори и членовите на СИТ-от да стекнат увид во тоа колку е успешна активноста. Во инструментите, исто така, се дадени и прашања за рефлексija.

Инструментите се користат за подготовка и реализација на самостојни мултикултурни и заеднички активности, како и за саморефлексija по завршувањето на активностите.

Инструментите со критериумите за успешно спроведена самостојна мултикултурна активност и заедничка активност за меѓуетничка интеграција во образованието се поместени во делот за прилози на публикацијата (Прилог бр. 1 – Инструмент за следење на успешно спроведената заедничка активност за меѓуетничка интеграција и Прилог 2 – Инструмент за следење на успешно спроведената самостојна мултикултурна активност.

3.6.1.6. СПРОВЕДУВАЊЕ НА АКТИВНОСТИТЕ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО И МЕЃУ УЧИЛИШТАТА

За да можат **еднојазичните училишта** да спроведуваат заеднички активности, неопходно е да формираат партнерски односи со друго или со други училишта. Едно училиште со настава на еден јазик може да формира партнерство со друго училиште со настава на друг јазик или со друго училиште со настава на два/три јазика или со две такви училишта истовремено. Заедничките активности меѓу партнерските училишта може да се одвиваат преку непосреден контакт (лице в лице), но и посредно, преку користење интернет-врски(аудио/видео). Најпожелно е партнерството да се формира во рамките на истата општина, но доколку тоа не е остварливо, тогаш се бара училиште-партнер од соседни или од други, подалечни општини.

Акцентот во спроведувањето заеднички активности во **училиштата со повеќе наставни јазици** треба да се стави на заедничките активности на учениците што учат во тоа училиште. Дел од активностите може да се спроведуваат како самостојни – во самото училиште, без неопходен контакт со партнерските училишта. Тоа се активности што обезбедуваат со-

одветна атмосфера и опкружување и поддршка на наставниците, родителите, заедницата и општината, кои се сметаат за предуслов за реализација на активностите за меѓуетничка интеграција.

Видови активности во училишната со повеќе наставни јазици:

- ▶ На училиштата со повеќе наставни јазици не им е неопходна соработка со други училишта за да реализираат заеднички активности со етнички/јазично „мешани“ групи ученици и/или наставници. Активностите за промена што треба да се реализираат во нив се: самостојни мултикултурни активности, сите видови заеднички активности и сите видови подготвителни активности. Сепак, и повеќејазичните училишта би требало да формираат партнерски односи со еднојазичните училишта (особено со оние во кои наставата се одвива на јазикот на кој учи помал дел од учениците во повеќејазичното училиште), со цел да им овозможи на еднојазичните училишта да реализираат заеднички активности со јазично „мешани“ групи, но и за да се обезбедат заеднички активности за поголем број од своите ученици.
- ▶ Во соработка со еднојазично партнерско училиште: заеднички

активности на/со учениците и заеднички активности на наставниците.

3.6.1.7. ПЛАНИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИТЕ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Со цел сите задачи за меѓуетничка интеграција во образованието да бидат постигнати и заокружени, планирањето во училиштето мора многу внимателно да се реализира. Планирањето на активностите треба да се направи на почетокот на секоја учебна година, притоа однапред предвидувајќи ги активностите и содржините што реално можат да се испланираат. Исто така, треба да се остави и простор за вметнување содржини и активности што тековно ќе се планираат и ќе се реализираат. Планирањето на оваа компонента е задача на тимот за училишна интеграција, кој го формира училиштето. Негова задача е да направи план за внесување на активностите во Годишната програма за работа на училиштето, подготовка на акциски план за реализација на секоја од активностите, како и проценка или евалуација на постигнатото. Тимот за училишна интеграција е одговорен за координирање на активностите со партнерските училиштата, како и промоција на активностите во и,

евентуално, надвор од училиштето. Членовите на тимот ги распоредуваат меѓусебно своите задолженија што се однесуваат на координација на сите активности кои се планирани за меѓуетничката интеграција. При планирањето на активностите секоја активност треба да биде разработена на ниво на акциски план во кој ќе бидат внесени сите конкретни чекори (подготовка, реализација и промоција), очекуваниот резултат од нив, кои предуслови треба да бидат исполнети за да се заврши чекорот, кои наставници ќе бидат непосредни реализатори, како и временската рамка за нивна реализација. Доколку се работи за активност што треба да ја реализираат партнерски училишта, во тој случај неопходно е да се одредат одговорните лица од двете/трите партнерски училишта. Секој наставник во рамките на планирањето на својата работа треба да издвои простор и време за активности што ги сензибилизираат неговите ученици, што ќе поттикне на следни активности на ниво на одделенска заедница, како и на училишна заедница. Сето ова треба да води кон промени што треба да се случат, пред сè, на ниво на цело училиште. Планирањето на работата на слободните ученички активности е многу податливо поле, во кое може да се внесат многу активности што третираат проблематика

од меѓуетнички интегрирачки карактер, токму поради неформалната димензија што ја нудат. Тие треба да се искористат како во повеќејазичните училишта така и во еднојазичните, односно во рамките на соработката со партнерските училишта. Поради тоа, секое училиште, во рамките на планирањето на овој вид активности, задолжено е да ги испланира внимателно.

Значи, планирањето на заедничките активности преку различни форми и методи треба да се одвива, пред сè, во рамките на:

- ☑ глобалното годишно планирање;
- ☑ месечното, неделното, дневното планирање на наставникот, и евентуално;
- ☑ планирање на ниво на одделенска заедница;
- ☑ планирање на ниво на училишна заедница.

Планирањето треба да се направи за заедничките активности во рамките на редовната настава и воннаставните активности. Посебно е важно да се потенцира дека, без оглед на тоа на кое ниво се планираат овие активности, мора да се води сметка за тоа на која возраст се учениците, односно кои се нивните развојни ка-

рактеристики. Притоа, мора да се почитуваат **дидактичките принципи за планирање на активностите**, какви што се:

- ▶ принципот на приспособеност на наставата кон возраста на ученикот;
- ▶ принципот на индивидуализација;
- ▶ принципот на очигледност;
- ▶ принципот на системност и постапност во наставата; и
- ▶ принципот на свесна активност.

3.6.2. СОРАБОТКА МЕЃУ НАСТАВНИЦИТЕ ОД РАЗЛИЧНИ НАСТАВНИ ЈАЗИЦИ

Наставниците од различните наставни јазици може да соработуваат за заемна корист и во корист на своите ученици низ следните содржини на соработка, кои можат да имаат директно и индиректно влијание:

- учество во заеднички обуки за професионален развој реализирани во рамките на училиштето и надвор од него, од страна на домашни или странски експерти;
- заедничка реализација на активности со учениците посветени на мултикултурно разбирање;
- заедничка реализација на заеднички ученички активности со етнички/јазични „мешани“ групи ученици;
- заедничко планирање на часовите;
- размена на наставни материјали;
- меѓусебни посети за набљудување на часовите;
- заедничка подготовка на тестови;
- заедничко прославување на празниците;
- дружење за време на заедничките екскурзии и излети со учениците;
- реализација на заеднички часови со ученици од различните застапени наставни јазици;
- размена на опрема: Наставниците можат да разменуваат сè какви наставни помагала, опрема од кабинетите, справи и сл., што придонесува кон подобрување на квалитетот на наставата;
- заедничко решавање проблеми со учениците од кој било наставен јазик: Кога има проблем од заеднички интерес, неопходно

е да се вклучат сите засегнати страни, бидејќи ако се одлучува заеднички, квалитетот на донесената одлука е повисок и последиците од неа се поприватливи за сите. Ова би придонело кон подобрување на односите меѓу учениците и односите меѓу наставниците;

- ☑ заедничко одлучување на наставниците по сите прашања од интерес за училиштето;
- ☑ меѓусебно честење по повод Бајрам и Велигден или друг празник значаен за припадниците на одделна етничка/културна заедница. Ова е највообичаениот облик на соработка меѓу наставниците од различните наставни јазици и самите наставници најчесто него го посочуваат кога велат дека соработуваат. Ова би придонело кон подобрување на односите меѓу наставниците.

Стручните активи се движечкото воспитно-образовно тело во училиштето. Тие се многу важни за да се обезбеди соработка меѓу наставниците од различните наставни јазици, но неопходно е да работат по однапред подготвена и усвоена програма и да одржуваат редовни формални и неформални средби.

3.6.3. ВКЛУЧЕНОСТ НА РОДИТЕЛИТЕ ВО ЗАЕДНИЧКИТЕ АКТИВНОСТИ ЗА МЕЃУЕТНИЧКАТА ИНТЕГРАЦИЈА

Од исклучително голема важност е меѓуетничката интеграција да се проткае и во работата на советот на родители **со вклучување родители** од различна етничка, културна припадност. Корисно е и да се демонстрира подготвеност да се оживотвори меѓуетничката интеграција со нивно делегирање во сите органи на одлучување што функционираат во училиштето. Само на овој начин ќе се понуди добар пример за сите ученици како од различната културна припадност треба да се извлече позитивното и дека е тоа предност, а не причина за конфликти.

Различни се активностите во кои родителите може да дадат придонес за меѓуетничка интеграција во образованието. Подолу се наведени активностите за вклучување на родителите во активностите во кои родителите имаат можност да дадат придонес во унапредувањето на меѓуетничката интеграција во училиштата:

- ☑ давање помош на наставниците во спроведување на меѓуетничката интеграција во текот на

наставата, на пр.: *Зайознавање на околината, Ойшшесшво, Ликовно, Музичко, ФЗО, ИКТ, Англиски јазик, Граѓанско образование, Граѓанска култура* и други предмети (во повеќејазични училишта);

- ☑ во воннаставни активности (во еднојазичните училишта при подготовка за реализација на заеднички ученички активности во партнерска соработка со друго училиште, а во повеќејазичните училишта при реализација на заедничките ученички активности);
- ☑ во сензибилизација на учениците преку ОЖВ, како подготовка за реализација на заеднички ученички активности (во еднојазични и во повеќејазични училишта);
- ☑ при подготовка на иконографија во училиштето, која го одразува мултиетничкиот карактер на заедницата/земјата (во еднојазични и во повеќејазични училишта);
- ☑ во организација на мултикултурни приредби и прослави во училиштето (во еднојазични и во повеќејазични училишта);

☑ во организација на училишни настани за промовирање активности за меѓуетничка интеграција во образованието, на пр.; подготовка на храна, промотивни материјали (во повеќејазични училишта);

☑ во донесување правила на однесување за време на етнички/јазично „мешани“ ученички екскурзии и посети (во повеќејазични училишта);

☑ во подготовка и реализација на продажни активности за обезбедување средства за училиштето (во повеќејазични училишта);

☑ обезбедување спонзорства и финансиска помош на училиштето за организирање заеднички активности со учениците од различни наставни јазици (во еднојазични и во повеќејазични училишта); и

☑ во решавање на конфликтите меѓу учениците од различни јазични/етнички заедници (во повеќејазични училишта).

Секое учество на родителите е исклучително важно и скапоцено. Идеално е кога е тоа организирано од страна на активен и функционален Совет на родители. Наодите од истражувањето на почетната состојба за меѓуетничката интеграција во об-

разованието покажаа дека во училиштата е утврден Советот на родители како формално тело, но дека тој најчесто воопшто не е ниту активен ниту функционален. Доколку Советот на родители е активен и функционален, тогаш може да се очекува дека едно такво тело ќе ги анимира и другите родители – апел што доаѓа од Советот на родители може да се смета за попривлечен отколку апел упатен од наставниците.

Како училиштето да ги привлече родителите да учествуваат и да соработуваат?

Активностите за вклучување и одржување на вклученоста на родителите во активностите за МИО треба да се одвиваат по следниот редослед:

- ☑ Анкетирање на родителите за да се приберат информации за нивната подготвеност за вклученост во МИО. Училиштето подготвува листа со заеднички активности што има намера да ги реализира и бара родителите да се запишат во што сакаат да учествуваат. По спроведена анкета, училиштето ги информира родителите за добиените резултати. Во прилогот на публикацијата е поместен и Прашалникот за родители (Прилог бр. 3 – Прашалник за подготвеност на родителите за учество

во заедничките активности за МИО).

- ☑ Вклучување на родителите во заедничко планирање на активностите.
- ☑ Барање мислење на училиштето од родителите како да ги организира смените, без да ги раздвои учениците од различните наставни јазици.
- ☑ Континуирано информирање на родителите за сите реализирани активности. Сите соопштености/покани што им се упатуваат на родителите се напишани на сите наставни јазици застапени во училиштето.
- ☑ Активно почитување на нивната јазична/културна припадност.
- ☑ Организирање социјални настани што активно ги вклучуваат родителите.
- ☑ Барање мислење од родителите за сите прашања што се важни за функционирањето на училиштето, кое сезема предвид при одлучувањето.
- ☑ По повод патрониот празник училиштето организира коктел на кој им доделува благодарници на родителите што учествуваат во заедничките активности.

Соработката со родителите припаѓа во подрачјето на работата на стручните служби, (педагози, психолози, социолози, дефектолози), поради што стручните служби на сите основни и средни училишта во рамките на ПМИО беа обучени како да ги вклучат родителите на учениците во промените за унапредување на меѓуетничката интеграција во и меѓу училиштата.

3.6.4. СОРАБОТКА СО ОПШТИНАТА И СО ЛОКАЛНАТА ЗАЕДНИЦА

Улогата на општината во унапредувањето на меѓуетничката интеграција во образованието значи преземање конкретни одговорности и задачи во текот на соработката со сите основни и средни училишта во општината.

Активностите што ги реализираат општините за унапредување на МИО во и меѓу училиштата се реализираат со следнава содржина и редослед:

- учество во обуки за МИО;
- изработка на акциски план на општината за МИО пред почетокот на учебната година и усвојување на акцискиот план од Советот на општината;

- насочување, следење, координирање и поддршка на училиштата за спроведување на активностите за МИО;
- обезбедување материјални и други ресурси за успешно реализирање на активностите за МИО во и меѓу училиштата (на пр., обезбедување сала за промоција на МИО активности без надомест, превоз на ученици за реализирање на партнерски активности и сл.);
- фасилитирање на процесот на вpartnerување меѓу училиштата за меѓуетничка интеграција во образованието;
- поддршка/поттик во креирање мрежа на училиштата во општината и/или меѓу општини за реализирање на соработка меѓу училиштата и меѓу општините;
- обезбедување медиумско покривање на настаните и на промоциите на заедничките активности на „мешани“ групи ученици.

Најпрвин во општината се формира одговорна група за планирање, организирање и координирање на активностите за унапредување на МИО, составена од лица вработени во општината. Во некои помали општи-

ни и само едно лице-координатор за МИО во општината е одговорно за спроведување на меѓуетничката интеграција во образованието.

Акцискиот план на општината за МИО, што треба да го изготви групата/координаторот за МИО во општината, се изготвува пред или на самиот почеток на учебната година. Тој се поднесува на усвојување од страна на Советот на општината.

Активностите за насочување, следење и координирање на активностите за МИО во училиштата со обезбедена постојана поддршка од страна на општината траат во текот на целата учебна година.

Општината треба да биде главен поддржувач во воспоставувањето партнерски односи меѓу училиштата и да има јасна евиденција за воспоставените партнерства меѓу училиштата за да може да предлага партнерства меѓу училиштата што не реализирале партнерство.

Откако се добиени сите акциски планови од основните и од средните училишта во општината, како и сите информации за активностите во нив, општината треба постојано да иницира вмрежување меѓу училиштата во самата општина и меѓу училиштата во други општини преку соработ-

ка со другите општини (одговорни за МИО во другите општини).

Активности за соработката меѓу општината и училиштето:

Општината бара од тимот за училишна интеграција:

- ▶ да испрати глобален акциски план и детални акциски планови за МИО активности;
- ▶ да известува редовно за датумите на МИО-активностите во училиштето (3–5 работни денови пред активноста); и
- ▶ да информира редовно за постигањата и евентуалните пречки во реализацијата на МИО активности во училиштето или во партнерската соработка.

Во соработката меѓу општината и тимовите за училишна интеграција, групата одговорна за МИО во општината ќе бара од тимовите за училишна интеграција да доставуваат глобален годишен план на активности и акциски планови за активности за МИО во училиштата на почетокот на учебната година. Глобалниот план ќе биде составен дел на Годишната програма за работа на училиштето, кој најдоцна до 31 август треба да биде доставен во општината. Инаку, тимот за училишна интеграција редовно ја известува општината за планираните

датуми за спроведување на активностите за МИО, во рок од три до пет работни дена пред да се реализира активноста.

Општината одржува редовна комуникација и соработка со тимовите за училишна интеграција на сите училишта. Таа бара од тимовите за училишна интеграција да биде редовно информирана за постигањата, како и за пречките што неочекувано се појавуваат во спроведувањето на МИО-активностите, за да понуди помош за наоѓање соодветни решенија. Одговорната група/координатор за МИО во општината може да организира периодични или редовни состаноци со координаторите на тимовите со цел да стекне увид и да даде соодветната поддршка на училиштата за МИО-активностите, особено во случаи на потреба од обезбедување на: **1.** дисеминација на успешни приказни во училиштата и во општината; **2.** ресурси за реализирање и/или промоција на активностите за МИО; **3.** медиумски покривања на МИО-активности и промоции и сите други видови поддршка од општината.

На крај на секоја учебна година, одговорната група/координатор за МИО во општината и координаторите на СИТ-овите од сите училишта одржуваат состанок со дневен ред што може да вклучува различни актуелни

теми на ниво на училиште и општина, во рамките на спроведувањето на активностите на МИО. Главно, на овие состаноци се дискутира и се договара следново:

- ▶ согледувања за годишните постигања за МИО во училиштата (врз основа на добиените извештаи од СИТ-овите пред крајот на учебната година);
- ▶ разгледување на можностите за унапредување на МИО во училиштата;
- ▶ планирање на наредните МИО-активности и промени во акциските планови и во годишните програми за работа на училиштата за наредната учебна година.

Во воспоставениот ланец на соработка на општината со училиштата и локалните институции и бизниси, општината е во позиција да обезбеди соодветни материјални и финансиски ресурси за поддршка на активностите за МИО во училиштата.

ТРЕТ ДЕЛ

4. ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО ОБРАЗОВНИОТ СИСТЕМ

проф. д-р Валентина Гулевска

4.1. ВАЖНОСТА НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ НА НАСТАВНИЦИТЕ

Во пресрет на предизвиците од новиот милениум, заедно со издигнувањето на свеста за заедничките човечки вредности и за припаѓањето кон глобалниот културен простор, уште еднаш експлицитно се потврдува значењето на образованието за развојот и за одржувањето на стабилни, мирни и демократски општества.

Иако секоја земја има свои специфики и традиции, промените во социо-политичката структура на модерниот свет (зголемена миграциска и професионална мобилност, економска глобализација и сл.) покажаа дека ниеден образовен систем не може да опстојува во историски и социјален вакуум. Мешањето на луѓето со различна етничка, културна и религиозна припадност, особено во поголемите урбани центри, ги соочува креаторите на образовни политики со нови, крупни предизвици.

Имајќи го предвид мултиетничкиот карактер на нашето општество, концептот за меѓуетничка интеграција во образованието претставува рамка на координирани активности, кои се темелат врз визијата за создавање образовен систем во кој се гарантираат човековите права и демократското учество на сите релевантни субјекти во планирањето и реализацијата на воспитно-образовниот процес. Меѓутоа, демократскиот напредок на општеството и резултатите од функционирањето на образовниот систем не се секогаш условени само од планирањето, раководењето и контролата на наставниот процес туку зависат и од професионалните квалитети на наставниот кадар. Со други зборови кажано, клучните компетенции на наставниците претставуваат *conditio sine qua non* за успешно остварување на воспитно-образовните цели.

Во педагошката наука постои консензус дека глобалниот концепт на мултикултурното образование е обележан со неколку главни принципи, меѓу кои промовирање на еднаков пристап до образованието, надминување на сегрегацијата во образовните институции, отфрлање на стереотипите и на предрасудите, емпатија кон дискриминираните и изолираните и верување дека секој поединец има капацитет да учи и да се развива. Во зависност од овие принципи се

моделираат и се утврдуваат неопходните компетенции на наставниците за работа во мултикултурна средина.

4.2. РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ КАЈ НАСТАВНИЦИТЕ

Истражувањата во полето на професионалниот развој на наставниците се бројни и разновидни. Притоа, од страна на истражувачите и на креаторите на образовни политики најчесто се користат „tuning“²⁴ и карактеристиките на клучните компетенции на наставниците во даден регион или пошироко.

Вообичаено, компетенциите се дефинираат како комплексна комбинација од знаење, разбирање, вештини, способности, вредности и ставови, кои водат до ефективна дејност во определен домен од човековото живеење.

Аналогно на ова, компетенциите на наставниците можеме да ги дефинираме како збир од професионално знаење, вештини, способности, вредности и ставови, кои водат до ефек-

²⁴ Усогласување на образовните проекти во Југоисточна Европа со системот на Болоња.

тивна дејност во воспитно-образовниот процес.

Концептот за меѓуетничка интеграција во образованието нуди различни перспективи за засилување на интеркултурните компетенции кај наставниците. Овој вид компетенции не се стекнува за кус временски период, туку се учи, се развива и се надоградува целиот живот, особено преку култивирање интелектуални ставови и етички вредности, кои им овозможуваат на наставниците јасно да ја согледаат својата моќ и одговорност во општеството. Имплементацијата на концептот се фокусира на теоретското и на практичното обезбедување инклузивна и креативна општествена клима за учење, на меѓуетничката интеграција и комуникација во образовните институции, како и на фер третман во поглед на различните мислењата и ставови што произлегуваат од етничката композиција на образованиот систем во Република Македонија.

Со оглед на фактот дека училиштето е местото каде што социјално формирањето ставови спрема другите етнички групи сè уште можат да се менуваат, напорите на просветните работници треба да бидат насочени кон совладување на вообичаеното верување дека сопствената култура е единствено правилна и природ-

но коректна. Наставникот треба да ја познава својата култура, но и да изразува подготвеност да запознае други култури, да промовира еднаквост меѓу учениците и да презема различни активности и мерки против секаков вид дискриминација и говор на омраза.

Општо е познато дека професионалните компетенции на наставниците се градат врз три основни нивоа (димензии): когнитивно ниво (знаење), афективно ниво (вредности) и прагматично ниво (вештини).²⁵ Секое ниво претставува засебен сегмент во процесот на професионализацијата, но, истовремено, тесно е поврзано со другите две нивоа. Токму затоа, кога зборуваме за градење и засилување на интеркултурните компетенции кај наставниците, треба да ја имаме предвид меѓусебната испреплетеност на знаењето, ставовите и вештините со кои треба да се одликува еден наставник за да може успешно и ефикасно да одговори на предизвиците настанати со промените и актуелните состојби во образованието.

Одејќи редоследно, една од најзначајните интеркултурни компетенции на наставниците е неопходно-

²⁵ OECD, "Educating Teachers for Diversity: Meeting the Challenge", (OECD Publishing, 2010), 28.

то знаење и разбирање на поимите: „идентитет“, „етницитет“, „култура“, „интеркултурализам“, „мултикултурализам“ и сл. Оваа примарна и важна компетенција ја осмислува филозофската ориентација на наставникот, која треба да биде насочена спрема определени идеи, принципи и вредности. Од неа, сукцесивно, се формираат професионални ставови што ја поттикнуваат отвореноста и љубопитноста кон другите култури.

Понекогаш наставникот е загрижен не само за тоа како неговите ученици учат и напредуваат туку и како се чувствуваат во училиштето и надвор од него.²⁶ Компетенциите што вклучуваат емоционални елементи, какви што се грижата, емпатијата, споделувањето радост, тага и сл. произлегуваат од афективниот домен на процесот за стекнување квалификации. Во овој домен главно се манифестира емоционалната интелигенција на наставникот.

Според некои истражувачи, емоционалната логика е различна од интелектуалната. За нејзиното функционирање не е неопходно да се воспостави директна врска меѓу причината и последицата. Емоционалната логика се однесува на секвенции од

фактите што ја сочинуваат сржта на човечките потреби и задоволства.²⁷ Афективниот домен е од исклучителна важност за развој на интеркултурни компетенции кај наставниците. Не е ни малку лесна задача, на пример, да се поучуваат ученици што не ѝ припаѓаат на културата на наставникот.²⁸ Од тие причини, наставникот, со помош на ваквата компетенција, може да ги совлада етничките и културните бариери и да ги разбере чувствата и размислувањата на другите. Со други зборови, наставникот треба да се оспособи да ги гледа нештата и од гледна точка на другите. Во овој контекст, редуцирањето на психолошката дистанција меѓу субјектите што им припаѓаат на различни етницитети и култури се постигнува со емпатична и спонтан емоционална експресија кон другите. Оттаму, способноста за емпатија претставува интринзична карактеристика на личноста, но таа може, исто така, да се учи, да се негува и да се развива. Емпатијата најчесто се дефинира како капацитет за разбирање на чувствата, намерите, мотивите и желбите на другите луѓе.

27 Pharanad J. and M. Doucet, eds. *Éducation, quand les émotions s'en mêlent!*, (Québec: Les Presses de l' Université du Québec, 2013).

28 Jean Moule, *Cultural Competence: A Primer for Educators*, (Boston: Cengage Learning, 2011), 5.

26 Елизабета Бахтовска, *Практични совети за итшување на резултатите од учењето: Прирачник*, (Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“, 2012), 9.

Според тоа, наставникот може да ги анализира емоциите на учениците и да учи како да реагира на нивните различни искуства и културни обичаи на позитивен начин.

Наставниците често играат улога на модел за однесување, кој учениците брзо и лесно го прифаќаат. Во таа смисла, доколку наставникот сака да изгради однос на почитување на достоинството на луѓето и почитување на етничките и културните разлики во системот на воспитание и образование, мора самиот, со личен пример, да го покаже тоа. На тој начин интеркултурните компетенции на наставникот се манифестираат на прагматично ниво. Педагошкиот авторитет на наставникот претставува своевидна дисциплина со чијашто помош тој го регулира поведението на воспитаниците и суштински влијае врз нивните убедувања. Во таа смисла, педагошкиот авторитет на наставникот ќе зависи од неговата претходна морално-етичка и психолошко-педагошка подготовка.

Како еден успешен пример за организирани активности во насока на развој на компетенциите на идните наставници и нивна подготвеност за работа во мултикултурна средина е проектот „Универзитетски курикулум за интеркултурна работа со млади“, кој се спроведува од страна на

Центарот за балканска соработка „Лоја“ од Тетово. Овој проект започна со работа уште во 2008 година, во соработка со Универзитетот на Југоисточна Европа, па продолжи со активностите за воспоставување курсеви за студентите што студираат на педагошките факултети во Тетово, Скопје и во Штип.

Проектот работи во насока на институционализација на универзитетски курикулум, кој има цел да ги воведи идните наставници во темите за човековите права, како и во мировните студии. Целта на проектот е имплементација на универзитетски курикулум за интеркултурно образование и ненасилни пристапи за трансформација на конфликтите, во формалните и во неформалните обуки на идните наставници што студираат на педагошките факултети. Активностите се насочени кон одржливи промени на образовниот систем во насока на интегрирано образование и поддршка на демократските процеси и мирна коегзистенција меѓу различните етнички заедници, нивна соработка и дијалог.

Во рамките на овој проект се спроведува интердисциплинарен предмет кој во себе сплотува три клучни сегменти, подеднакво распределени во текот на семестарот: теми од сферата на човековите права и демокра-

тијата, мултикултурните теории, модели и контроверзии, како и теми од сферата на образованието, како клучен извор на мотивација за градење на демократско општество.

Предметот има цел да ги воведо студентите во теми поврзани со човековите права и демократијата, разрешувањето конфликти и пост-конфликтно помирување, како и со прашањата за мирот и безбедноста во мултикултурните средини. Дополнително, целта е студентите да стекнат вештини и знаења што подоцна ќе можат успешно и квалитетно да ги имплементираат во својата професионална реализација по завршувањето на студиите. Исто така, во рамките на овој предмет се работи на подигнување на свеста на студентите-идни наставници за важноста на споменатите теми, да бидат во можност да ги идентификуваат областите во кои ќе можат активно да се инволвираат, да се подготват за младински проекти со мултикултурна содржина, како и за вклучување на мировните студии во образовниот систем.

Програмата се реализира во три компоненти, кои се преплетени за време на семестарот:

- ▶ Прва компонента – предавања на теми за човековите права и мировните студии, кои ги реализираат професорите на факултетот;

- ▶ Втора компонента – обуки за креативна разработка на конфликти (основен и напреден);
- ▶ Трета компонента – практична работа на студентите, односно поддршка на мали иницијативи во насока на користење на знаењата и вештините стекнати од првите две компоненти.

Втората и третата компонента се организирани од страна на ЛОЈА, во тесна соработка и консултации со претставници од Универзитетот.

4.3. СТРУКТУРА НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ КАЈ НАСТАВНИЦИТЕ

Улогата на наставникот во современото училиште станува сè комплексна поради новите предизвици и задачи што се појавуваат пред образованието денес.

Токму затоа, листата на клучни интеркултурни компетенции на наставниците е флексибилна, приспособлива и никогаш не може да се рече дека е комплетно завршена.

Во табелата подолу е понудена структура на интеркултурните компетенции на наставниците, која се базира врз дескрипторите на квалифи-

кации, во согласно со Националната рамка за квалификации во високото образование. Професорите на педагошките факултети можат да ја користат оваа структура на компетенции како појдовна основа во едукацијата на своите студенти во текот на нивното иницијалното образование.

Табела 1: Клучни интеркултурни компетенции на наставниците

ЗНАЕЊЕ И РАЗБИРАЊЕ ЗА:	СПОСОБНОСТИ И ВЕШТИНИ ЗА:
<p>клучните подрачја и аспекти на мултикултурното учење (промовирање мултикултурализам; промовирање на човековите права, демократијата, социјалната праведност и еднаквост; намалување на стереотипите, предрасудите и на дискриминацијата; решавање конфликти)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ демонстрирање свесност за својата култура и развивање позитивен културен идентитет; ▶ отворање кон запознавање со особеностите на <i>груѓиџиџе</i> култури (вредности, обичаи, практики и сл.); ▶ почитување на етничките/културните разлики меѓу учениците/колегите и воздржување од вреднување на културните особености на различните; ▶ промовирање еднаквост меѓу учениците и прфаќање разлики; ▶ разбирање на мислењата и чувствата на <i>груѓиџиџе</i> и согледување на работите од перспектива на <i>груѓиџиџе</i> (мултиперспективност); ▶ демонстрирање свест и почит за искуството, способностите, јазикот и културата на секој ученик поединечно; ▶ развивање вештини кај учениците да ги применуваат концептите за човековите права во секојдневни ситуации; ▶ развивање вештини кај учениците да се справуваат со предизвиците на неправда и да преземаат акции за социјална праведност; ▶ развивање вештини кај учениците за иницирање демократски акции и внесување промени во училишниот контекст и пошироко; ▶ развивање вештини кај учениците за препознавање на етничките стереотипи и предрасуди кај себеси и кај <i>груѓиџиџе</i> и залагање за нивно надминување; ▶ преземање активности насочени против секаков вид дискриминација и говор на омраза во воспитно-образовниот процес; ▶ развивање вештини кај учениците за анализа и решавање конфликтни ситуации; ▶ користење методи на активно и искуствено учење, кои промовираат мултикултурно учење (дијалог, дискусии во мала и голема група, играње улоги, демонстрација и симулации, анализа на текстови или ситуации, драмски/тетарски претстави).

карактеристиките и потенцијалите на добрите практики за успешна реализација на заеднички ученички активности за унапредување на МИО

- ▶ демонстрирање прифатеност, адаптација и интеграција на етничка и културна различност во воспитно-образовниот процес;
- ▶ поттикнување на учениците за подобро меѓусебно запознавање и градење групна кохезија;
- ▶ поттикнување на активното учество на учениците додека работат заедно во помали и поголеми мешани групи, координирајќи ги активностите кон постигнување заедничка цел;
- ▶ обезбедување рамноправен статус меѓу учениците, каде што сите ученици се доживуваат подеднакво вредни (учениците подеднакво се пофалуваат за нивните постигања без разлика на нивното етничко потекло);
- ▶ креирање атмосфера на заемно почитување и доверба меѓу учениците и можност за поголемо зближување и пријателство во текот на заедничките активности;
- ▶ внимавање при испраќањето пораки за МИО до учениците преку скриениот курикулум што го изведува наставникот во текот и по реализацијата на наставните и воннаставните активности;
- ▶ користење различни стратегии и методи за кооперативно учење, истражување, решавање проблемски задачи, дијалог и дискусија за контроверзни прашања, решавање конфликти, искусвени активности, активности со користење различни медиуми;
- ▶ демонстрирање сензибилитет и одговорност за личните идеи, потребите за учење, интересите и чувствата на учениците со различно етничко потекло;
- ▶ развивање вештини кај учениците за креативност, критичко мислење во донесувањето заеднички решенија и одлуки кога работат на практични/манипулативни и мисловни активности;
- ▶ развивање вештини кај учениците за дејствување како агенти за промени и преземање акции за социјална праведност и активни демократски практики;
- ▶ уредување и дизајнирање на ентериерот на училиницата и училиштето со воведување мултикултурализам преку визуелен материјал (иконографија карактеристична за идентитетот на различните етнички/културни групи);
- ▶ соработување со и вклучување на родителите и пошироката општествена заедница во градењето атмосфера на меѓусебно почитување и соработка.

<p>важноста на комуникацијата, соработката и интеракцијата во унапредувањето на меѓуетничките релации меѓу учениците</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ иницирање персонализирани контакти, дружење и негување пријателства меѓу учениците со различно етничко потекло во и надвор од училишната средина; ▶ поттикнување кон активно слушање, почитување на идеите и ставовите на <i>групиите</i> и воспоставување емпатична комуникација со учениците; ▶ поттикнување соработка меѓу учениците со мешан етнички состав, која вклучува директна интеракција, позитивна меѓузависност, еднакви можности за успех во групната и во индивидуална одговорност; ▶ поттикнување меѓусебна дискусија, во која учениците со различна етничка /јазична припадност можат да ги искажат/споделуваат своите идеи, искуства, погледи и чувства; ▶ креирање позитивна и инклузивна средина, во која учениците се ангажирани и покажуваат поголема мотивација и интерес; ▶ користење техники и практики за подобрување на комуникацијата и интергрупни/меѓуетнички релации кај учениците.
<p>процеси на следење, рефлексija и давање повратни информации за реализираните активности за МИО</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ систематско следење и давање повратни информации при реализацијата на активностите; ▶ поттикнување на учениците за рефлексija и проценка на сопствените искуства и на доживувањата од активностите на МИО.
<p>важност на рефлексija и самоевалуацијата на наставниците за сопствената практика за МИО и значењето и потребата за континуиран професионален развој на наставниците во областа на МИО и на интеркултурното образование</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ спроведување рефлексija и самоевалуација на сопствената работа при реализацијата на активностите за МИО; ▶ донесување демократски и транспарентни одлуки во врска со наставата и со напредокот на сите ученици подеднакво; ▶ иницирање за практикување акциски истражувања за подобрување на педагошките приоди и практики за МИО; ▶ идентификување на сопствените потреби и интереси за доживотно образование и планирање на својот професионален развој во областа на МИО (учество на обуки и други форми на стручно усовршување); ▶ тимско работење и соработка со колегите во изнаоѓање начини за унапредување на МИО (размена на искуства и примање/давање повратни информации за подобрување на практиките за МИО); ▶ следење и вградување на новите научни достигнувања и на добрите практики од областа на МИО во сопствената практика.

Училницата е природно место на мултикултурализмот. Тука се концентрираат голем број културно специфични прашања, поради што секој наставник треба да има јасно изградени правила што ќе ги применува во својата работа. Некои истражувачи²⁹ сметаат дека главните насоки според кои треба да се раководи секој наставник што работи во мултикултурна средина се:

- ▶ да ги поучува учениците да ги почитуваат другите култури исто како својата;
- ▶ да ги поттикнува учениците да стекнат искуство за културните разлики на луѓето, но, истовремено, и да развијат свест за сличностите на сите луѓе како човечки суштества;
- ▶ да ги охрабрува учениците да се отворат едни спрема други, да си поставуваат заеднички цели и заеднички да се стремат кон нивно остварување;
- ▶ да им помага на учениците успешно да се вклопат и активно да функционираат во мултикултурно општество.

²⁹ Wilma De Melendez and Verna Beck, *Teaching Young Children in Multicultural Classrooms: Issues, Concepts, and Strategies*, (Wadsworth: Cengage Learning, 2013), 6.

Во таа смисла, интеркултурните компетенции на наставниците силно влијаат врз обезбедувањето позитивна атмосфера и соработка во училницата. Тие вклучуваат во себе голем број елементи, кои, генерално, се манифестираат преку личната идентификација, јазикот, мислата, комуникацијата, акциите, навиките и верувањата на наставниците.

Идејата за човековото достоинство е стара колку и човечкиот род и постои во различни форми во сите култури и религии.³⁰ Образованието, пак, претставува незаменливо средство за длабоко и хармонично развивање на човештво, кое ќе ја почитува оваа идеја. Поради тоа, неопходно е модерните образовни политики со голема одговорност да го насочат своето внимание кон целите на образовниот систем и кон средствата со чија помош тој систем ќе функционира. Според некои аналитичари, мултикултурното образование – како реформско движење, всушност, претставува дел од платформата на една поголема заложба за рамноправност на културите во светски рамки.³¹

³⁰ LOJA, “Course on multiculturalism: Handbook for students”, (Tetovo: Center for Balkan cooperation LOJA, 2013), 16.

³¹ MarilynneBoyle-Baise, “Bleeding Boundaries or Uncertain Center? A Historical Exploration of Multicultural Education.” In *History of Multicultural Education*, vol. 2: *Foundations and*

Врз таа основа можеме да заклучиме дека меѓукултурните и меѓуетнички релации во образовниот систем на Р. Македонија природно и систематски ја наметнуваат потребата од конструктивна комуникација и интеракција во духот на современите образовни трендови. Имплементацијата, пак, на ваквите воспитно-образовни цели и приоритети не може да се замисли без адекватни знања, вештини и ставови, односно без адекватни компетенции на целокупниот воспитно-образовен кадар во училиштатата (наставниците, стручните соработници и директорите). Исклучително е важно студентите – идни наставници, да стекнат „знаење за акција“³² не само во инструментална, стручна смисла (како идни професионалци) туку и во општествено-политичка смисла (како идни граѓани на дадено општество).

Во тој контекст, развојот на интеркултурните компетенции на наставниците претставува клучен сегмент во градењето на капацитетите на нашето мултикултурно и мултиетничко општество за идентификација на за-

Stratifications, edited by C. A. Grant and T. K. Chapman. (New York: Routledge, 2012).

32 Zgaga, Pavel. Review of *Tuning Teacher Education Curricula in the Western Balkans*, edited by Nataša Pantić. (Belgrade: Centre for Education Policy, 2008).

еднички цели и перспективи, кои водат кон поголема интеграција.

4.3.1. ВЕЖБИ ЗА ЗАСИЛУВАЊЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ КАЈ НАСТАВИЦИТЕ

Со цел да се илустрира засилувањето на конкретни интеркултурни компетенции, во продолжение се наведени примери за активности што се реализираат како мултикултурни работилници со ученици од различни етнички/јазични припадности. Мултикултурните работилници се реализираат билингвално. Примерите се земени од прирачникот „Мултикултурни работилници за основни училишта“.³³

Вежба 1

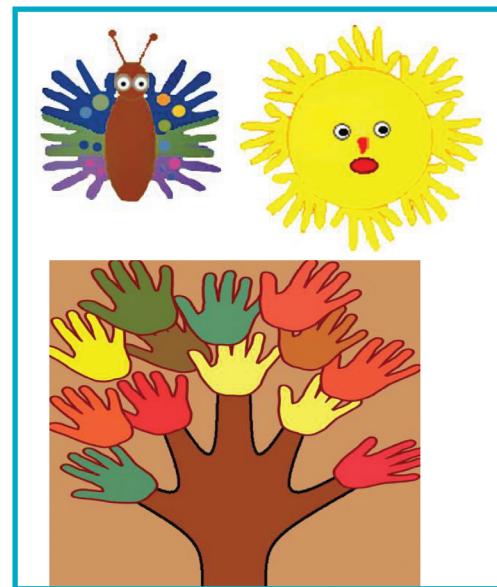
Како може наставниците кај учениците да развијат чувство за припадност кон етничката, независно од припадноста кон конкретна етничка заедница?

Се формираат три групи од по седум-осум ученици. На почетокот на активноста наставникот им покажува

33 Дедова, Р. Балажи, С. Алушевски, С. Негриевска, Ф. Прирачник за мултикултурни работилници за основните училишта (ревидирано издание) УСА-ИД, Македонски центар за граѓанско образование, Скопје.

на учениците слика за тоа како треба да изгледа крајниот продукт од нивната заедничка работа (слика 4). Потоа, групите меѓу себе се договараат која фигура (дрво, пеперутка или сонце) ќе ја изработуваат. На три хамер-хартии наставникот црта: стебло со гранки без лисја, пеперутка без крилја и сонце без зраци. Учениците, распределени во три групи, треба да ги довршат фигурите за да личат на изработката прикажана на слика 1. Со помош на наставникот учениците ги отцртуваат своите дланки на хартија, а потоа нацртаните дланки ги бојат со боички. На крајот, обоените дланки од хартија се лепат на цртежите од хамерот, па, така, дрвото добива лисја, пеперутката – крилја, а сонцето – зраци. Изработките од трите групи се спојуваат и се прави заеднички постер. Се вели дека е тој постер заедничко дело на целата група (односно на сите три групи) и се разгледуваат сите изработки. Како дополнување на оваа вежба може да се додаде следнава активност: наставникот ги поттикнува учениците да одберат заедничко име за целата група. Учениците даваат предлози. Кога ќе се исцрпат сите предлози, од учениците поединечно се бара да се изјаснат кое име најмногу им се допаѓа, а наставникот ги брои гласовите за секој предлог. На крајот се собираат гласовите и се прогла-

сува името на групата. Доколку има две или повеќе имиња со ист или со приближно ист број гласови, се прифаќаат сите имиња и се комбинираат. Откако ќе биде избрано името на групата, наставникот го испишува на голема хартија на сите јазици застапени во групата.

Сл. 4 – Изглед на крајниот продукт

Вежба 2

Како може наставникот кај учениците да развие свесност за постојаноста на културни разлики и сличности кај луѓето преку учење зборови на јазиците на „групите“?

Пред започнувањето на активностата наречена „Новогодишен речник“ на-

ставникот изработува картички со цртежи на кои се претставени: Дедо Мраз, Снешко и елка (слика 5). Секој ученик во класот треба да добие по еден комплет од сите три картички. Исто така, наставникот претходно треба да научи како се именуваат нештата претставени на картичките на сите јазици застапени во групата (табела 1). На почетокот од активноста сите ученици седат во круг и се поведува разговор околу пристигнувањето на Новата година. Потоа, секој ученик добива по еден комплет од сите три картички. Најпрво, наставникот кажува како се вика секое нешто што е нацртано на картичките на сите јазици застапени во групата. Учениците ја креваат високо соодветната картичка повторувајќи го кажаниот збор на два или повеќе јазици. Откако ова ќе се извежба, се оди понатаму така, што сега само на едниот или само на другиот јазик ќе биде кажано името на секое нешто од картичките, а секој ученик ќе треба брзо да ја подигне високо соодветната картичка. Ова се повторува неколку пати наизменично за секоја картичка. Притоа, наставникот треба да води сметка имињата на претставените нешта од картичките да бидат искажани подеднаков број пати на сите јазици застапени во групата.

Сл. 5 – Картички со цртежи

МАКЕДОНСКИ	АЛБАНСКИ	ТУРСКИ	РОМСКИ
ДЕДО МРАЗ	BABA DIMRI	NOEL BABA	РАНО РАРО
СНЕСКО	DORDOLEC	KARDAN ADAM	IVJALO
ЕЛКА	BREDH	NOEL AĞACI	NEVE BERSHESKORO KASHT

Вежба 3

Како може наставникот кај учениците да развие свесност за сличностите и разликите во традиционалните обичаи на културите?

Учениците се делат на четири етнички хомогени групи. Секоја група добива задача да дискутира за традиционалните обичаи при правењето свадба во нивната етничка заедница. Потоа, учениците од секоја група избираат по еден свадбен обичај што ќе го одглумат пред учениците од другите групи. На крајот, откако сите групи ќе ги одглумат избраните обичаи, наставникот поттикнува разговор меѓу учениците, при што на секоја група ѝ дава право да им постави по едно прашање на останатите групи во врска со свадбените обичаи на нивната етничка заедница. Секоја група се обидува да одговори на прашањата најдобро што може.

Вежба 4

Како може наставникот кај учениците да развие свесност за рамноправен шрејман на сите етнички заедници во училиштето?

1. Сите ученици стојат во круг и се делат во тројки. Секој од трите ученици, во секоја од тројките, кажува по едно нешто што најмногу му се допаѓа во училиштето (може да е и нешто што го нема во другите училишта). Потоа учениците од секоја тројка треба да се договорат и заеднички да изберат едно нешто од работите за училиштето кажани претходно, како најспецифично и исклучително. На крајот сите тројки ги набројуваат нештата што најмногу им се допаѓаат во училиштето.
2. Учениците се делат на четири групи. Секоја група добива задача да работи на тема: „Училиште што ги почитува сите, без разлика на етничката, јазичната, верската или некаква друга припадност“.

Учениците во групите треба да го опишат таквото училиште на различен начин:

- ▶ прва група: со цртеж;
- ▶ втора група: со песна;
- ▶ трета група: со писмен состав/есеј;
- ▶ четврта група: со плакат на кој се претставени што е можно повеќе детали и аспекти од заададената тема.

По завршувањето на активноста секоја група им го покажува/презентира своето заедничко дело на другите групи и објаснува како прикажаното училиште ги почитува сите, без разлика на верската, етничката или некаква друга припадност.

Вежба 5

(Оваа вежба може да се реализира како наставна или воннаставна активност, со ученици што учат на еден или на повеќе наставни јазици).

Како може наставникот да им помогне на учениците во решавањето на меѓуетнички конфликтни ситуации во училиштето?

Учениците се сместени во училишта со компјутери. Наставникот ги информира дека ќе гледаат краток анимиран филм за кој потоа ќе разговараат. Со кликување на линкот: http://www.youtube.com/watch?v=b_fI2CihXP8&list=UUdHXb62Cuj24S9VtGtQCCZg ќе се стартува краткиот анимиран филм „Конфликт“ од Гари Бардин. Откако ќе го изгледаат филмот, наставникот ги поканува учениците да ги искажат своите впечатоци. Потоа им поставува неколку прашања на кои учениците треба да се обидат да дадат одговор:

- ▶ Како настанал конфликтот во прикажаниот филм?
- ▶ Дали желбата да се биде „над“ другиот може да биде причина за конфликт?
- ▶ Дали „скараните страни“ можат да се смират?
- ▶ На кој начин можат да го направат тоа?
- ▶ Што може да се случи кога „не попушта“ ни едната ни другата страна?

На крајот од дискусијата наставникот може да ги резимира сите одговори на учениците со кратката поучна мисла: „Не прави им го на другите она што не сакаш да ти го прават тебе“.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

5. АКТИВНОСТИ ЗА ЗАЕМНА СОРАБОТКА МЕЃУ УЧЕНИЦИ ОД РАЗЛИЧНИ ЕТНИЧКИ ЗАЕДНИЦИ И ПРИМЕРИ ОД ДОБРИ ПРАКТИКИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА АКТИВНОСТИ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА

Тимот на ПМИО
(Небојша Мојсоски, Тулаха Тахир,
Снежана Јанкуловска, Ана Пискачева)

5.1. НЕКОИ ИСКУСТВА ОД ЗАЕДНИЧКИТЕ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ ВО ПМИО

Главниот фокус на ПМИО е воспоставување механизми во јавниот образовен систем кои овозможуваат директен контакт, активна комуникација и соработка меѓу учениците од различните етнички/јазични заедници. До крајот на учебната 2014/2015 г. заедничките ученички активности се реализираа во околу стотина повеќејазични училишта, а 270 партнерства се склучија меѓу 396 училишта со различни наставни јазици, кои овозможија да се сретнат и да се запознаат соученици од различни етнички заедници кои живеат далеку едни од други.³⁴ Овие директни контакти меѓу учениците се структурираа систематски (наспроти неорганизирано или спонтано) преку организирани

³⁴ Петроска, В. Б., Кениг, Н. (2014). Извештај од евалуацијата на реализирани активности во училиштата од фаза 2. Скопје: Проект на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието.

и добро испланирани заеднички наставни и воннаставни активности, со цел да се овозможи конструктивна и успешна интеракција меѓу учениците влијаејќи врз намалувањето на стереотипите и предрасудите кон *гругише* култури. Воспоставените партнерства меѓу две или повеќе училишта вклучуваат краткорочни активности, а некои заеднички ученички активности, пак, се одвиваат повеќекратно и траат подолго.

Наставните активности, какви што се заедничките часови по различни предмети, проектите и наставата во природа, главно се изведувани во повеќејазичните училишта, но, исто така, и меѓу партнерските училишта. Иако се спроведуваат и наставните и воннаставните активности, училиштата најчесто ги претпочитаат воннаставните активности, бидејќи им се полесни за организирање. Без оглед на фактот дали се наставни или воннаставни, краткотрајни или долготрајни, во спроведувањето на сите заеднички ученички активности се применуваат следниве базични критериуми:³⁵

- ▶ одредување заедничка цел, која води кон конкретен финален продукт;
- ▶ директна комуникација, преку која учениците се запознаваат и формираат интерперсонални односи, наместо етнички интергрупни односи;
- ▶ активна соработка, наспроти паралелно работење во иста група;
- ▶ обезбедени услови за слободно изразување на учениците на нивниот мајчин јазик.

5.1.1. ПРОЦЕС НА ПЛАНИРАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИТЕ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

Искусството од реализираните проектни активности покажа дека процесот на планирање игра круцијална улога во успешноста на организирањето активности што се во согласност со критериумите за МИО. Според наодите од набљудувањата на заедничките активности во училиштата, кои започнуваа со реализација, забележано беше дека планирањето е најчесто примарно фокусирано на содржината на активностите, наместо на самиот процес на имплементација. Затоа, колку и да е важна содржината во одредувањето на целта на заедничката ученичка активност, процесот на спроведување на конкретната цел/продукт на учениците

³⁵ Негриевска, Ф., Петроска, В.Б., Балажи, С. (2012). Заеднички активности со групи ученици со мешан етнички/јазичен состав, Прирачник за наставници. Скопје: Проект на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието

треба да биде примарниот фокус и главниот фактор во обезбедувањето одржливи резултати, кои водат кон променети ставови и редуцирани предрасуди и стереотипи кај децата.

ПРАКТИКИ ШТО ТРЕБА ДА СЕ ОДБЕГНУВААТ:

- ☑ Планирањето се фокусира главно на содржината.
- ☑ Планирањето не ги зема предвид можностите за интеракција.
- ☑ Наставниците-фасилитатори не планираат однапред заедно да ги споделуваат со учениците инструкциите на различните застапени јазици.
- ☑ Формираните групи ученици се небалансирани во однос на застапеноста по етникуми.
- ☑ Методот на поделба на учениците во помали етнички мешани групи не е испланиран однапред.
- ☑ Планираните активности ги нагласуваат карактеристиките на една етничка група, што води кон етноцентризам.

Планот за работа на групните задачи треба да биде добро осмислен за да се одбегне доминирањето на индивидуалната работа, при која учениците би работеле паралелно, а на крајот само би ги соединиле израбо-

тените делови во крајниот продукт. Оваа појава често се случува во заедничките училишни активности на учениците, кога секоја група ученици го изготвува својот дел на својот наставен јазик и се сретнува на крајот на активностите за подготовка на завршната презентација. Дури, често се случува, работејќи во помали групи на конкретна задача, на пример во изготвување постер или стрип, секој ученик да го исцрта својот дел од постерот/стрипот без каква и да е соработка и координација со другите членови на групата.

Комуникацијата и соработката се од фундаментална важност во заедничките ученички активности, па затоа процесот на планирање треба примарно да се фокусира на осмислување и организирање на активностите и задачите на начин што овозможува највисоко ниво на директна интеракција.

Проектното искуство покажа и дека активностите што даваат најдобри резултати во однос на поактивна интеракција и воспоставување подлабоки релации меѓу учениците се со содржина што нуди поголем простор за креативност и независност во донесувањето одлуки додека работи групата, како и поефективна фасилитација од наставниците. Ова најмногу се однесува на видеопро-

дукцијата³⁶ и на театарските претстави,³⁷ активности што резултираат со високо ниво на мотивација, заинтересаност и вклученост на учениците. Спортските активности³⁸ се покажаа како исклучително успешни со демонстрираниот голем ентузијазам и волја за учество на учениците, што неизбежно го поттикнува чувството за тимска работа и создава позитивна атмосфера. Понатамошното потенцирање на ефектот се постигнува кога спортските активности се спроведуваат долгорочно, со повеќекратни активности организирани за иста група ученици.

Во планирањето наставниците мора да ја земат предвид повеќејазичната природа на активноста, при што за секоја група ученици од одреден наставен јазик мора да се обезбеди наставник-фасилитатор што го говори јазикот на конкретната јазична група ученици. Важно е да се напомене дека при користењето и преводот на различни јазици од наставниците-фасилитатори не треба да се посветува поголемо внимание само на јазикот на мнозинството, бидејќи ваквиот став ги маргинализира учениците во групата што не го зборуваат јазикот

36 <http://goo.gl/HzZ8tE>

37 <http://pmio.mk/news/western-balkans-love-story-shakespeare-at-the-door/>

38 <http://pmio.mk/archive-capacity-building/a-smile-is-a-smile-in-any-language/>

на мнозинството. Коректниот процес на планирање треба да обезбеди наставниците-фасилитатори да им даваат инструкции на учениците преку заемно парафразирање во обраќањето, а не буквално да преведуваат. На овој начин фасилитаторите демонстрираат модел на еднаквост и соработка, кој ќе биде копиран и применуван од учениците.

ПОЗИТИВНИ ПРАКТИКИ:

- ☑ Главниот фокус е насочен кон процесот.
- ☑ Избраните задачи обезбедуваат максимална интеракција.
- ☑ Исполнувањето на задачите бараат високо ниво на креативност.
- ☑ Наставниците-фасилитатори претходно се подготвуваат за да обезбедат инструкции на двата јазици.
- ☑ Соодветна балансирана застапеност на учениците во групата.

Друг аспект што треба да биде земен предвид во планирачкиот процес е изборот на ученици за секоја конкретна активност. Се препорачува да се воспостави баланс во однос на родовата и на етничката застапеност меѓу учениците во групите. Застапеност на прилично помал број претставници на некоја етничка заедница

во групата ученици е многу непожелно, бидејќи е може да се предизвика чувство на инфериорност во групата на помалку застапените ученици, што ги спречува активно да се ангажираат во заедничката активност.

Поделбата на поголемата група ученици што ги реализира заедничките активности во помали групи за работа на конкретни делови од целокупната поставена цел/задача/продукт треба, исто така, да се испланира внимателно. Фасилитаторите треба да бидат сигурни дека добро го планирале составот на помалите групи и тоа на начин со кој е обезбеден нивен соодветен баланс и диверзитет, но, во исто време, планираниот состав да не се перципира и да не доживее од страна на учениците како вештачки изведена активност.

Родителите, исто така, играат значајна улога во оваа фаза. Вклученоста на родителите во планирањето на заедничките ученички активности обезбедува поголем интерес и поддршка низ целиот процес на имплементација. Вклученоста и поддршката можат да обезбедат нивно учество во планирањето, фасилитирањето на конкретни активности, споделувањето нивни професионални искуства и знаења, кои би било релевантни за конкретните задачи во заедничките ученички активности. Тие, исто така, учествуваат и во обезбедувањето

поддршка или работење со учениците во изготвување на крајниот продукт.

ПОЗИТИВНИ ПРАКТИКИ:

- ☑ Сите ученици активно соработуваат и комуницираат додека ја изготвуваат задачата во весела и жива атмосфера.
- ☑ Задачата е интересна за учениците и тие со возбуда работат за нејзино исполнување.
- ☑ Учениците активно се слушаат и меѓусебно се почитуваат за време на целиот процес.
- ☑ Целата група ученици со ентузијазам ја подготвува презентацијата на продуктот.
- ☑ Презентацијата се реализира на сите наставни јазици, со вклученост на поголем број ученици.
- ☑ Наставниците внимателно ја набљудуваат комуникацијата во групата и кога е потребно поттикнуваат на интеракција.
- ☑ Наставниците активно комуницираат меѓу себе за време на активностите и надвор од училиницата демонстрирајќи модел на соработка.
- ☑ Наставниците им помагаат на сите ученици независно од наставниот јазик.

5.1.2. РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКИТЕ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

Како што споменавме претходно, примарниот фокус во процесот на имплементација на заедничките ученички активности е креирањето заеднички продукт преку заедничко кооперативно учење. Искуството во проектните активности покажа дека од голема важност за групата ученици е продуктот да биде многу интересен за нив и компатибилен со нивните интереси и возраст. Кога учениците работат на продукт што е интересен (вообичаено таков продукт вклучува креативни процеси и користење на новите технолошки достигнувања), групата има желба да инвестира повеќе енергија, соработува на повисоко ниво и е ентузијастички расположена во текот на целиот процес, што предизвикува моќни и позитивни емоции. Ефектите се многу поизразени кога овој тип активности се спроведува во подолг временски период со иста група ученици. Во таков случај, односите меѓу учениците во групата се трансформираат во искрени пријателства, што влијае врз трансформација на ставовите на учениците кон *друѓишце* етникуми. Меѓутоа, независно од видот на крајниот продукт, процесот преку кој се постигнува резултатот е примарниот фокус на заеднички-

те ученички активности, што во најголема мера зависи од способноста на наставникот да го фасилитира процесот. Дури и во рамките на мали групи може да се очекува учениците да имаат тенденција најмногу да комуницираат со соучениците што веќе ги познаваат, на нивниот заеднички наставен јазик. Ова, практично, значи дека меѓу учениците понекогаш се создаваат поделености во помалите групи, со што се создава паралелна работа меѓу групите. Наставниците се одговорни за фасилитирање на процесот за охрабрување на интеракцијата во групата и поттикнување динамика што овозможува активна дискусија и соработка меѓу сите членови во групата.

Треба да се има предвид дека учениците се многу чувствителни во перципирањата. Фасилитаторите на активноста треба да бидат свесни дека нивното однесување претставува модел за соработка, кој учениците го копираат. Исто така, и начинот на кој наставниците се однесуваат со учениците што учат на наставен јазик различен од нивниот, многу влијае врз процесот. Во почетоците на реализацијата на ПМИО беа идентификувани ситуации за време на активностите кога наставниците, поради недоволно претходно искуство, спонтано комуницираат и им помагаат само на „своите“ ученици, однос-

но на учениците од истата етничка заедница. Ваквиот пристап ја засилува поделеноста и го продлабочува јазот меѓу различните групи ученици. Затоа е важно фасилитаторите да бидат подеднакво посветени кон сите ученици во групата, независно од наставниот јазик на кој предаваат и нивната етничка припадност.

Во однос на употребата на наставниот јазик на учениците, активностите треба да овозможат секој ученик да се изразува на својот мајчин јазик, односно на својот наставен јазик. Искуството во ова подрачје покажа дека оневозможување на учениците да се чувствуваат комотно во изразувањето на својот мајчин/наставен јазик влијае врз нивната способност активно да се ангажираат во заедничката активност и да соработуваат со своите соученици. Овие ученици или остануваат пасивни во текот на активноста или, пак, воспоставуваат контакт со соучениците што го познаваат и го зборуваат истиот јазик. Од друга страна, кога заедничката активност е фасилитирана од наставници што ги охрабруваат учениците да им помагаат на своите соученици кога дискутираат и донесуваат одлуки, се гради атмосфера на доверба и поддршка што влијае врз создавање позитивна меѓузависност во групата, која се трансформира во група заснована врз заеднички воспоставена

цел/продукт. Заедничката активност е особено успешна ако наставникот во неа вклучил и ученици што говорат на два или на повеќе локални јазици, при што тие демонстрираат позитивен модел пред своите врсници.

5.1.3. ПРОМОЦИЈА НА РЕАЛИЗИРАНИТЕ ЗАЕДНИЧКИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

Промоцијата на постигнатите резултати и на реализираните продукти е уште еден важен аспект што ги засилува ефектите од спроведувањето на заедничките ученички активности. Искуството покажа дека промоцијата на активностите за меѓуетничка интеграција во образованието не само што поттикнува чувство на сопственост и гордост кај учениците што учествуваат во нив туку, исто така, врши моќно влијание врз целата училишна заедница. Кај учениците што не учествувале во овој вид активности се зголемува заинтересираноста и ентузијазмот за учество во иднина. Промоцијата вклучува организирање настани во училиштето и во локалната заедница, публикување материјали на училишните и на општинските веб-страници и медиумска покриеност.

Организирањето театарски претстави, спортски активности, форум-те-

атри, се форми на промоција што генерираат³⁹ голем интерес и кај учениците во училиштето кои не учествувале во заедничките активности. Дисеминацијата на информациите од заедничките ученички активности во јавноста го охрабрува учеството и на други училишта во овие активности, а, во исто време, го зголемува интересот на општата јавност и нивото на свесност за интегрираното образование.

5.1.4. КОНТИНУИРАНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА АКТИВНОСТИТЕ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА

Една од целите на промоцијата на заедничките ученички активности е да се стимулира и и да се зголеми учеството на другите ученици и наставници во активностите за меѓуетничка интеграција во училиштата. Процесот на меѓуетничка интеграција во училиштата значи и континуирана имплементација на активностите во сите сфери на училишниот живот. Имплементацијата и промоцијата на заедничките ученички активности е континуиран процес. Процесот на реализација на активностите

за МИО континуирано ги поддржува училиштата и преку одржување менторски средби, набљудувања и сесии за повратен одговор за заедничките ученички активности, сè со цел да се унапредат наставничките компетенции за спроведување на активностите за меѓуетничка интеграција во училиштата. За да се обезбеди и дополнителен поттик за училиштата, добро е да се обезбедува поддршка со мали грантови за спроведување на заедничките ученички активности, бидејќи еден од најголемите предизвици со кои се соочуваат училиштата во организирањето активности за меѓуетничката интеграција во образованието е недостигот од финансиски средства. Ова особено се однесува на еднојазичните училишта, кои имаат минимални можности за воспоставување контакти со ученици од различни етнички заедници, а во исто време и огромни трошоци за организирање контакти и средби (најголем дел од трошоците се наменети за превоз). Затоа, обезбедувањето постојан фонд за заеднички ученички активности е од круцијална важност за одржливоста на меѓуетничката интеграција во образовниот систем.

Успешното постигнување на поставените цели на заедничките ученички активности се доказ дека децата и младите можат да работат заедно и

³⁹ <http://pmio.mk/archive-community-outreach/forum-theatre-debate-and-workshop-in-stip/>

да се социјализираат, да воспостават меѓусебна позитивна меѓузависност, без оглед на фактот дали ѝ припаѓаат на една или на друга етничка заедница, независно од јазикот на кој зборуваат. Креативноста, уметноста и заедничкото истражување секогаш претставуваат предизвик за младата личност, која во текот на заедничките ученички активности се отвора, ги изразува своите потреби и интереси, ги реализира знаењата и ги унапредува социјалните вештини. Овие заеднички активности креираат можности за препознавање на она што е добро, а што не е, како и за разбирање дека разликите не се причина за бариери, туку се предност за воспоставување искрени и долготрајни пријателства.

5.2. ПРИМЕРИ ОД УСПЕШНИ ПРАКТИКИ ОД СПРОВЕДУВАЊЕТО АКТИВНОСТИ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ „САНДЕ ШТЕРЈОСКИ“ – КИЧЕВО

Добрите практики од спроведувањето на активностите во ПМИО во тријазичното училиште „Санде Штерјоски“ – Кичево, кое е и модел-училиште во

Проектот се опишани во натамошниот текст. Материјалот е подготвен од страна на директорот Лулзим Мехмеди, заедно со СИТ-от на училиштето.

5.2.1. АКТИВНОСТИ ЗА ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЦИПАЦИЈА НА УЧЕНИЦИТЕ

Цел на активностите: Главна цел на активностите од демократската партиципација е вклучувањето на учениците во демократската процедура на одлучување како дел од функционирањето на училиштето како организирана заедница со свои правила, задачи, обврски и одговорности. Тоа значи – идентификација на учениците со демократскиот модел на одлучување и живеење во училиштето.

Активности по теми: Основна тема околу која се одвиваат сите активности од демократска партиципација на учениците е практикувањето демократскиот модел на одлучување и работа на учениците во една интегрирана мултиетничка средина.

Подготовка и реализација на активностите: Демократска партиципација на учениците е модел со кој учениците вежбаат и практикуваат демократија уште од најрана возраст. Учениците во училиштето заеднички се

подготвуваат за учење на основните принципи на демократијата (одговорност, правда, авторитет и приватност). Овој модел е добра и соодветна практика, особено за училиштата во кои се реализира настава на учениците на повеќе јазици, бидејќи се покажа како посебно успешен во планирањето и во реализацијата на заедничките активности на учениците во етнички/јазични мешани групи. Со примена на правилата за балансиран состав на учениците по етничка/јазична основа, по полова застапеност и примена на истите правила при избор на ученички раководства и тела, се практикува правична застапеност и вклученост на сите ученици. На тој начин тие ги создаваат одделенските заедници (ОЗ) и го избираат највисокото тело, односно претседателството на училишната заедница (ПУЗ).

Во училиштето веќе три години се практикува демократскиот избор на постојани и повремени тела во ОЗ, ПУЗ и во тие тела секој поединец има свои задачи, обврски и одговорности. Овие тела ги координираат одделенските раководители и координатори и ги реализираат своите активности. Одделенските раководители работат со ОЗ, а координаторите со ПУЗ ја координираат и работата на ОЗ. Највисокото тело – ПУЗ, изработува своја програма преку обуки и

потоа, заедно со координаторите, се реализира програмата. Нивни претставници, како највисоко ученичко тело, се вклучени и во највисокиот училиштен орган – наставнички совет, каде што ги изнесуваат своите мислења и ставови.

Продукти: начин за писмено обраќање до сите органи во училиштето, огласна табла, анкети, презентации, акции со различна цел, ученички базар, спортски активности, забави и др. Овие успешни практики се соодветни за застапување на која било промена што ги интересира учениците. Со овие продукти тие учат како да се слушнат нивните барања и мислења за подобрување на нивната средина за учење.

ПРИДОБИВКИ:

- ▶ практикување ндемократски избор на ученичките тела;
- ▶ балансиран етнички и полов состав, кој е најзначаен за функционирање на сите тела;
- ▶ зголемен интерес кај учениците за решавање на ученичките дилеми и проблеми;
- ▶ освестување на наставниците за потребата ученичките тела да бидат избрани од самите ученици;
- ▶ практикување писмена комуникација;

- ▶ почитување на мислењето на учениците;
- ▶ развивање вештини за добра комуникација и поставување реални очекувања;
- ▶ запознавање, дружење, намалување на стереотипите и на предрасудите, заемно почитување на разликите и на сличностите.

ПРЕДИЗВИЦИ:

- ▶ практикувањето ученичка демократија бара време и мотивација;
- ▶ временски и просторни ограничувања;
- ▶ работа на зголемување на самовербата кај учениците.

Демократската партиципација на учениците е добра практика за решавање на заедничките проблем и/или потреба да се организираат сите активности во училиштето, особено во една мултиетничка интегрирана средина.

5.2.2. МУЛТИКУЛТУРНИ РАБОТИЛНИЦИ

Мултикултурните работилници се реализираат со повеќе групи ученици од различни возрасни групи. Серијата мултикултурни работилници вклучуваат по 24 ученици од возрасни груп

пи според развојни периоди, полови и етнички избалансирани, кои следат настава на македонски, албански и на турски јазик. Средбите со учесниците се одржуваат еднаш седмично, во заеднички договорен термин во времетраење од едно полугодие.

Активностите на мултикултурните работилници беа организирани по теми и, главно, се одвиваат според следниот редослед и **теми**:

- ▶ воведни работилници (работилници: Меѓусебно запознавање, Ние сме група, Правила на групата);
- ▶ мултикултурни работилници (работилници за запознавање со сличностите и разликите на двете етнички заедници, како на пример: Како се кажува црвено на друг јазик?; Славиме роденден; Обичаи при раѓањето на децата; Музика, инструменти и ора; Кажете ми како да направам?; итн.);
- ▶ проектни / изведбени работилници (работилници на кои учениците соработуваат во изработката на финален продукт – плакати и планирање и реализирање изложба на која ќе ги претстават своите дела пред родителите и пред заедницата).

Работилниците ги организираме и ги реализираме и според дадените насоки во Прирачникот за мултикул-

турни работилници за основни училишта.⁴⁰ Активностите во секоја од мултикултурните работилници беа прифатени од страна на учениците со ентузијазам и желба за соработка, со што се создаде пријатна, жива и весела атмосфера за работа. Придобивките од овој вид работилници беа видливи уште од самиот почеток. Комуникацијата меѓу учесниците за време на работилниците веднаш се пренесе и во училишните ходници, надвор од училиштето и во семејствата.

Динамиката на работа за време на главните активности ја одредуваа самите ученици и пријатно беше да се посведочи колку учениците соработуваат кога имаат заедничка цел пред себе. Иако сите уживаа во воведните и во завршните активности на игра, со иста енергија и посветеност се вклучуваа и во главните активности и во рефлексивната на крајот на секоја работилница. Учениците отворено дискутираа за дадените теми, искрено ги споделуваа своите позитивни чувства и отворено зборуваа за стереотипите и за предрасудите со кои се соочувале досега. Од работилни-

ците произлегоа многу конструктивни идеи и предлози, а идеите и чувствата беа преточени во голем број изработки, кои по завршувањето беа изложени пред родителите.

На завршната изложба родителите имаа можност внимателно да ги разгледаат изработените продукти на учениците, да разговараат со другите родители и да го почувствуваат тимскиот дух на учениците. Продуктите на заедничките ученички активности трајно ги красат ѕидовите на просторијата како сведоштво за воспоставените пријателства, еднаквоста и соработката меѓу учениците од различните наставни јазици, која произлезе од реализираните мултикултурни работилници.

Некои од продуктите од реализираните мултикултурни работилници:

- ▶ кодекс за однесување (заеднички донесени правила на групата);
- ▶ цртежи и песнички посветени на училиштето;
- ▶ разговорник на двата јазици од етничките заедници;
- ▶ плакати што ги презентираат мултикултурните работилници;
- ▶ покани за завршната изложба;
- ▶ завршна изложба за родителите и за локалната заедница.

⁴⁰ Дедова, Р. Балажи, С. Алушевски, С. Негриевска, Ф. Прирачник за мултикултурни работилници за основните училишта (ревидирано издание) УСАИД, Македонски центар за граѓанско образование, Скопје

Придобивки:

- ▶ учениците меѓусебно се запознаваат и се почитуваат;
- ▶ соработка меѓу членовите на групата и донесување заедничка одлука за доброто на сите членови на групата;
- ▶ развивање свесност за постоењето сличности и разлики меѓу сопствената и другите култури;
- ▶ развивање чувство за припадност кон групата, независно од припадноста на конкретна етничка заедница;
- ▶ учење зборови на јазикот на *гру̀џише*;
- ▶ учениците развиваат чувство на припадност кон групата, поттикнување на креативноста на учениците со заедничка изработка на колективен продукт корисен за сите, кој ја претставува пошироката заедница;
- ▶ дружењето меѓу учениците продолжува и после мултикултурните работилници, надвор од училиштето;
- ▶ и многу други.

Предизвици:

Предизвиците при планирањето и реализирањето на мултикултурните работилници главно се однесуваа на

обезбедување соодветен простор и определување термин што е погоден за сите учесници, со оглед на работата во две смени и во три училишни згради.

При формирањето на групите најголем предизвик беше да се обезбеди доволен број ученици од македонски наставен јазик, поради малиот број ученици во училиштето што учат на македонски наставен јазик. Ова претставува бариера, која ни создава потешкотија при почитувањето на правилото за одржување на балансот (етнички и полов).

Голям предизвик е како меѓу учениците да се одржи воспоставениот меѓусебен позитивен однос што владее за време на овие работилници и по завршувањето на работилниците. Ова особено се однесува на влијанието на семејството и на медиумите врз натамошното градење на ставови и опстојувањето на предрасудите.

Во текстот подолу следува практичен опис на реализирани мултикултурни работилници со различни возрасни групи во рамките на МИО во училиштето „Санде Штерјоски“ – Кичево:

МУЛТИКУЛТУРНА РАБОТИЛНИЦА СО УЧЕНИЦИ ОД ПРВА ВОЗРАСНА ГРУПА (II И III ОДДЕЛЕНИЕ)

Јазик: македонски и турски

Учесници: 12 ученици од македонски наставен јазик и 12 ученици од турски наставен јазик

Цел: Запознавање на учениците, меѓусебно почитување, развивање со-работка меѓу децата од двете етнички/јазични групи и социјализација.

Тема на работилниците: Ние и нашите другарчиња.

Активности: Работилниците се подготвени однапред од страна на наставниците-реализатори, вклучувајќи ги и соодветните материјали претходно. Активностите на мултикултурната работилница се реализираат најчесто во петок, и тоа пред часовите. По реализацијата на работилниците, наставниците-реализатори, заедно со учениците што учат во новата училишна зграда во с. Пашино, ги превезуваат со сопствен превоз. На тој начин се избегнува доцнењето на учениците на настава, бидејќи во нашето училиште одделенската настава секогаш почнува од 14:00 часот. Доколку нема услови за реализирање на мултикултурната работилница во петок, тогаш се презакажува за среда. Во периодот од месец декември 2012 год. сè до месец мај 2013 год. се реализираа вкупно 15 работилници од мултикултурен и изведбен карактер преку кои се воспоставија, се градеа и се негуваа нераскинливи пријателства меѓу учесниците.

ПРОДУКТИ:

- ➔ постери и цртежи;
- ➔ изработки на маски;
- ➔ обележувачи на страни во книга;
- ➔ украси; и
- ➔ предмети за чување прибор.

Изработките се изложени на сидовите во модел-училиштето и на полиците во некои училници.

ПРИДОБИВКИ:

- ➔ унапредена социјализација;
 - ➔ надминување на некои стереотипи што учениците ги стекнуваат во своите домови;
 - ➔ идентификување на сличностите, без разлика на различната етничка/верска припадност;
 - ➔ учење песнички на другиот јазик, бројалки.
-

МУЛТИКУЛТУРНА РАБОТИЛНИЦА СО УЧЕНИЦИ ОД ТРЕТА ВОЗРАСНА ГРУПА (VI И VII ОДДЕЛЕНИЕ)

Јазик: македонски и албански

Учесници: 12 ученици од македонски и 12 ученици од албански наставен јазик

Цели:

- ▶ меѓусебно запознавање, воспоставување и одржување комуникација со припадници на другите етнички заедници;
- ▶ запознавање на културата на различните етнички заедници и развивање почит кон нив;
- ▶ развивање свесност за сличностите и разликите во карактеристиките на другите култури;
- ▶ поттикнување на соработка и донесување групни одлуки од заеднички интерес;
- ▶ развивање свест за рамноправен третман на различните етнички заедници.

Активности по теми:

- ▶ работилници за меѓусебно запознавање;
- ▶ работилници за запознавање со сличностите и разликите на двете етнички заедници;
- ▶ проектни / изведбени работилници на кои учениците соработуваат во изработка на финален продукт – плакати и планирање и реализирање изложба на која ќе ги претстават своите дела пред родителите и пред заедницата.

Подготовка и реализација на работилниците:

По обуката за двојазично водење на работилниците, двајцата наставници-реализатори заеднички се подготвуваат за нивната реализација. Подготовките вклучуваат планирање на текот на работилниците и активностите, подготовка на потребните материјали, обезбедување соодветен простор и распоред во него.

Во работилниците учествуваат 24 ученици, полово и етнички избалансирани, а работилниците се реализираат еднаш седмично, во претходно утврдениот термин (петок), на двата наставни јазици – македонски и албански јазик.

Планираните активности во секоја од мултикултурните работилници беа прифатени од страна на учениците со ентузијазам и желба за соработка, со што се создаде пријатна и весела атмосфера за работа.

Динамиката на работа за време на главните активности ја одредуваат самите ученици и пријатно е да се посведочи колку учениците соработуваат кога заеднички имаат поставена цел пред себе. Иако сите уживаа во воведните и во завршните активности, со иста енергија и посветеност се вклучуваа и во главните активности и во рефлексивната на крајот на секоја работилница. Учениците отворено дискутираат по избраните теми, искрено ги искажуваат своите чувства и отворено говорат за стереотипите и предрасудите со кои досега се соочувале.

ПРОДУКТИ:

- ➔ заеднички донесени правила на групата;
- ➔ плакати што ги презентираат мултикултурните работилници;
- ➔ покани за завршна изложба;
- ➔ завршна изложба за родителите и за локалната заедница.

ПРИДОБИВКИ:

- ➔ меѓусебно запознавање на учениците;
- ➔ развивање чувство за припадност кон групата, независно од етничката припадност;
- ➔ соработка меѓу членовите на групата и донесување заедничка одлука за доброто на сите членови на групата за време на проектните/изведбените работилници;
- ➔ развивање свесност за постоењето сличности и разлики меѓу сопствената и другите култури;
- ➔ учење зборови на јазикот на *груѓиџе*;
- ➔ дружењето меѓу учениците продолжува и по мултикултурните работилници, надвор од училиштето.

МУЛТИКУЛТУРНА РАБОТИЛНИЦА СО УЧЕНИЦИ ОД ЧЕТВРТА ВОЗРАСНА ГРУПА (VIII И IX ОДДЕЛЕНИЕ)

Јазик: македонски и албански

Учесници: 12 ученици од македонски и 12 ученици од албански наставен јазик

Цели: меѓусебно запознавање, поттикнување за прифаќање и почитување на разликите, запознавање со обичаите на другите култури, поттикнување на креативноста на учениците, заедничка изработка на колективен продукт корисен за сите

Активности по теми:

- ▶ воведни работилници (работилници за запознавање на членовите од групата);
- ▶ мултикултурни работилници (работилници за запознавање со сличностите и разликите во обичаите кај двете етнички заедници);
- ▶ изведбени работилници (работилници во кои се изработува разговорник и дипломи).

Подготовка и реализација на работилниците:

На почетокот се формира група од 24 ученици, полово и етнички избалансирана. Учениците донесоа писмени изјави од родителите за согласност за учество на своите деца во мултикултурните работилници. Мултикултурните работилници се одржуваат еднаш неделно.

ПРОДУКТИ:

- ➔ кодекс за однесување (правила на групата);
- ➔ цртежи и песнички посветени на училиштето;
- ➔ разговорник на двата јазика од етничките заедници.

ПРИДОБИВКИ:

- ➔ учениците меѓусебно се запознаваат и се почитуваат;
- ➔ учениците развиваат чувство на припадност кон групата;
- ➔ развиваат свест за постоењето на сличности и разлики меѓу сопствената и другите култури;
- ➔ динамична интеракција меѓу членовите на групата и учење зборови од јазикот на другите;
- ➔ поттикнување на креативноста на учениците со заедничка изработка на колективен продукт корисен за сите што го претставуваат во пошироката заедница;
- ➔ дружењето меѓу учениците продолжува и по мултукултурните работилници.

5.2.3. СЕКЦИИ

Идеалниот модел на организација и реализација на заедничка секција со етнички/јазично „мешана“ група учесници произлегува од постулатите на контакт-хипотезата на Олпорт, според која треба да се има предвид следново:

- ▶ учество на балансиран број ученици од различните јазични/етнички заедници;
- ▶ секцијата ја водат наставници од секој застапен наставен јазик – може да учествуваат и родители;
- ▶ се користат сите застапени наставни јазици што е можно порамноправно;
- ▶ се одржуваат редовни средби во траење 1–1,5 час, еднаш неделно, во текот на најмалку едно полугодие;
- ▶ темата/активноста заеднички ја избираат учениците од сите застапени јазични/етнички заедници;
- ▶ се работи во мали „мешани“ групи;
- ▶ се работи во атмосфера на соработка (натпревар е можен само меѓу „мешани“ групи).⁴¹

⁴¹ Проект за меѓуетничка интеграција во образованието, Работен материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието: Обука за тимови за училишна интеграција, јуни 2013.

Од страна на учениците што се вклучени во проектните активности се даваат предлози за формирање секции, потоа се гласа и се прави рангирање за финален избор на секции.

Во продолжение се наведени неколку примери од реализираните секции по училиштата.

Од работата на истражувачката и на новинарската секција

Составот на учениците и наставниците е по 24 ученици во секција (со балансирана етничка и родова застапеност).

Секциите се координирани од наставници од трите наставни јазици (македонски, албански и турски јазик).

Секциите ги реализираат активностите преку одржување:

- ▶ средби – еднаш неделно;
- ▶ истражување, кое е индивидуално и групно, преку собирање материјали од разни извори;
- ▶ меѓусебна соработка, која се одвива преку тимска работа со чести размени на информации и искуства.

ИСТРАЖУВАЧКА СЕКЦИЈА

Истражувачката секција работеше на тема: Телефони – трансформација низ времето. Учениците имаа различни видови телефони. Истражуваа и меѓусебно разменуваа информации за секој различен вид телефонски апарат и комуникациските можности на секој од нив. На крајот на истражувањето сите заедно подготвија изложба со многубројни телефони.

Продукт: Колекција на различни видови телефони. Стекнати знаења за значењето на телефонот како најсовремена технологија за комуникација и патот на негово трансформирање, според техничко-технолошкиот развој.

НОВИНАРСКА СЕКЦИЈА

Тема: Информирање на учениците, наставниците и на родителите за сите училишни активности. Учениците меѓусебно споделуваат информации за ученичките активности во училиштето, со посебен фокус на заедничките активности за МИО.

Продукт: Новинарско катче за транспарентно информирање на сите наставни јазици за активностите во училиштето. Особено внимание им се посветува на заедничките активности во секциите, како и на споделување поопширни информа-

ции по однос на верските и националните празници на сите етнички заедници што учат во училиштето. Катчето презентира информации на сите наставни јазици во училиштето и е достапно за сите ученици, наставници и родители. Наставниците, реализатори на активностите на секциите, идентификуваат придобивки и предизвици од работата на секциите со заеднички ученички активности наменети за МИО.

Придобивки:

- ▶ меѓусебно лично запознавање и запознавање со културите на учениците што учат на различен наставен јазик со различна етничка припадност;
- ▶ развивање другарство меѓу учениците со различна етничка/јазична припадност;
- ▶ унапредување на креативноста;
- ▶ развивање на критичкото мислење;
- ▶ стекнување знаења од јазиците на различните етнички заедници.

Предизвици:

- ▶ развивање на истражувачките способности;
- ▶ развивање на комуникациски способности меѓу различни етници;

- ▶ запознавање со другите култури;
- ▶ стекнување со нови знаења и искуства;
- ▶ прибирање, размена, селектирање, обработка и презентирање информации.

СПОРТСКА СЕКЦИЈА

Во нашето училиште, кое располага само со една спортска сала, соодветно на распоредот на часови во училиштето наставата по предметот Физичко и здравствено образование (ФЗО) се одвиваше во мешан етнички/јазичен состав на ученици од паралелки на албански и на македонски наставен јазик. На самиот почеток претставуваше голем предизвик во рамките на активностите на ПМИО да се формира спортски тим за велосипедизам, во кој учениците ќе реализираат активности надвор од училиштето.

Велосипедизмот како дисциплина се предложи од самите ученици и тоа преку анкетирање на можни дисциплини што би ги реализирале. Во тимот членуваат по осум ученици од сите три наставни јазици (македонски, албански и турски), во полово избалансирани групи, со нивните одговорни наставници, во мешан етнички состав.

Учениците имаат изготвен акциски план со определена временска рамка и учесници.

На првите средби се презентираше историјатот на велосипедизмот како спорт. Потоа, на терен се вежбаа одредени велосипедски вештини на одбележена траса, за потоа да се излезе на одредени рути надвор од градот, до поблиските населени места и во спортско-рекреативниот центар Крушино. На крајот се реализираше промотивно возење во училишниот двор пред сите претставници од училиштето и пред родителите.

Меѓусебното запознавање и дружење, дружбите по училишните обврски, развивањето пријателства меѓу учениците се највредните придобивки што ги уживаа тие заедно со наставниците, кои ги координираа активностите во работата на овој тим.

Потешкотијата за функционирање на оваа секција е недостигот од реквизити потребни за реализација на активностите.

Состав на групата во секцијата:

- ▶ наставници – реализатори (мешан тим од двајца наставници);
- ▶ група ученици балансирани по пол и по етнички состав.

Продукт: Завршно ревијално возење велосипеди по однапред обележена патека во училишниот двор, со учество на ученици, наставници, родители, претставници од општината, локалната заедница и медиумите.

Функционирање: Се формира мултиетничка група од 20 ученици, која се организира секој викенд во саботите и има различни маршрути со велосипеди, секогаш придружени и поддржани од наставниците.

5.2.4. ИЗЛЕТИ И ЕКСКУРЗИИ

Состав на групата:

- ▶ наставници – реализатори (мешан пар од најмалку двајца наставници);
- ▶ група ученици со „мешан“ етнички состав (Македонци, Турци, Роми, Албанци).

Тема: Заеднички излет на учениците и родителите.

Изградба на снежен град во Бунец, Маврово.

Цел/продукт:

- ▶ мултиетнички марш – заедничко дружење на учениците и на родителите од различни етнички заед-

ници, меѓусебно запознавање и стекнување меѓусебна доверба;

- ▶ заедничко учество во изградбата на снежен град во Бунец, Маврово и заедничко презентирање на снежниот град. Учениците изградија тврдина во снежниот град.

Функционирање: Се формираше полого и етнички балансирана мултиетничка група од 20 учесници, со која во почетокот на декември, веднаш по првиот паднат снег, се организираше еднедневен излет со наслов „Мултиетнички марш до локалитетот Крушино“.

Придобивки:

- ▶ меѓусебно запознавање и дружење според однапред планирани активности;
- ▶ унапредување на меѓуетничките односи и заедничко справување со предизвиците во текот на изодување на маршот;
- ▶ унапредени вештини за размена на позитивни и негативни искуства од реализираната активност.

Предизвици:

Справување со непредвидени природни појави и временски непогоди и непожелни ситуации при реализирањето на екскурзиите и на излетите.

5.2.5. ПРИРЕДБИ И ПРОСЛАВИ

Планирани активности според Глобалниот годишен план за МИО-активности:

- ▶ предвидено во акцискиот план – една приредба, реализирани – осум активности: Недела на детето;
- ▶ Курбан Бајрам;
- ▶ Велигден;
- ▶ Денот на албанската азбука;
- ▶ Денот на турската настава;
- ▶ Денот на македонските просветители;
- ▶ Новогодишна програма,
- ▶ донација на книги.

Продукт: заеднички интегрирани точки со подеднаков број ученици од сите етнички заедници, од машки и од женски пол.

Функционирање:

- ▶ заедничка подготовка на сите ученици за приредбата;
- ▶ изведување точки на сите наставни јазици;
- ▶ интегрирани точки;

- ▶ мултикултурни точки;
- ▶ добро координирање и организирање на претставата;
- ▶ соопштенија на сите три наставни јазици;
- ▶ покана до родителите, локалната самоуправа и до други гости, како и до медиумите.

Придобивки:

- ▶ учење едни за други преку учење едни од други;
- ▶ мултикултурно дружење и реализација на предвидените активности;
- ▶ интеграција на точките во претставата;
- ▶ подобро запознавање и дружење на учениците и по придобивките;
- ▶ надминување на предрасудите и на стереотипите;
- ▶ подобрена соработка со родителите и со медиумите;
- ▶ воспоставени пријателства меѓу ученици од различни етнички заедници.

Предизвици:

- ▶ координирање и организирање на учениците од едно до друго училиште и временски интервал;

- ▶ подобрување на комуникацијата меѓу наставниците-реализатори и СИТ-от.

5.2.6. СОРАБОТКА НА НАСТАВНИЦИТЕ

СОРАБОТКА НА СТРУЧНИ АКТИВИ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА

Активите значат здружување на наставници од исти или од сродни наставни предмети на трите наставни јазици во нашето училиште. На секој актив се избираат по двајца одговорни наставници на два наставни јазици. На состаноците на активите наставниците преземаат различни активности, примери на различни практики и разменуваат искуства.

Се изготви акциски план за работа на активите како едно заедничко тело. Целта е да се интегрираат сите наставници од трите наставни јазици во одделенската настава и да функционираат како едно активно тело во училиштето со своја програма за работа, која секогаш се вградува во Годишната програма за работа во училиштето и при назначувањето одговорни наставници.

Се изнајде нов пристап во групирање на наставниците со тоа што се избра по еден одговорен наставник на ниво

на секое одделение на трите наставни јазици, кои одржуваат состаноци на ниво на актив на одделенска настава, а по секој состанок секој од нив со своите колеги го споделува сработеното на ниво на возрастни групи. Одговорни на активот беа секогаш по тројца наставници на сите три наставни јазици. Тие изготвуваат програма за работа на активот во која секој месец се планира активност за учество на наставници од секоја етничка припадност за една заедничка тема. Во зависност од активностите, кога се работи за реализација на наставен час, секоја од наставничките работи со одреден број ученици од својата паралелка и ги вклопува во една паралелка за потоа со нив да ја реализира предвидената наставна единица. На часот комуникацијата се одвива на трите наставни јазици, со поддршка и помош преку парафразирање од страна на наставниците.

Продукти од соработката во стручните активи:

заеднички тестови и наставни ливчиња; заеднички годишни и тематски планирања за наставата; изготвени работни материјали и размена на наставни материјали; заеднички планови и реализација на наставни часови; заемни посети на часовите; заеднички работилници заедно со родители од мешан етнички состав;

изработени продукти и нивно експонирање во изложбено катче.

Изработка на заеднички тест – една содржина/текст на три наставни јазици.

Изработката на работниот материјал на три наставни јазици, кој се користи како нагледно средство во сите паралелки. По сработеното со учениците на терен, наставниците своите активности ги презентираат на состаноците на активот како печатен материјал, слики или Power Point презентации и го приложуваат како материјал во нивните наставнички портфолија.

Во текстот подолу следува практичен опис на реализирани активности од соработката на наставниците во рамки на МИО во училиштето „Санде Штерјоски“ - Кичево:

ПРИМЕР ЗА СОРАБОТКА НА НАСТАВНИЦИ ОД ПРЕДМЕТНА НАСТАВА (СТРАНСКИ И МАЈЧИН ЈАЗИК)

Заедничко планирање за час на две наставнички (од македонски и од албански наставен јазик) по англиски јазик

Наставна единица: Прослава на празникот Thanksgiving⁴²

Одделение: VIII (осмо одделение, осумгодишно образование)

Цели за учениците:

- ▶ да го усвојат вокабуларот поврзан со празникот Денот на благодарноста (да го препознаваат и правилно да го изговараат целиот вокабулар);
- ▶ да ја усовршат употребата на изучените времиња: сегашно време (Present Simple), минато свршено време (Past Simple), минато несвршено време (Present Perfect) во активна и во пасивна форма;
- ▶ да ја развиваат кооперативноста и да работат тимски во етнички/јазични мешани групи;
- ▶ да ги развиваат своите комуникативни способности (да разбираат усни искази од страна на настав-

никот и од другите ученици и да одговараат на поставените прашања на англиски јазик, во исто време да го слушаат и да го употребуваат македонскиот и албанскиот јазик);

- ▶ да ја развиваат својата креативност.

Очекувани резултати:

Резултатите мора да произлегуваат од целите и да бидат идентични. На пример, кај целите се внесува текст „да ги препознаваат...“, додека кај резултатите „ги препознаваат...“ Важно е да ја согледаме и да ја препознаеме дистинкцијата помеѓу целите и резултатите: кај целите планираме, додека при идентификувањето на резултатите ја проверуваме реализација на целите.

Учениците:

- ▶ го препознаваат, правилно го изговараат и го дефинираат целиот вокабулар за прославата на празникот;
- ▶ правилно ги изговараат и ги употребуваат формите на глаголите во изучените времиња (Present Simple, Past Simple, Present Perfect) во активна и во пасивна форма;

⁴² Ден на благодарноста, празник во САД.

- ▶ соработуваат меѓу себе и работат во тим во етнички/јазични мешани групи;
- ▶ ги согледуваат сличностите со своите врсници од другите етнички заедници/наставни јазици во одвивањето на процесот на учење;
- ▶ ги разбираат усните искази на наставникот и на другите ученици и одговараат на поставените прашања на англиски јазик, како и на албански и на македонски јазик;
- ▶ ја развиваат својата креативност.

Потребни ресурси: флеш-карти со вокабулар, компјутер, листови во боја, чек-листа за оценување (за наставникот/наставниците)

Методи на работа: усно излагање, дискусија, дијалог, читање

Техники на работа: бура на идеи, сложувалка

Форми на работа: фронтална, работа во тим

Метод на оценување: усна повратна информација, чек-листа за оценување

ТЕК НА ЧАСОТ

	АКТИВНОСТИ НА ПАРОТ НАСТАВНИЦИ	АКТИВНОСТИ НА УЧЕНИЦИТЕ
ЕВОКАЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Се воведува во темата на часот со бура на идеи на тема: „Празници што се прославуваат во САД“. ➔ Го презентираат вокабуларот заедно со учениците со помош на флеш-карти. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Одговараат на прашањата на наставникот. ➔ Го повторуваат целниот вокабулар заедно со наставникот.
СФАКАЊЕ НА ЗНАЧЕЊЕТО	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Ги распоредуваат учениците во мешани групи со претставници од двата (македонски и албански) наставни јазика и им даваат упатство за реализација на активностa (учениците истражуваат на Интернет за празникот Денот на благодарноста). ➔ Ја следат работата учениците, им даваат насоки и усна повратна информација на сите ученици од двата наставни јазици. ➔ Им помагаат на сите ученици од двата наставни јазика доколку има непознат збор, ја следат, ја насочуваат и ја оценуваат работата на учениците (со помош на чек-листа). ➔ Им даваат упатство на сите ученици од двата наставни јазика за изработка на предмети што се симбол за празникот. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Тимски истражуваат на Интернет, во мешани групи на ученици од двата различни наставни јазика, за дадената тема, а потоа заеднички подготвуваат презентација на нивната помала група, која ја претставуваат пред другите групи. ➔ Додека траат презентациите, другите мали групи имаат задача да ги дополнат прашањата што, евентуално, не биле опфатени. ➔ Во мешаните помали групи тимски се договараат за заедничкиот продукт/цел што ќе го изработат и заеднички го изработуваат. ➔ Сите ученици се движат низ историјата и ги разгледуваат изработките на другите групи и комуницираат во весела атмосфера.
РЕФЛЕКСИЈА	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Дискутираат со сите ученици, од двата наставни јазика, за најинтересните аспекти од прославата на празникот и за тоа што најмногу им се допаднало или не им се допаднало. Поттикнуваат весела и динамична дискусија меѓу учениците. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Дискутираат меѓусебно, водени од наставникот, за празникот, и за нивните впечатоци за неговото славење, за идеите како тие би го организирале и би го реализирале и за други слични идеи произлезени од дискусијата на учениците.
ДОМАШНА РАБОТА	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Пишување текст за опис на прослава на некој празник – по сопствен избор 	

5.2.7. СОРАБОТКА СО РОДИТЕЛИТЕ

Цел:

Поголема вклученост на родителите во училишните активности за МИО и воспоставување оддржлива родителска соработка за постигнување на крајниот ефект кај учениците – намалување на предрасудите и на стереотипите кон другите религии и етнички заедници. Опфатеност на родителите што не се вклучени во училишниот одбор и на родителите што не се вработени во истото училиште.

Состав:

- ▶ родители од сите етнички заедници, во полово и етнички балансиран состав;
- ▶ осум наставници од сите етнички заедници.

Активности по теми:

- ▶ работилница за украсување за Нова година;
- ▶ посета на верски објекти;
- ▶ подготовка и саем на традиционални јадења;
- ▶ спортска активност;
- ▶ излет во природа;
- ▶ садење цвеќиња во училишниот двор.

Подготовка и реализација:

Подготовките се прават во соработка со СИТ-от и со наставниците – одделенски раководители. Реализацијата на активностите се одвиваа во: училишните згради, спортската сала, верските објекти во градот. По изборот на темите за реализација се одржаа средби со родители и се поканија да учествуваат и да соработуваат во планираните активности. По пријавувањето на родителите се формираа етнички балансираните групи од родителите. Тие учествуваа во конкретните подготовки на заедничките активности на учениците (изготвување соопштение на трите наставни јазици, покани до локалната самоуправа и други гости, до медиумите) и во организирање на настаните.

Придобивки:

Остварена соработка, дружење со и меѓу родителите во училиштето, во размена на мислења, искуства и придонес во процесот на разрешување на проблемите во самото училиште, при што се формираат и трајни пријателства.

Предизвици:

Критики од родители за продолжувањето на активностите според досегашниот модел на соработка, со вклучување промени од стекнатото досегашно искуство.

5.2.8. СИТ-ОТ НА ОУ „САНДЕ ШТЕРЈОСКИ“ – КИЧЕВО ЗА ПРИДОБИВКИТЕ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ ОД АКТИВНОСТИТЕ ЗА МИО

Реализацијата на целите на МИО претставува вистински предизвик и за нашето училиште, вклучено како модел-училиште. Многу активно ги реализираме активностите во сите четири подрачја: активности со учениците, активности со наставниците, активности на подрачјето што значи атмосфера и опкружување, како и на подрачјето на соработка меѓу училиштето и родителите, заедницата и општината. Меѓусебното директно запознавање на учениците и наставниците при воспоставувањето непосредни контакти и развивањето соработка преку интерперсонална комуникација е процесот кон кој сме фокусирани за постигнување и постојано унапредување на меѓуетничката интеграција во училиштето и во заедницата.

Тимот за училишна интеграција, заедно со менаџерскиот тим на училиштето, ги идентификуваа следните *придобивки* од досегашната реализација на активностите за МИО:

- ▶ на менаџерскиот тим на училиштето му се овозможува да го изгради имиџот на интегрирано училиште;
- ▶ тимската работа на возрасните субјекти станува пример за добра практика;
- ▶ од тимската работа произлегуваат и добри резултати во кое и да е подрачје на работа во училиштето (планирање, реализација и производи);
- ▶ учениците повеќе се запознаваат меѓусебно и постепено надминуваат некои стереотипи и предрасуди;
- ▶ родителите поактивно се вклучуваат и учествуваат во донесувањето одлуки за разрешување на проблемите во училиштето;
- ▶ локалната средина веќе го препознава училиштето по својот имиџ и станува наш партнер на соработка и размена на искуства.

Од *предизвиците* со кои се соочивме, ги потенцираме најприоритетните за решавање:

- ▶ одржливоста на активностите за МИО за натамошно функционирање во насока на континуирано унапредување на МИО;
- ▶ континуирано создавање услови на позитивна клима за работа и функционирање;

- ▶ работа преку градење социјални вештини и компетенции кај сите фактори во училиштето за справување со дилеми, проблеми и конфликти;
- ▶ мотивирање на сечиј труд за сработена работа и можности за напредување;
- ▶ промоција на училиштето како модел-училиште за МИО на ниво на локална самоуправа на државно ниво и пошироко.

Со МИО во училиштето се креира подобра клима за работа и дружење на сите фактори во училиштето и сите што се вклучени во соработката со училиштето. Пред сè, јазикот е средство за комуникација, и во никој случај не треба да биде пречка за спроведување на активностите во училиштата, во кои и да било активности што се спроведуваат во училиштата. Богатството на нашето општество е и во тоа што на неговите простори се зборуваат повеќе јазици. Проблемот на непознавање на јазикот се надминува со желбата за учење за и од *груѓиџе*, кои се до нас и со нас, како и преку сè поголемиот број директни контакти меѓу децата и младината. Со цел да се комуницира подиректно на ниво на училиште, во училиштето организираме двојазични работилници за учење на албанскиот и на македонскиот јазик,

опфаќајќи нови групи наставници и ученици во секоја наредна година. Овие два јазика ги изучуваат наставници и ученици – Албанците го учат македонскиот, Македонците – албанскиот јазик. Од почетокот на реализација на ПМИО, од 2012 година до денес, во целиот колектив на наставници и во рамките на сите возрастни групи ученици, секоја наредна учебна година се опфаќаат нови групи. Сите учиме едни за други, едни од други, запознавајќи го јазикот на *груѓиџе* со сè поголема желба за повеќе дружба, пријателства и споделување на заедничките проблеми и наоѓање заеднички решенија. Целиот пристап во проектните активности е заемен. И наставниците и учениците увидоа дека запознавањето со сличностите и разликите меѓу нашите култури е основа за надминување на стереотипите и на предрасудите што се присутни. А, тоа го отвора патот кон интеграцијата, каде што врз основа на честа и директна интеракција и соработка се гради заемна доверба меѓу етничките заедници што коегзистираат на еден заеднички простор. Нашата порака е дека така треба да се гледа и да се негува нашата земја, на која сите ѝ припаѓаме и сите заеднички ги делиме и позитивните и негативните нешта. Тоа е богатство, а, во исто време, и предизвик за сите нас кои ѝ припаѓаме на нашата мултикултурна Македонија.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Amstelveen, R, (2000), Interactive Communication Trainig, Human interaction
2. Ardit, M., Muhic, M, Arifi, B., Bitoljanu, A., Bozicevic, G. Course on Multiculturalism: Handbook for Students. 2013. Tetovo: Center for Balkan Cooperation, LOJA.
3. Bratanic, M, (1991), Mikropedagogija (interakcisko-komunikaciski aspect odgoja), Skolska knjiga, Zagreb
4. Bratanic M, (2002), Paradoks odgoja, Hrvatska sveucilisna naklada, Zagreb
5. Дедова, Р. Балажи, С. Алушевски, С. Негриевска, Ф. Прирачник за мултикултурни работилници за основните училишта (ревидирано издание) УСАИД, Македонски центар за граѓанско образование, Скопје
6. Ethical dimension of education, (special edition, Science collection of ethical dimension in the educational system), Faculty of Pedagogy Jagodina, 2008 European center of minority's questions, (2006), Roma for the integrations: Analysis and references, SIDA (6-7)
7. Gutmann, A., 2003, Identity in Democracy, Princeton: Princeton University Press
8. Kymlicka, W. 1989, Liberalism, Community, and Culture, Oxford: Oxford University Press
9. Kymlicka, W. 1995, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford University Press
10. Kymlicka, W. 2001, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press
11. Кимлика, Вил, 2009, Современа политичка филозофија, Скопје: Академски печат
12. Levy, J.T., 1997, "Classifying Cultural Rights," Nomos XXXIX: Ethnicity and Group Rights, W. Kymlicka and I. Shapiro (eds.), New York: New York University Press
13. Organization for Economic Co-operation and Development. Educating Teachers for Diversity: Meeting the Challenge. (OECD Publishing, 2010).
14. Образованието и демократската култура (1991), (превод), Институт Отворено Општество. Скопје, македонија
15. Parekh, B., 2000, Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory, Cambridge, MA: Harvard University Press

16. Popova - Koskarova, R.(2007), Supporting diversities as a value through upbringing-educational process, The Fourth Balkan Congress, Education, The Balkans, Europe, Trakia University, Faculty of education, Stara Zagora, Bulgaria
17. Попова-Коскарова, Р, Комуникација во туризмот (општа и деловна), Факултет за туризам, Скопје, 2007 Popova – Koskarova(2010) Overcoming of the stereotypes and prejudice of Roma students and their integrations in the school border ,US-China Education Review, Illinois, USA,2009, Vol1-8
18. Pharanad J.and M. Doucet, eds. *Enéducation, quand les émotions s'enmêlent!* (Québec: Les Presses de l' Université du Québec, 2013).
19. Phillips, A., 2007, *Multiculturalism without Culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press
20. Прирачник Мултикултурни работилници за основни училишта, Проект училиште по мерка на детето, УНИЦЕФ и БРО.Прирачник за Обука за меѓуетничка интеграција во образованието-за Тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието, изготвен од Центарот за човекови права и разрешување на конфликти
21. Работен материјал. Меѓуетничка интеграција во образованието, обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во соработка со ЦЧПРК, Јуни 2013.
22. Taylor, C., 1995, "Irreducibly Social Goods," in *Philosophical Arguments*, Cambridge, MA: Harvard University Press
23. Taylor, C., 1992, "The Politics of Recognition," in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press
24. Wilma De Melendez and Verna Beck, *Teaching Young Children in Multicultural Classrooms: Issues, Concepts, and Strategies*.(Wadsworth: Cengage Learning, 2013).
25. Young, I.M., 1990, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, NJ: Princeton University Press.Zgaga, Pavel. Review of Tuning Teacher Education Curricula in the Western Balkans, edited by Nataša Pantić. (Belgrade: Centre for Education Policy, 2008)

ЕЛЕКТРОНСКИ РЕСУРСИ:

<http://goo.gl/HzZ8tE>

<http://www.mills.edu/academics/faculty/educ/szirkel/Creating%20more%20effective%20mu-1.pdf>

http://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0011/184853/Creating-a-Culturally-Inclusive-Classroom-Environment-mcb2.pdf

<http://www.learner.org/workshops/socialstudies/pdf/session3/3.Multiculturalism.pdf>

<http://pmio.mk/news/western-balkans-love-story-shakespeare-at-the-door/>

<http://pmio.mk/archive-capacity-building/a-smile-is-a-smile-in-any-language/>

http://www.youtube.com/watch?v=b_fl2CihXP8&list=UUdHXb62Cuj24S9VtGtQCCZg

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1

ИНСТРУМЕНТ ЗА СЛЕДЕЊЕ НА ЗАЕДНИЧКА АКТИВНОСТ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА

Овој инструмент содржи чекори за следење на заедничката активност, критериуми за заеднички ученички активности според кои се следи активноста и прашања за рефлексција. Критериумите се преземени од чек-листата за успешно спроведување на заеднички активности за МИО, каде што за некои од критериумите се дадени дополнувања и појаснувања. Инструментот може да се користи при подготовка и реализација на заеднички активности и за саморефлексија по завршување на активностите.

1. Планирање на заедничката активност

При планирање на заедничката активност реализаторите и другите членови од СИТ-от што ќе ја следи активноста ги користаат критериумите дадени во делот ПОДГОТОВКА И РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКАТА АКТИВНОСТ.

2. Следење на активноста

Активноста се следи според критериумите што се однесуваат на РЕАЛИЗАЦИЈАТА НА ЗАЕДНИЧКА АКТИВНОСТ и се пишуваат коментари/белешки со конкретни примери за постигнатост на секој критериум.

КОЛОНА 2 - Направете проценка на степенот на успешност на наведените критериуми на скала од 1 до 4, каде што 1 означува најниско ниво, а 4 највисоко ниво.	КОЛОНА 3 – Напишете коментари/белешки со конкретни примери за постигнатост на критериумот.
---	---

КРИТЕРИУМИ ЗА УСПЕШНО СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИТЕ АКТИВНОСТИ	ПРОЦЕНКА НА СКАЛА ОД 1 ДО 4	КОМЕНТАРИ/БЕЛЕШКИ СО КОНКРЕТНИ ПРИМЕРИ ЗА ПОСТИГНАТОСТ НА КРИТЕРИУМОТ
---	------------------------------------	--

ПОДГОТОВКА НА ЗАЕДНИЧКАТА АКТИВНОСТ

<p>1. Спроведена е <i>заедничка средба</i> со наставникот/ците од друг наставен јазик, каде што е направен детален план за заедничката активност (меѓу партнерските училишта се земаат предвид електронската комуникација и виртуелните средби). Планот се однесува на заедничка активност во подрачје што е од заеднички интерес за учениците и вклучува:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ цели на активността; ▶ содржина на задачата; ▶ конкретни чекори за реализација на заедничката активност (посебно внимание се обрнува на критериумите со броевите 5, 6, 9, 10, 11, 12 и 13 од РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКАТА АКТИВНОСТ); ▶ очекуван финален продукт; ▶ број на ученици-учесници и начин на нивно избирање; ▶ место и време на реализација на заедничката активност. 	<p>1 2 3 4</p>	
---	----------------	--

<p>2. Родителите се вклучени во планирање на заедничката активност и обезбедена е нивна согласност за учество на учениците (информирана согласност од самите родители и/или од Советот на родители)</p>	<p>1 2 3 4</p>
<p>3. Формирана е група на ученици-учесници, при што се почитувани критериумите за нивен избор (полова и етничка/јазична балансираност и соодветна возрастна категорија)</p>	<p>1 2 3 4</p>
<p>4. Подготвени се потребните ресурси/материјали за реализација на заедничката активност</p>	<p>1 2 3 4</p>
<p>5. Обезбедени се сите предуслови за безбедно спроведување на заедничката активност (заштита и од физичка и од психичка повреда)</p>	<p>1 2 3 4</p>

РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКАТА АКТИВНОСТ

<p>1. Учениците-учесници се вклучени во изборот на темата/содржината на заедничката активност и во планирањето на чекорите што треба да се преземат за да се дојде до продуктот</p>	<p>1 2 3 4</p>
<p>2. Заедничката активност е реализирана низ повеќекратни средби во континуитет (при подолготрајна активност: најмалку еднаш неделно во текот на барем едно полугодие; при краткотрајна активност: неколку средби пред и по настанот; кај партнерските училишта се земаат предвид електронската комуникација и виртуелните средби)</p>	<p>1 2 3 4</p>
<p>3. Спроведени се активности за меѓусебно запознавање на учениците и за градење групна кохезија</p>	<p>1 2 3 4</p>

<p>4. Донесени се правила на однесување за време на заедничките средби, со активно учество на учениците-учесници</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>5. Работата на учениците-учесници, нивната ангажираност и мотивираност се следи од страна на наставниците, а учениците добиваат повратни информации за текот на целиот процес на заедничката активност и изработениот финален продукт</p> <p>Појаснување: По презентацијата на финалниот продукт наставниците прават рефлексива со учениците и се разговара за нивните впечатоци од работата и од соработката во текот на целата активност.</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>6. Во текот на реализацијата на заедничката активност видно е постоењето на соработка и заемно дополнување меѓу наставниците од различните наставни јазици</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>7. Родителите се вклучени во текот на реализирање на заедничката активност и обезбедена е нивна соработка и учество⁴³</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>8. Пишаниот материјал што се користи во активноста (работниот материјал и продуктите на учениците) е подготвен на сите наставни јазици застапени во групата</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>9. Постигната е подеднаква застапеност и наизменично користење на двата/трите јазици во текот на реализацијата на заедничката активност</p>	<p>1 2 3 4</p>	

⁴³ Овој критериум се зема предвид во случаи кога родителите се вклучени во заедничката активност

<p>10. Избегнато е вреднување и критикување на одговорите на учениците како од страна на наставниците така и меѓу учениците.</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>11. Учениците со различна етничка/јазична припадност се рамноправно третирани и воспоставен е рамноправен статус, при што сите ученици се доживуваат подеднакво вредно.</p>	<p>1 2 3 4</p>	
<p>12. При работа во мали групи секогаш кога е можно групите се со мешан етнички и полов состав и учесниците во групите се поттикнувани меѓусебно да соработуваат, независно од нивната етничка/јазична припадност.</p> <p>Појаснување: Учениците се поттикнуваат на:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ соработка, која вклучува директна интеракција, позитивна меѓузависност, еднакви можности за успех во групната и индивидуална одговорност; ▶ меѓусебна дискусија, во која можат да ги искажат/споделуваат своите идеи, искуства, погледи и чувства; ▶ креативност, критичко мислење во донесување на заеднички решенија и одлуки кога работат на практични/манипулативни и мисловни активности. 	<p>1 2 3 4</p>	
<p>13. Воспоставена е спонтанa комуникација и дружење меѓу учениците со различна етничка/јазична припадност во текот на заедничката активност и надвор од неа.</p> <p>Појаснување:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Учениците се поттикнуваат на активно слушање, искажување на своето мислење и прифаќање на мислењето на другите во групата. ▶ Присутна е атмосфера на заемно почитување и доверба меѓу учениците и можност за поголемо зближување и пријателство. 	<p>1 2 3 4</p>	

14. Реализирани се сите предвидени содржини што се директно поврзани со темата на заедничката активност.	1 2 3 4	
ПРОМОЦИЈА НА ЗАЕДНИЧКАТА АКТИВНОСТ		
1. Одржан е настан за завршна промоција на реализираната заедничка активност.	1 2 3 4	
2. Остварено е подеднакво и заедничко учество на сите вклучени наставници и ученици од сите застапени етнички/јазични групи во подготовката на настанот (одредување на место и датум на одржување на промотивниот настан, подготовка на сценарио, подготовка на покани, обезбедување логистичка поддршка и сл.)	1 2 3 4	
3. Остварено е подеднакво и заедничко учество на вклучените наставници и ученици од сите застапени етнички/јазични групи во реализацијата на настанот	1 2 3 4	
4. Обезбедена е видливост на мултикултурниот карактер на заедничката активност (според составот на групата и застапеноста на различните наставни јазичи, а по можност и според содржината)	1 2 3 4	
5. Училишниот персонал, родителите, претставници од општината и од образовните институции, како и од ПММО, се поканети како гости на настанот	1 2 3 4	

3. Средба по реализација на активноста и рефлексija

По реализација на активноста, се прави **рефлексija** според подолу дадени-те прашања за рефлексija.

1. Во која мера учениците ги постигнаа целите?	2. Дали задачата беше соодветна за учениците и во колкава мера беа ангажирани и мотивирани за работа?
3. Како знаете дека е постигнато соодветно ниво на комуникација, соработка, интеракција и интергрупен контакт?	4. Во која мера насочувањето и повратните информации на учениците од страна на наставниците беа соодветни за успешно да се заврши задачата?
5. Во колкава мера беше успешна презентацијата на финалниот продукт и рефлексijата на учениците за нивните впечатоци од аспект на меѓуетничката интеграција?	6. Кои се вашите предлози и сугестии за подобрување на реализацијата на заедничките активности?

ПРИЛОГ 2

ИНСТРУМЕНТ ЗА СЛЕДЕЊЕ НА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ

Овој инструмент содржи чекори за следење на самостојна мултикултурна активност, критериуми според кои се следи активноста и прашања за рефлексција. Инструментот може да се користи при подготовка и реализација на самостојни мултикултурни активности и за саморефлексција по завршувањето на активностите.

1. Планирање на самостојна мултикултурна активност

При планирањето на самостојната мултикултурна активност реализаторите и другите членови од СИТ-от што ќе ја следат активноста ги користат критериумите дадени во делот ПОДГОТОВКА и РЕАЛИЗАЦИЈА НА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ.

2. Следење на активноста

Активноста се следи според критериумите што се однесуваат на РЕАЛИЗАЦИЈА НА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ.

КОЛОНА 2 - Направете проценка на степенот на успешност на наведените критериуми на скала од 1 до 4, каде што 1 означува најниско ниво, а 4 највисоко ниво.	КОЛОНА 3 – Напишете коментари/белешки со конкретни примери за постигнатост на критериумот.
---	---

КРИТЕРИУМИ ЗА УСПЕШНО СПРОВЕДУВАЊЕ НА САМОСТОЈНИ МУЛТИКУЛТУРНИ АКТИВНОСТИ	ПРОЦЕНКА НА СКАЛА ОД 1 ДО 4	КОМЕНТАРИ/БЕЛЕШКИ СО КОНКРЕТНИ ПРИМЕРИ ЗА ПОСТИГНАТОСТ НА КРИТЕРИУМОТ
ПОДГОТОВКА НА АКТИВНОСТ ЗА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ		

1. Целите на активоста се јасно дефинирани и се групирани во три домени, кои се однесуваат на стекнување: (1) знаење, (2) вештини и (3) ставови/вредности

1 2 3 4

2. Активността може да вклучи постигнување на следниве цели: *намалување на стереотипи, истражување или дискриминација; развивање ставови за ѝочии и ирфаќање различни култури и етнички заедници; ирмовирање шолеранција, мир, еднаквост, ирведност; ирмовирање на заедничко живеење/дружење и ирјашелство; кришчки дискусии за актуелни ирашања или ситуации од секојдневношо живеење во училишшошо или во локалнашо заедница на мултикултурни теми.*

1 2 3 4

3. Активностите вклучуваат примена на методи на активно, кооперативно и искуствено учење (дијалог, дискусии во мала и голема група, играње улоги, демонстрација и симулации, играње улоги, анализа на текстови или ситуации, драмски/театарски претстави)

1 2 3 4

4. Подготвени се потребните ресурси и работни материјали што обезбедуваат активно ангажирање на учениците

1 2 3 4

5. Обезбедени се сите предуслови потребни за успешно спроведување на активноста	1 2 3 4
---	---------

РЕАЛИЗАЦИЈА НА САМОСТОЈНА МУЛТИКУЛТУРНА АКТИВНОСТ

1. Учениците се воведуваат во темата што ќе се проучува, се објаснуваат целите и се прави поврзување на претходното знаење и искуство со најавената тема	1 2 3 4
2. Присутна е атмосфера на мотивираност и ангажираност на учениците за работа и заемно почитување меѓу учениците и наставникот	1 2 3 4

3. Критериумите во оваа точка се поделени во четири различни теми. Се следат само критериумите што се однесуваат на темата која се проучува

3.1. Промовирање на мултикултурно учење	▶ Учениците го засилуваат чувството за вредноста на сопствената култура и развиваат позитивен културен идентитет	1 2 3 4
	▶ Учениците го развиваат чувството на отвореност за запознавање на особеностите на „другите“ култури	1 2 3 4
	▶ Учениците го развиваат чувството на почит, емпатија, доверба и прифаќање на другите култури	1 2 3 4
	▶ Учениците развиваат вештини за комуникација и соработка, кои се потребни за интеракција со ученици од други култури	1 2 3 4
	▶ Кај учениците се градат вредности за меѓуетничка интегрираност во мултикултурно општество	1 2 3 4

3.2. Промовирање на човековите права, демократијата, социјалната праведност и еднаквост	▲ Учениците се запознаваат со клучните принципи на човековите права	1 2 3 4
	▲ Учениците развиваат вештини да ги применуваат концептите за човекови права во секојдневни ситуации	1 2 3 4
	▲ Учениците се поттикнуваат да се справуваат со предизвиците на неправда и да преземаат акции за социјална праведност	1 2 3 4
	▲ Учениците учат за демократските процеси и развиваат компетенции за иницирање демократски акции и внесување промени во училишниот контекст и пошироко	1 2 3 4
3.3. Намалување на стереотипи, предрасуди и дискриминација	▲ Учениците развиваат вештини за препознавање стереотипи и предрасуди кај себеси и кај другите	1 2 3 4
	▲ Учениците развиваат вештини за намалување на стереотипите и на предрасудите за другите етнички групи	1 2 3 4
	▲ Учениците развиваат вештини како да се справуваат со предизвиците на дискриминацијата	1 2 3 4
3.4. Решавање на конфликти	▲ Учениците се запознаваат со факторите што придонесуваат за создавање конфликти	1 2 3 4
	▲ Учениците се запознаваат со принципите за решавање конфликти	1 2 3 4
	▲ Учениците се учат на вештини за анализа на конфликтни ситуации	1 2 3 4
	▲ Учениците се учат на вештини за соработливо преговарање	1 2 3 4

<p>4. Учениците активно учествуваат во активноста, нивната работа се следи од страна на наставникот, учениците добиваат конструктивни повратни информации и се поттикнуваат/насочуваат на практична примена на следниве вештини:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ <u>комуникација и соработка</u> – активно слушање, заедничка дискусија, почитување на идеите на другите и активна интеракција меѓу учениците; 	<p>1 2 3 4</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▶ <u>критичко мислење</u> – анализа и проценка на аргументи и алтернативи; синтеза и поврзување на информации и аргументи; донесување заклучоци што можат да ги аргументираат; поставување критички прашања или давање критички коментари во врска со темата; 	<p>1 2 3 4</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▶ <u>решавање проблеми</u> – дефинирање проблем; изноаѓање различни алтернативи за решавање на проблемите; проценка за ефектите на предложените алтернативи. 	<p>1 2 3 4</p>
<p>5. Учениците се поттикнуваат на критичка рефлексија за искуството и процесот на учењето</p>	<p>1 2 3 4</p>

3. Средба по реализација на активноста и рефлексija

По реализација на активноста се прави **рефлексija** според подолу дадените прашања за рефлексija.

1. Во која мера учениците ги постигнаа целите?	2. Дали задачата беше соодветна за учениците и во колкава мера беа ангажирани и мотивирани за работа?
3. Како знаете дека е постигнато соодветно разбирање на темата?	4. Во која мера насочувањето и повратните информации на учениците од страна на наставниците беа соодветни за успешно да се заврши активноста?
5. Во колкава мера беше успешна завршната активност и рефлексijата на учениците за нивните впечатоци?	6. Кои се вашите предлози и сугестии за подобрување на реализација на активноста?

